

ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ *

(ΣΦΑΚΕΛΟ. ΜΟΥΝΤΖΑ. ΠΟΥΛΟΣ. ΣΑΜΑΡΚΟ)

Ἡ περὶ βασκανίας κατὰ τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας πραγματεία τοῦ B. Schmidt.

Πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἑκατοστῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεως τοῦ ἀρχαιολόγου Otto Jahn, τοῦ συγγράψαντος καὶ καλλίστην διατριβὴν περὶ τῆς δεισιδαιμονίας τῆς βασκανίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις¹, ὁ γνωστότατος διὰ τὰς σοφὰς περὶ τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας μελέτας αὐτοῦ καθηγητῆς τοῦ ἐν Φρειβούργῳ Πανεπιστημίου Bernhard Schmidt ἐδημοσίευσεν ἐπικαίρως πραγματείαν περὶ τῆς βασκανίας καὶ τῶν παρομοίων μαγγανειῶν κατὰ τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας². Ἐν αὐτῇ περιέλαβε πάντα τὰ κύρια κεφάλαια τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης καὶ μεθοδικώτατα ἐξηρέυνησε καὶ διεφώτισεν, ἐπὶ τῇ βάσει ἀφθόνου ὕλικου, ἐπιμελῶς περισυλλεχθέντος ὄχι μόνον ἐκ διαφόρων σχετικῶν δημοσιευμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ προφορικῶν ἀνακωινώσεων. Ὑπολείπονται βεβαίως πολλὰ πρὸς συμπλήρωσιν, καὶ τὸ θέμα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐντελῶς ἐξηντλημένον, διότι ἀδύνατον ἦτο εἰς ἐπιστήμονα, μακρὰν τῆς Ἑλλάδος βιοῦντα, νὰ λάβῃ γνῶσιν ὅλου τοῦ πλουσίου ὕλικου, τοῦ ἐγκατεσπαρμένου εἰς παντοῖα δημοσιεύματα, τὰ πλεῖστα σπάνια καὶ δυσεύρετα, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἑλλάδι δυσπρόσιτα³, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ καταμάθῃ καὶ ἐξετάσῃ τὰ μήπω δημοσιευθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων ἐρευνητῶν ἢ τὰ εἰς

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 601-669.

1. Otto Jahn, Ueber den Aberglauben des bösen Blicks bei den Alten, ἐν Berichte der kgl. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, τμήμ. φιλολογ. ιστορ. 1855, VII, σ. 28-110.

2. B. Schmidt, Der böse Blick und ähnlicher Zauber im neugriechischen Volksglauben, ἐν Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum, Geschichte u. deutsche Literatur A' τμήμα (1913), τ. 31, σ. 574-613. Συμπληρωτικά τινα εἰς τὴν διατριβὴν τοῦ Schmidt ἐδημοσίευσεν ὁ συγγραφεὺς τῆς περὶ βασκανίας διτόμου μονογραφίας (Berlin 1910) S. Seligmann, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ἐν Hessische Blätter f. Volkskunde 1914, σ. 124-9.

3. Μεταξὺ τούτων καταλέγεται καὶ πραγματεία τις περὶ τῆς βασκανίας παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, διαλαθοῦσα τὴν προσοχὴν τοῦ Schmidt, ἣν ἐγὼ εἶχον δημοσιεύσῃ ἐν βραχυβίῳ περιοδικῷ συγγράμματι ἐν Ἀθήναις καὶ Σμύρνῃ πρὸ τεσσαρακονταετίας ἐκιδιδόμενῳ (Ἀνατολικὴ ἐπιθεώρησις 1873, τ. Α', σ. 537-540. 569-576).

ἀνεξερευνήτους ἑλληνικοὺς τόπους ἐπιχωριάζοντα¹. Ὅθεν καίτοι καθόλου δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ του ἐκείνη ὁ Schmidt οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες ἀφῆκεν ἀνεξέταστον, οὐδὲν ἤττον διὰ τὴν ἀνεπαρκῆ γνῶσιν λεπτομερειῶν, προερχομένην ἐκ τῶν μνημονευθέντων λόγων, παρεισέφρησαν πλημμελεῖς ἐξηγήσεις φαινομένων τινῶν ἢ ἀνακριβεῖς χαρακτηρισμοὶ αὐτῶν.

Πρὸς πληρεστέραν ἀνάπτυξιν καὶ διευκρίνησιν τοῦ ζητήματος τούτου θ' ἀσχοληθῶμεν ἐν τῇ προκειμένῃ συμβολῇ εἰς τὸ ἔργον τοῦ B. Schmidt εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ἑνὸς μόνου τῶν ἐν αὐτῷ θεμάτων.

Τὸ σφακέλωμα ἔχει ἔννοιαν ὑβριστικήν.

Εἰς τὰ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας μαγγανεύματα συναριθμεῖ ὁ B. Schmidt καὶ τὸ σφακέλωμα καὶ τὰς προσομοίας χειρονομίας, θεωρῶν ἀναμφισβήτητον ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἦτο ἐν χρήσει ὡς ἀποτροπικὸν πρωτίστως τῶν ἐκ τῆς βασκανίας κακῶν. Ἀλλ' ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι αἱ τοιαῦται χειρονομίαι μόνον ὑβριστικὴν ἔννοιαν ἔχουν· ἂν δ' ἐνίοτε στρέφονται κατ' ἐκεῖνου, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι διὰ βασκανίας ἢ ἄλλων μαγγανειῶν ἐγίνε προξενος βλάβης τινος, δὲν σκοποῦσι τὴν ἐπανόρθωσιν ἢ τὴν ἀποτροπὴν ταύτης, ἀλλ' ἐκδηλώνουσι ἀγανάκτησιν, ὀργὴν, περιφρόνησιν πρὸς τὸν νομιζόμενον αἴτιον τοῦ κακοῦ, μὴ ἀποδιδομένης εἰς αὐτὰς μαγικῆς τινος δυνάμεως².

Πλὴν τοῦ Schmidt καὶ ὁ G. Meyer καὶ ὁ Lawson ὑπέλαβον, ὅτι τὸ σφακέλωμα σκοπεῖ τὴν ἀποτροπὴν τῆς ἐπηρεᾶς τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ³· ἀλλ' ὅμως καὶ "Ἕλληνες καὶ ξένοι, ὅσοι ἔτυχε νὰ μνημονεύσωσι τὴν συνήθειαν ταύτην, τὴν ἐξηγοῦσιν ὀρθῶς, ὡς πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ "Ἕλληνες τὴν

1. Ὁ B. Schmidt εἰς δύο περιόδους διατρίψας ἐν Ἑλλάδι εἶχε τὴν εὐκαιρίαν ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως καὶ ἐρεῦνης πολλὰ νὰ καταγράψῃ, ἰδίᾳ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Κεφαλληνίᾳ, ὅπου μακρότερον χρόνον παρέμεινεν.

2. Ἐνίοτε σφακελώνουν εἰς μαγικὰς πράξεις πρὸς ἀποτροπὴν, ἀλλ' ἡ μαγικὴ δύναμις νομίζουν ὅτι ἐγκτεται ἀλλαχοῦ, εἰς ἐπωδὴν τινὰ ἢ ρῆσιν, τὸ δὲ σφακέλωμα ὅτι διὰ τῆς ὑβριστικῆς σημασίας αὐτοῦ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δραστικωτέραν τὴν ἐνέργειαν. Οὕτω π. χ. ἐν Κεφαλληνίᾳ, «ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου, καθὼς καὶ κακὸν τι μέγα, θέτουσιν ἀμέσως ὀρθίαν ἀνοικτὴν τὴν παλάμην καὶ φωνοῦσι *σίδερο 'ς τὴ μέση μας!*» (Παρνασσός, τ. ΙΖ', σ. 437). Ἐν Ζακύνθῳ ὁ συναντῶν κατὰ τὸ μεσονύκτιον μαῦρον σκύλον, ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ διάβολος, τὸν σφακελῶν καὶ ἐπιλέγει: «Ὅταν ἐγεννήθηκε ὁ Χριστός, ἦταν τὸ σκυλὶ σταυρός» (ΑΟΔΟ. 1904, ἀρ. 44, σ. 720). Ἐπίσης αὐτόθι ὁ βλέπων τὴν πρῶϊαν πρὸ τῆς οἰκίας του πράγματά τινα, τὰ ὁποῖα ὑποπτεύει ὅτι εἶναι μάγια, τὰ σφακελώνει καὶ πτύων τρεῖς χαμαὶ λέγει: *Κλούβια κι ἄπιαστα καὶ μαγιάτικο περισίμουλο!* (αὐτ.).

3. G. Meyer, Etymol. Wörterbuch d. alban. Sprache, σ. 289. Lawson, Modern Greek Folklore, Cambridge 1910, σ. 14.

ἀντιλαμβάνονται, δηλαδή ὡς ἐμφαίνουσιν δεινотάτην ὕβριν καὶ ἐσχάτην καταφρόνησιν τινος¹. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος παρὰ τῷ χρονογράφῳ Δούκα (κεφ. 38, σ. 277 Bonn) φέρεται τὸ σφακελίζειν ὡς συνώνυμον τοῦ ὀνειδίζειν. Τὸ οὐτιδανὸν καὶ ἐξηυτελισμένον, τὸ ἀπολέσαν τὴν τιμὴν αὐτοῦ, κρίνεται ἄξιον σφακελώματος «φασκέλωνέ τα» ἢ «φασκέλωσέ τα» ἢ «φασκέλω τα» λέγεται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ πραγμάτων ἐκπεσόντων τῆς ἀξίας αὐτῶν. «Σφάκελά της π' ἀγαπᾷ / παντρεμένον ἢ παπᾶ» λέγει παροιμία τῆς Μήλου², χαρακτηρίζουσα ὡς αἰσχρὸν τὸν ἔρωτα, τὸν μὴ ἔχοντα σκοπὸν τὸν γάμον. «Πήρασι σπάγκελα 'ς τὰ μάτια τους!» φράσις, ἣν ἤκουσα παρὰ Μανιάτου τῆς ἐπαρχίας Γυθείου περὶ τῶν ζημίας ἀντὶ κέρδους ἀποκομισάντων ἐκ τινος ἐπιχειρήσεως. Καὶ παλαιότερα παραδείγματα τοιαύτης χρήσεως τῆς λέξεως ὑπάρχουν ἱκανά· οἷον Ἑρωτόκριτ. Γ' 954 «ὥσάν τὴν ἐκατάστησες (τὴν μάννα σου), παιδί μου, σφάκελά της». Γαδάρου διήγησις, στ. 156, σ. 128 Wagner: «κι ἀπέκει σφάκελά σου!». Ὑβριστικὸν ὄνομα τοῦ διαβόλου εἶναι σφακελισμένος³. Καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς ὄφρα δεικνύμενον λέγεται ἐν Καρπάθῳ σφάκελλον⁴.

Τὸ σφακέλωμα νομίζεται καὶ ὡς ἁμαρτία.

Ἔνεκα τῆς ἐξαιρέτως ὑβριστικῆς σημασίας, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸ σφακέλωμα, ἡ χειρονομία αὕτη δὲν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀπλῆ τις ἐνδειξις ἀγροικίας ἢ χυδαιότητος, ἀλλ' ὡς ἁμαρτία αὐτόχρημα, καὶ τοσοῦτο δεινότερα ὅσον μείζων εἶναι ὁ πρὸς τὸν ὑβρισθέντα ὀφειλόμενος σεβασμός. Ἡ σφακελώσασα ἐπίσκοπον χεὶρ δὲ λειώνει εἰς τὸν τάφον, συμφώνως πρὸς τὴν δημώδη δοξασίαν, ὅτι παραμένει μετὰ θάνατον ἄλυτον τὸ σῶμα τῶν εἰς δεινὰς ἁμαρτίας ὑποπεσόντων, ἢ ἂν αἱ ἁμαρτίαι δὲν εἶναι πολλαὶ καὶ διαλυθῇ

1. Κοραῖ, Ἑταῖκα, τ. Δ', σ. 504 «σημαίνει σήμερον δείχνω τὴν χεῖρα ἀνοικτὴν μετὰ πάντα δάκτυλα εἰς σημεῖον ὕβρεως». Ross παρὰ Jahn, ἐνθ' ἀν., σ. 56. Ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὸ σφακέλωμα ὁ ἄββᾶς Pègues (Histoire et phénomènes du volkan et des îles volcaniques de Santorin, Par. 1842, σ. 359): «Parmi les expressions qui servent à manifester les sentiments dont ils sont animés contre quelqu'un ou quelque chose, ils ont un geste imprécatif le plus frappant, le plus significatif que je connaisse; il est d'une application universelle, et, appliqué à la circonstance, il résume tout leur mépris, toute leur colère, toute leur indignation, tout leur esprit de vengeance: ils l'appellent φάσκελον».

2. Πολίτου, Παροιμίαι Α' 196, 59.

3. Κρήτη: Φιλίστωρ Δ' 436 (= Πολίτου, Νεοελλ. μυθ., σ. 426). Ἀντίστοιχος εἶναι καὶ ἡ ἄλλη κρητικὴ ἐπίσης ὑβριστικὴ ὀνομασία τοῦ διαβόλου ὁ μουζωμένος (Δελτ. ἱστορ. ἔταιρ. Β' 125).

4. Ζωγράφ. ἀγ. Α', σ. 326.

τὸ ἄλλο σῶμα, δὲν διαλύονται δ' ὅμως τὰ μέλη ἐκεῖνα αὐτοῦ, δι' ὧν διεπράχθησαν ἁμαρτίαι. "Ὅθεν μεριμνῶν περὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας του ὁ ὑβριστὴς ζητεῖ τὸν ἐπίσκοπον νὰ πατήσῃ τὴν σφακελώσασαν χεῖρα, διότι μόνον οὕτως ἐξαγνίζεται ἡ ἁμαρτία. Ἐνίοτε ἐξ ἴσου βαρεῖα θεωρεῖται ἡ ἁμαρτία, καὶ παρομοίου ἐξαγνισμοῦ ἔχουσα χρεῖαν, καὶ ἂν κατώτερος κληρικὸς εἶναι ὁ ὑβρισθεὶς. Πάντως δὲ ἡ τοιαύτη ὕβρις πρὸς τοὺς γονεῖς παραμένει ἀσυγχώρητος, ἂν ὁ ὑβρισθεὶς δὲν πατήσῃ τὴν σφακελώσασαν χεῖρα. Κάλλιστα περιγράφει ὁ Π. Δ. Σεφερλῆς τοιαύτην σκηνὴν συγχωρήσεως ὑπὸ ἐτοιμοθανάτου πενθερᾶς τῆς ὑβρισάσης αὐτὴν νύμφης¹.

Ὁ ἀριθμὸς πέντε δυσώνυμος ὡς ὑπενθυμίζων τοὺς σφακελώνοντας δακτύλους τῆς χειρὸς.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ σφακέλωμα γίνεται διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς δεξιᾶς συνήθως χειρὸς, με ἐστραμμένην τὴν παλάμην πρὸς τὸν ὑβριζόμενον καὶ διεσταλμένους ἀκτινοειδῶς τοὺς δακτύλους, ὁ δ' ὑβρίζων συνοδεύει τὴν χειρονομίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον με τὰς λέξεις νὰ πέντε! ὑβρίζων τοὺς δακτύλους, καὶ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς πέντε, ὡς συνδεόμενος πρὸς τὴν ὕβριν. Ἐπαυρήθη δυσώνυμος· ὅθεν ἐνίοτε ὁ ἀπαγγέλλων τὴν λέξιν πέντε συνοδεύεται τὴν ἀνάγκην χάριν τῆς εὐπρεπειᾶς νὰ ζητήσῃ συγγνώμην, παρεμβαλὼν εἰς τὸν λόγον τὰς συνήθεις εἰς τοιαύτας περιπτώσεις φράσεις: με συμπιάθην, με συγχώρεση².

Ἀποφυγὴ κινήσεων προσομοίων πρὸς σφακέλωμα.

Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀποφεύγουν καὶ πᾶσαν κίνησιν, ἥτις θὰ ἐφαίνετο προσομοία πρὸς σφακέλωμα. Ἐν Ζακύνθῳ δὲν στρέφουν τὰς παλάμας πρὸς τὸν οὐρανόν, διότι ὁ τοῦτο πράττων «φασκελώνει τὸ θεό»³. Ὅταν βλέπουν χελώνην κειμένην ἐπὶ τῶν νώτων, τὴν γυρίζουν, διότι «ἔτσι ἀνάσκελα γυρισμένη μουτζώνει τὸ θεό»⁴. Ἐπίσης καὶ τῶν βατράχων καὶ τῶν σαυρῶν τὰ πτώματα φροντίζουν νὰ στρέψουν με τὴν κοιλίαν πρὸς τὴν γῆν, διὰ νὰ μὴ φαίνωνται σφακελώνοντα τὸν οὐρανόν διὰ τῶν ποδῶν των ὑψωμένων πρὸς τὰ ἄνω⁵. Ἐν Παρνασσίδι λέγουν «ἐφασκέλωσεν ὁ γαίδαρος», ὅταν ψοφήσας

1. Λαογρ. Β', σ. 168.

2. Τὴν γνωστοτάτην καὶ κοινοτάτην συνήθειαν ταύτην ἀναφέρουσι καὶ οἱ ἐξῆς: Pouqueville, Voyage de la Grèce, 2e éd., τ. VI, σ. 149. Ukert, Bilder von Griechenland 1833, σ. 157. Ross παρὰ Jahn, ἐνθ' ἂν., σ. 57. Δελτ. ἱστορ. ἑταιρ. Β', σ. 125 (Κρήτη). Sittl, Die Gebärden der Griechen u. Römer, σ. 45-6. Schmidt, σ. 587.

3. Schmidt, σ. 588.

4. Ἀκρηνανία, παρ' Εὐσταθ. Σταΐκου· καὶ ἐγὼ παρατήρησα τοῦτο πολλάκις ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Μακεδονίᾳ τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμιν ὁ G. F. Abbott, (Macedonian Folklore, σ. 109).

5. Schmidt, αὐτ. ἐκ Ζακύνθου καὶ Ἀράχοβας τῆς Λεβαδείας. Εἶναι τοῦτο, ὡς ἡξεύρω, κοινὸν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ.

κεῖται ὑπτιος, ἀνατεταμένους ἔχων τοὺς πόδας. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ ὑπαχθῇ ἡ χειρονομία τῆς προσκλήσεως, ἥτις παρ' ἡμῖν γίνεται προτεινομένης τῆς δεξιᾶς καὶ συγκαπτομένων καὶ κινουμένων τῶν δακτύλων πρὸς τὰ κάτω, ἐνῷ ἀλλαχοῦ συνηθίζεται νὰ ἔχῃ τὴν παλάμην ἐστραμμένην ὁ καλῶν πρὸς τὸ πρόσωπόν του (ἀλλὰ συνηθέστερον μὲ συγκεκαμμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους καὶ ὑψωμένον καὶ κινούμενον τὸν δείκτην μόνον)¹. Ἐπίσης ἥκιστα πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἡ χρῆσις ποδῶν ἀκανθοχοίρων ὡς προβασκανίων προέρχεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν πρὸς ἀνθρωπίνην χεῖρα².

Τὸ σφακέλωμα ἄγνωστον εἰς ἄλλους λαοὺς πλὴν τῶν Ἀλβανῶν.

Τὸ ὑβριστικὸν σχῆμα τῶν σφακέλων συνηθίζεται μόνον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι δ' ἄγνωστον εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς πλὴν τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες τὸ παρέλαβον βεβαίως παρὰ τῶν Ἑλλήνων³. Ἡ ἀρχὴ δὲ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ δὲν καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος, ἥτις μᾶλλον ἠδύνατο νὰ παραπλανήσῃ, ὑποδεικνύουσα καχυτότητα πρὸς ἄλλο σχῆμα, συγενὲς μὲν, ἀλλὰ παντελῶς διάφορον ἔχον τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἔννοιαν. Ἡ βεβαιότης δὲν ἀναμφισβήτητος ἐτυμολογία καθοδηγεῖ εἰς συνταύτισιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον σφάκελον, ἀλλ' ὡς ἀκριβεστέρας ἐξετάσεως περὶ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τῶν δύο σχημάτων.

Συνταύτισις πρὸς τὸν ἀρχαῖον σφάκελον.

Ὁ παλαιότερος καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀκόμη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος συνήθης τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑβριστικοῦ σχήματος εἶναι τὸ σφάκελο (ἡ ἐνέργεια σφακελιά, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας σφακέλωμα,

1. Ὁ Schmidt, αὐτ., ἀφορμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς συνηθείας ταύτης ὑπὸ τοῦ Brandis (Mitteilungen über Griechenland, Lpz. 1842, I, σ. 340) καὶ τοῦ Stephani (Reise durch einige Gegenden der nördlichen Griechenlands, σ. 39) νομίζει ὅτι προδήλως τοῦτο γίνεται διὰ νὰ μὴ σφακελώσῃ ὁ καλῶν τὸ ἴδιον αὐτοῦ πρόσωπον.

2. Μαρτυρίαι περὶ τοιαύτης χρήσεως ἐν ΚΠ. Συλλόγ. ΙΗ', σ. 217, 126· πρὸς τὸ σφάκελον ὡς ἀποτρεπτικὸν τῆς βασκανίας συνάπτει τὴν χρῆσιν ταύτην ὁ Schmidt, ἐνθ' ἂν. Πόδας ἐχίνων μεταχειρίζονται ὡς προβασκάνια καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Ἀλγερίας (Seligmann, Der böse Blick I, σ. 8).

3. Hahn, Alban. Studien III 78. G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanes. Sprache, σ. 289-290. Χριστοφορίδου, Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, σ. 252. Sittl, Die Gebärden d. Griechen u. Römer, σ. 45. Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἶναι εἰλημμένον καὶ τὸ ὄνομα μουντζε, ἐξ οὗ καὶ ρ. μουντζόσ (= μουντζώνω).—Ἡ συνήθεια ἐπιχωριάζει ἐπίσης καὶ παρὰ τοῖς βλαχοφώνοις τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες κοινὰ ἔχουσι μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πλεῖστα ἔθιμα καὶ δοξασίας.—Κατὰ τὸν Bresciani (παρὰ Sittl, αὐτ.) οἱ σημερινοὶ Ρωμαιοὶ ἐν παραφορᾷ θυμοῦ ἐκτείνουσι κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ πέντε δάκτυλα. Ἀλλὰ δὲν σαφηνίζεται, ἂν ἡ χειρονομία εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ τὸ ἐλληνικὸν σφακέλωμα.

τὸ ρ. σφακελώνω, παθ. - ὄνομαι)· ὁ δὲ νεώτερος καὶ κοινότερος τὸ φάσκελο (φασκελιά, φασκέλωμα, φασκελώνω - ὄνομαι). Οἱ τύποι οὗτοι παρουσιάζουσιν εἰς τινὰ ἰδιώματα ἀσημάντους φθογγικὰς διαφοράς.

Τύποι τῆς λέξεως ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους φαίνεται παραμείνας ἀμετάβλητος ὁ ἀρχαῖος τύπος. Οὕτως ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Δούκα τὸ ρ. εἶναι σφακελίω. Ἐν Καλλιμάχῳ καὶ Χρυσορρ. (στ. 1165, σ. 49 Λάμπρου) «σφακέλωμαν ἐποῖκεν». Σφάκελα ἐν Γαδάρ. διηγ., στ. 156, σ. 128 Wagner καὶ ἐν Ἑρωτοκρίτῳ Γ' 954. Σφάκιολα παρὰ Νεοφύτῳ (1692)¹. Ὁ Δουκάγκιος ἐκ μεσαιωνικοῦ στιχουργήματος ἔχει τὸν τύπον σφάκλος, ὅπου τὴν ὑφαίρεσιν τοῦ ε βεβαιώνει τὸ μέτρον.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, περιεσώθη τὸ σφακελῶ ἐν Πόντῳ καὶ δὴ μόνον ἐν τῇ κατάρξι «γουρζλὰν νὰ σφακελᾷ σε» ἢ ἀπλῶς «νὰ σφακελᾷ σε!», ἥτοι ἡ πανόλητος νὰ σὲ σφακελίση, νὰ σὲ γαγγραινώσῃ (Α. Λ.)². Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις δὲν εἶναι σπάνιος ὁ ἀρχαῖος τύπος. Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Σομαβέρα φέρεται τὸ σφακελώνω, ἐν τῷ τοῦ Βεντῳτὶ τὸ σφάκελον, ἐν τῷ Λεξικῷ τῆς καθ' ἑμὲ ἑλληνικῆς τοῦ Σκ. Βυζαντίου σφάκελον, σφακέλωμα, σφακελώνω. Σφάκελα (τὰ) ἐν Ἑπείρῳ, ὅπου ἐπίσης εὐχρηστεῖ καὶ τὸ φάσκελα (Α. Λ.), ἐν Μήλῳ³, ἐν Λιβισίῳ τῆς Λυκίας⁴. σφάκελο ἐν Ἀντικυθήροις ἢ Κρήτῃ⁵. Ἐν Κρήτῃ σφάκελος (;Α.Λ.), σφακελιά (ἡ)⁶, ἐν τῇ Δ. Κρήτῃ σφακελὲ (ἡ φασκελιά), σφακελισμένος (ὁ διάβολος)⁷. Ἐν Χίῳ σφακελώνω (Α.Λ.). Ἐν Καρπάθῳ σφάκελον, τὸ φάσκελον (Α.Λ.), ἀλλ' ἀκριβέστερον σφάκελλον αὐτὸ τὸ ἐπιδεικνυόμενον πρὸς ὕβριν⁸. Ἐν Πόντῳ σπάγκελα⁹, ὁμοίως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μάνῃ, ὅπου εὐχρηστότερος εἶναι ὁ τύπος φάσκελα· σφογκελιά ἢ, ἐν Κύπρῳ (Α. Λ.)¹⁰ αὐτόθι σφογκελλῶ

1. Τὸ ἀχοῦρι, στ. 136 (Legrand, Bibl. gr. vulg. II 153).

2. Διὰ τοῦ Α.Λ. δηλοῦται ἡ ὕλη, ἣν παρέλαβον ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

3. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 196, 59.

4. Μουσαίου, Βαπτισμοί, σ. 139.

5. Πανδῶρ. Κ', σ. 303.

6. Δελτ. ἱστ. ἐταιρ. Β', σ. 124.

7. Χατζιδάκι, Μεσαιων. νέα ἑλλ., Β', σ. 238.

8. Φιλίστωρ Δ', σ. 524.

9. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 326.

10. Dieterich, Untersuchungen 281 (Byz. Archiv 1). Περί τροπῆς τοῦ σφ εἰς σπ βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Α', σ. 163, Β' σ. 431.

11. Ἴσως σφογκελλιά, διότι ἐν Κύπρῳ καὶ εἰς τινὰς τῶν Ν. Σποράδων προφέρουν διπλοῦν τὸ λ εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν λέξεων.

(Α.Λ.)¹, σφανκελώω² καὶ σφογκελιάζω³ ἐν Τήλῳ σφογκελλώνω (Α.Λ.)· ἐν Σύμῃ σφάγκικλᾶ τὰ φάσκελα (Α.Λ.).

Πολὺ κοινότερος εἶναι ὁ κατὰ μετάθεσιν τοῦ σ τύπος (ὡς ἐν τοῖς φασκὸς ἀντὶ σφάκος, φασκομηλιά ἀντὶ ἐλελί - σφακος κττ.)⁴. Φάσκελο, φασκελώνω, φασκέλωμα πάγκοινα ἐν Πελοποννήσῳ· φάσκελα, ἐν Οἰνοῦντι τῆς Λακεδαιμόνος⁵, ἐν Ἀθήναις (Α.Λ.)⁶, ἐν Τήνῳ (Α.Λ.), φάσκελα καὶ φασκελώνω ἐν Θήρᾳ⁷, φασκελέα ἢ σφακελιά ἐν Λεύκτρῳ τῆς Μάνης καὶ βαστοσελέα ἐν Αἰγίνῃ⁸. Καθόλου δὲ καὶ εἰς πλείστους ἄλλους τόπους εἶναι εὐχρηστόταται αἱ λέξεις φάσκελο, φασκελώνω, φασκέλωμα, ἂν καὶ δὲν ἔτυχε νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ ὕλικῳ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ, οὐδὲ νὰ σημειωθῶσιν ἐν ἐκδεδομένοις γλωσσαρίοις ἢ ἄλλοις βιβλίοις· ἐγὼ τοῦλάχιστον ὅπου τῆς Ἑλλάδος διέτριψα ἐπὶ τινα χρόνον παρετήρησα ὅτι ἦσαν ἐν κοινῇ χρήσει καὶ τὸ φάσκελο καὶ τὸ φασκελώνω καὶ τὸ φασκέλωμα. Ἐν μεταφορικῇ δὲ σημασίᾳ λέγεται ἐν Χίῳ τὸ σφακελώνω ἀντὶ τοῦ λυπῶ, πικραίνω, οἷον «μὲ τὰ πικρά του λόγια μὲ σφακελώνει» (Α. Λ.). Ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας χασκελώνω σημαίνει «ἀνοίγω τὰ σκέλη μου καθήμενος»⁹, δηλ. ἔχω ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, ὡς ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους εἰς τὸ σφακέλωμα. Ἐν Κύπρῳ δὲ φαστελώνω (φατσελλώνω Α. Λ.) σημαίνει μωλωπίζω, παθ. φατσελλώνομαι = μωλωπίζομαι¹⁰, φατσελλομα = μωλωπίζομαι¹¹. Ἡ μετάφρασις εἰς τὴν σημερινὴν ταύτην, ὡς ἀπαιτοῦ ἐν τῷ ἀσφαλῶνι προήλθεν ἐκ τῶν δαρυμῶν καὶ κακώσεων τοῦ πομπευομένου, ὡς μετ' ὄλιγον θὰ ἐξηγήσωμεν. Εἰς παρομοίωσιν δὲ πρὸς τὰς μελανίας τῆς ἀσφαλῆς πρέπει ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὴν σημασιολογικὴν μεταβολὴν τῆς λέξεως τὰ φάσκελα, τῆς ὁποίας ὁ Σομαβέρας ἀναφέρει συνώνυμα τὴν πικνάδα (περκνάδα;) καὶ τζέπρα (;)· ταῦτα εἶναι αἱ ἐφηλίδες, αἱ κοινῶς λεγόμεναι παρνάδες ἢ πικροπαρνάδες (taches de rousseur).

Δεκάτισμα, τὸ διὰ τῶν δύο χειρῶν σφακέλωμα.

Πρὸς ἐπίτασιν τῆς ὕβρεως πολλάκις προτείνουν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω καὶ μὲ δισσταλμένους ἀκτινοειδῶς τοὺς δακτύ-

1. Ἐν Ἐφημ. φιλομαθ. 1865, Π' 759 καὶ Σακελλαρ., Κυπρ. Β', σ. 814, σφογγελῶ.

2. Φιλίστωρ Δ', σ. 436.

3. Σακελλαρ., αὐτ.

4. Βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 200.

5. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, σ. 304.

6. Ἐν Ἀθήναις κοινότατα εἶναι καὶ τὰ φασκελώνω, φασκέλωμα.

7. Ν. Πεταλᾶ, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς, σ. 147.

8. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 238.

9. Ἀρχελάου, Σινασός, σ. 279. Περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ φ καὶ χ πρβλ. τὰ Φασκολιού - Χασκολιού (Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 422).

10. Σακελλαρ., Κυπριακά Β', σ. 840.

11. Αὐτ., σ. 841.

λους· ἢ ἐπὶ τῆς οὕτω προτεταμένης δεξιᾶς, αἱ γυναῖκες μάλιστα, ἐπιθέτουσι μεθ' ὁρμῆς ἐπὶ τοῦ ὀπισθενάρους αὐτῆς τὴν παλάμην τῆς ἀριστερᾶς, ἐπιφωνοῦντες συνήθως *Νὰ δέκα!* Ἐνίοτε δὲ πρὸς μείζονα ἐπιδείνωσιν τῆς ὕβρεως δίδουν καὶ «φάσκελα χειροπόδαρα». Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο μόνον διὰ λόγου γίνεται. Οὐχ ἦττον πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶδον ἐγὼ ἐν Τριπόλει τῆς Ἀρκαδίας ἐργάτην γυμνόποδα, ὅστις ὀργισθεὶς πρὸς τινα, ἐκάθισεν, ἀνεσῆκωσε τοὺς πόδας προσπαθῶν νὰ διαστείλῃ ὅσον ἡδύνατο τοὺς δακτύλους αὐτῶν καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν ἀμφοτέρας τὰς παλάμας ἐπιφωνῶν *Νά!* Αὐτὰ εἶναι τὰ πραγματικὰ χειροπόδαρα φάσκελα. Καὶ τὸ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν γινόμενον ὑβριστικὸν τοῦτο σχῆμα λέγεται ὁμοίως φασκέλωμα. Ἀλλ' ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν χρήσει πρὸς δῆλωσιν αὐτοῦ ἴδιος ὅρος δεκάτισμα¹ ἢ δεκατίασμαν (ἐν Κύπρῳ, ὅπου φασκελώνουν συνήθως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν)², δεκατιά, ἦ, (αὐτόθι)³, δέκατα, τά, (αὐτόθι)⁴, τὸ ρῆμα δεκατίζω⁵ ἢ δεκατιάζω (Κύπρος)⁶ ἢ δεκατῶ (Χίος, Α. Λ.).

Ἑτυμολογία τῆς λέξεως σφάκελον. Ἀρχαῖον ὑβριστικὸν σχῆμα.

Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως σφάκελον εἶναι, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, πρόδηλος, εὐλογος δ' ἀπορία ἐγείρεται πῶς ὁ μὲν Sittl⁷ ἐζήτησε νὰ συνάψῃ αὐτὴν πρὸς τὴν φάκελον, ὁ δ' ὀξυρύνειτος Gustav Meyer⁸ τὴν θεωρήσας ἐκείσεκτον ἐκ τῆς λατ. faseinus, ἀναρῶντας τὴν ἀναγνωρίσιν τῆς ταυτότητάς αὐτῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον σφάκελον. Πρῶτος ὁ Κερραῖος δέσγων ὀρθῶς τὴν ταυτότητα τῶν λέξεων τούτων⁹. Σφάκελος κατὰ τὴν μακρυτάτην μεταγενεστέραν γραμματικῶν ἐλέγετο ὁ μέσος τῆς χειρὸς δακτύλος¹⁰, τὸ δὲ δεικνύειν τινὰ διὰ τούτου ἦτο ὑβριστικόν¹¹. Κατὰ τινα διήγησιν, ὁ Διογένης βουλόμενός ποτε

1. Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον περὶ τῆς συγγενείας τῆς σλαβονορ. πρὸς τὴν ἑλλην., τ. Β', σ. 321.

2. Σακελλαρίον, Κυπριακά Β', σ. 520.

3. Αὐτ.—Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 233.

4. Σακελλ., αὐτ. φράσις «τὰ δέκατα ἔχει τα φτηνά».

5. Κ. Οἰκονόμ., ἐνθ' ἀν. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, σ. 128 (Ἰκαρία).

6. Σακελλ., αὐτ.

7. Die Gebärden d. Griechen u. Römer, σ. 102, 6.

8. Neugriech. Studien III 69. Etymolog. Wörterbuch d. albanes. Sprache, σ. 550.

9. Ἀτακτα Δ', σ. 581. Βλ. καὶ ὅσα περὶ τούτου ἔγραψα ἐν Νεοελλ. ἀναλ. 1876, Β', σ. 397 κέ.

10. Σουίδ., λ. σφακελισμός 2. Σχολ. Ὀππιαν. Ἀλιευτ. Β' 583, Δ' 419. Σχολ. Πλάτ., σ. 84β. Ἀποστόλης, 1484.

11. Ὁ μέσος δακτύλος «βασκανίας δηλοῖ καὶ λοιδορίας» (Μελάμποδος, Περὶ παλμῶν, σ. 484 Franz).

νὰ χλευάσῃ τὸν Δημοσθένη ἔδειξεν αὐτὸν «τὸν μέσον δάκτυλον ἐκτείνας»¹. Τὸ ρῆμα σκιμαλίζω εἶχε καὶ τὴν σημασίαν ταύτην, τοῦ δεικνύειν εἰς τινα πρὸς ὕβριν τὸν μέσον δάκτυλον ἐντεταμένον². Ὁ παροιμιογράφος Μιχαὴλ Ἀποστόλης (ΙΕ' 84) καταγράφει, ἄγνωστον πόθεν παραλαβὼν, τὴν ρῆσιν «σφάκελός σου», ἣν ἐρμηνεύει: «ὁ διὰ τοῦ μέσου τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς γενόμενος χλευασμός». Τὴν αὐτὴν δ' ἔννοιαν ἀπέδιδον εἰς τὴν χειρονομίαν ταύτην καὶ οἱ Ρωμαῖοι³. Διότι ὁ μέσος δάκτυλος ἐθεωρεῖτο αἰσχρὸς καὶ πρὸς αἰσχρὰς πράξεις πρόσφορος, διὸ ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐπεκαλεῖτο καταπύγων ἢ κατάπυγος⁴, ὑπὸ δὲ τῶν Ρωμαίων infamis ἢ impudicus digitus⁵.

Τοὺς λόγους, ὧν ἔνεκα τοιαύτη ἐκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπόληψις περὶ τοῦ μέσου δακτύλου, συνάγομεν μετὰ βεβαιότητος ἐξ ὧσων ἐπαρκῶς καὶ σαφέστατα ἐπὶ τῇ βάσει, ὡς φαίνεται, ἀσφαλῶν παλαιότερων πηγῶν ἐκθέτει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους⁶. Ἐρμηνεύων οὗτος τὴν λέξιν ἐσκιμάλισεν ἀναφέρει ὡς πρώτην σημασίαν αὐτῆς «τῷ μέσῳ δακτύλῳ συν-αρμόσας τὸν μέγαν καὶ πλήξας ἐφυβρίσαι». Ἡ χειρονομία αὕτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχεν, ὡς φαίνεται, ὕβριστικὴν ἔννοιαν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει περὶ αὐτῆς τὸ ρῆμα σκιμαλίζω, τοῦ ὁποῦν ἡ κυρία σημασία ἐπεξετάθη καὶ εἰς δῆλωσιν πάσης ἀπρεποῦς ἢ ἀκόσμου κινήσεως τῶν χειρῶν ἢ τῶν ποδῶν⁷. Παρὰ τῷ ἡμετέρῳ δ' ὅμως καὶ συνηθισμένη ἐπίσης, δὲν ἐνέχει τι τὸ ὕβρι-στικόν, ἀλλ' ἀπλῶς σκοπεῖται διὰ τῆς πλατῆγης, τῆς παραγομένης ἐκ τῆς βιαίας προστριβῆς τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ μέσου, ἢ κατάπαυσις τοῦ βόμβου τῶν ὠτων ἢ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ προηγουμένου κακοῦ, ὅταν ὁ βόμβος ὑπο-λαμβάνεται δυσοίωνος.

1. Ἀρριαν., Ἐπικτ. διατρ. Γ' β' 11. Διογένης Λαέρτις. Γ' 34. 35. Schol. Pers. I 28.

2. Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 549: «σκιμαλίσαι γὰρ ἐστὶ... καὶ ὅταν βουλόμενοι ἐφυβρίσαι τινα τὸν μέσον δάκτυλον ἐντείνοντες καὶ τοὺς λοιποὺς συνάγοντες δείξωσιν αὐτῷ». Βλ. καὶ Σουίδ., λ. ἐσκιμάλισεν. Ἀποστόλ. 698.

3. Juvenal IV, 10, 53. Martial. II 28. Plaut., Pseudol. 1144.

4. Πολυδ. Β' 184. Ἡσύχ., λ. καταπύγων. Φωτ., Λεξ. 141, 2. Sittl, Die Gebärden, σ. 101, 7.

5. Pers. II 28. Martial. VI, 70, 5. Πρβλ. Plin., N. H. 33, 1. Sittl, αὐτ.

6. Εἰς Εἰρήν. 559. Σουίδ., λ. ἐσκιμάλισεν. Ἡ κρίσις τοῦ B. Schmidt (σ. 585,4) ὅτι τὰ σχόλια «in der Erklärung des Wortes (σκιμαλίζειν) unsicher hin- und herschwanken» δὲν μοι φαίνεται βάσιμος. Ἡ ἐρμηνεία τῆς λέξεως δὲν ἐγράφη ὅλη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραμματικοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὑπὸ δύο· καὶ ὁ δεύτερος συμπληρώνει κάλλιστα τὸν πρῶτον, οὐδεμία δὲ διαφορὰ ἢ ἀντίφασις παρατηρεῖται. Ὁ ραβεννατικὸς κώδιξ περιέχει μόνον τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐρμηνείας. (Βλ. A. Martin, Les scholies du manuscrit d' Aristophane à Ravenne, Par. 1882, σ. 131). Οὐσιωδέστερα δ' ὅμως εἶναι τὰ συμπληρωτικά τῆς ἐρμηνείας ταύτης εἰς μεταγενεστέρους κώδικας καὶ παρὰ τῷ Σουίδᾳ.

7. Οἷον σκιμαλίζω τῷ ποδί, τῷ γόνατι. (Διογένης Λαέρτις. Ζ', α', 17).

Ἡ κυρία δὲ σημασία τοῦ σκιμαλίζω κατὰ τὸν Σχολιαστὴν εἶναι «τὸ τὸν μὲν μέσον δάκτυλον εἰς τὸν πρωκτὸν τοῦ ὀρνέου ἐμβαλεῖν» τοῦτο ἀλλαχοῦ (εἰς Ἀχαρν. 444) λεπτομερέστερον διασαφεῖται: «τὸ τῷ μικρῷ δακτύλῳ τῶν ὀρνίθων ἀποπειρᾶσθαι εἰ φωτοκοῦσιν». Εἶναι δὲ τὸ σκιμαλίζω, αὐτὸ τὸ παρ' ἡμῖν ἐνιαχοῦ λεγόμενον προσφουλῶ ἢ συνηθέστερον περιφραστικῶς «κυττάζω ἂν ἔχη ἢ ὀρνιθα τ' αὐτό». Διὰ τὴν ἀτόπως ἐκδηλουμένην εἰς τὰς ὀρνιθας περιέργειαν ταύτην τὸ ἐκ τοῦ προσφουλῶ παράγωγον πρόσφουλας ἐν Πέτρᾳ τῆς Λέσβου σημαίνει τὸν ὠτακουστὴν ἢ τὸν ἀδιάκριτον¹.

Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἐξέτασις οὐδὲν ἐνέχει τὸ αἰσχρὸν, οὐδ' ἐπομένως καὶ ἡ μιμουμένη ταύτην χειρονομία· αὕτη δ' ὅμως συνάπτεται πρὸς τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ σκιμαλίζω, τὴν πράγματι αἰσχροτάτην, ἣν ὁ σχολιαστὴς ἐδήλωσεν ἀπλῶς διὰ τοῦ συνωνύμου: «ἀντὶ τοῦ κατεδακτύλισε»². Ἀλλὰ τοῦ καταδακτυλίζω ἡ σημασία εἶναι γνωστὴ ἄλλοθεν³. Ἐκ ταύτης δ' ἀμέσως προέρχεται ἡ ἄλλη τοῦ σκιμαλίζειν σημασία, ἡ τῆς ἐπιδειξεως πρὸς ὕβριν τοῦ μέσου δακτύλου ἐντεταμένου. Ἄλλη δέ τις διὰ τοῦ μέσου δακτύλου γινόμενη χειρονομία, τὸ σκινθαρίζειν ἢ σκινθαρίζεω, τὸ τῷ μέσῳ δακτύλῳ τὴν ρῖνα παίζειν⁴, εἶχεν ἴσως μᾶλλον χροσκήνησιν παλαιά, ὅπως καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν συνηθίζεται (μπαοῦτα⁵ ἢ μυτιά ἢ σκορδομυτιά⁶).

Διατήρησις τοῦ ἀρχαίου ὕβριστικοῦ σχήματος.

Τὸ ὕβριστικὸν σχῆμα τοῦ σκιμαλισμοῦ διατηρήθη παρ' ἡμῖν, καὶ δὴ πολλῷ ἀχρεióτερον θεωρούμενον τοῦ φασκελισμοῦ. «Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ

1. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, σ. 456.

2. Οὕτω καὶ ὁ Ἡσύχιος «σκιμαλίσαι, καταδακτυλίσαι».

3. Bekker, An. gr. 48, 23: «καταδακτυλίζειν: τὸ ἀσελγῶς τῷ δακτύλῳ τῆς τοῦ πέλας ἑδρας ἅπτεσθαι. Τοῦτο καὶ σκιμαλίζειν οἱ Ἀπτικοὶ λέγουσιν».

4. Πολυδ. Θ' 126. Ἡσύχ., λ. σκινθαρίζειν καὶ B. Schmidt, αὐτ. Εὐστάθ., εἰς Ἰλ. Α 535, σ. 861, 10. L. Grasberger, Erziehung u. Unterricht im klass. Altertum, τ. I, σ. 115-6.

5. Κουκουλέ, Οἶνοντιακά, σ. 263. Ἡ λ. συνήθης καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ, εἶναι πιθανῶς ἡ ἰταλ. bautta. Ἐνιαχοῦ δὲ σημαίνει μορφασμὸν τοῦ προσώπου, ὅπερ εἶναι συμφωνότερον πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἰταλικῆς λέξεως.

6. Τὸ σχῆμα τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἄκρου τοῦ ἀντίχειρος μετὰ τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου ἢ τοῦ δείκτου, τὸν μέθ' ὁρμῆς χωρισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν κροῦσιν διὰ τοῦ μέσου ἢ τοῦ δείκτου τῆς ρινὸς ἢ ἄλλου μέρους τοῦ προσώπου. Εἶναι δηλ. παραπλήσιον πρὸς τὰ σχήματα τὰ ὑπὸ τῶν Γάλλων καλούμενα nasarde (κροῦσις τῆς ρινὸς διὰ τοῦ μέσου δακτύλου), croquignole (κροῦσις οἰουδήποτε μέρους τοῦ προσώπου), chiquenaude καὶ pichenette (κροῦσις οἰουδήποτε μέλους τοῦ σώματος).—Ἡ μυτιά ἢ σκορδομυτιά συνίσταται καὶ εἰς τὴν κροῦσιν τῆς ρινὸς ἀπλῶς διὰ τοῦ δείκτου· ὑπάρχει καὶ παιδιὰ διὰ παιγνιοχάρτων (σκορδομύτα), καθ' ἣν ὁ χάνων ὑποβάλλεται εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς σκορδομυτιᾶς.

τὸν μέσον δάκτυλον εἰώθασι δεικνύειν οἱ ἀναγωγότατοι πρὸς ὕβριν», λέγει ὁ Οἰκονόμος¹. Γίνεται δὲ συνήθως παλλομένης τῆς χειρὸς μὲ τεταμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους καὶ ταλαντευόμενον καὶ συγκεκαμμένον τὸν μέσον, καθέτως σχεδὸν πρὸς τὴν παλάμην. Ὀνομα ἴδιον τοῦ σχήματος τούτου δὲν ἤξεύρω. Ἄλλ' ἐν Καρπάθῳ ὁ μέσος δάκτυλος τῆς χειρὸς, ἴσως διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν, ἐπονομάζεται γάαρος, δηλ. γάδαρος, ἀναιδής, ἡ δ' ὀνομασία αὕτη ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν τοῦ ποδός².—Ἄλλο παραπλήσιον σχῆμα χλευασμοῦ παρ' ἡμῖν, ἰδίως τροφῶν πρὸς παιδία, συγκαμπτουσῶν τὸν δείκτην, τῶν ἄλλων δακτύλων συγκεκλεισμένων, καὶ ἐπιφωνουσῶν ψί-ψίτ, εἰς ἐνδειξιν ἀποτυχίας, ἀναφέρει ὁ Οἰκονόμος, παρατηρῶν ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι καὶ παρὰ Ρώσοις σύνηθες, οἵτινες ἐπιφωνοῦσι σ'ίσ', καὶ ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸ αἰσχροὺς σημασίαν³. Τοιοῦτό τι σχῆμα ἐγὼ δὲν εἶδον ἐν Ἑλλάδι· παρετήρησα μόνον ὅτι καταρώμενοι ἐνίοτε ὑψώνουσι συγκεκαμμένον τὸν δείκτην ἢ τὸν μέσον δάκτυλον ἐπιφωνοῦντες: *Νά, ἔτσι νὰ γίνῃς!* ἤτοι νὰ κυρτωθῇ τὸ σῶμά σου ὡς ὁ δάκτυλος οὗτος.

Λόγος, δι' ὃν τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκλήθη σφάκελος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι σφάκελος ὀνομάσθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀγνωστον ἀπὸ τίνος χρόνου, ὁ μέσος τῆς χειρὸς δάκτυλος, δι' οὗ γίνεται αἰσχρὰ χειρονομία. Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος, δι' ὃν ἔλαβεν ὁ μέσος δάκτυλος τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀφοῦ οὐδὲν κοινὸν φαίνεται ἔχον πρὸς τὸ κύριον σημαίνόμενον τοῦ σφακέλου, ἤτοι τὴν φλεγμονὴν ἢ τὴν φθορὰν μορίου τοῦ σώματος; Οἱ ἐκδότης τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου προσπαθοῦντες νὰ ἐξεύρωσι συνάφειαν τῶν δύο σημασιῶν προσφεύγουσιν εἰς βεβιασμένας εἰκασίας: «*forsam ita a sphaceli morbi ob putritudinem spurcitia dictus*». Ἄλλ' εὐλόγως ὁ B. Schmidt ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ταύτην προτείνων (σ. 586) ἄλλην, οὐχ ἥττον ἀπίθανον· ὅτι ἐπειδὴ ἡ ρίζα σφακ-κυρίαν σημασίαν ἔχει τὸ δένω, συσφίγγω, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ὄνομα σφάκελος ἐδόθη πρῶτον

1. K. Οἰκονόμ., ἐνθ' ἀν., τ. Γ', σ. 320. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ [Päckler-Muskau], Südöstlicher Bildersaal, τ. III, σ. 132-3, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὁ ὀργιζόμενος ἐκτείνει κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του ἓνα δάκτυλον καί, ὅταν ὀργισθῇ πλειότερον, δύο καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τῶν δέκα εἶναι ἀνακριβὲς καὶ προέρχεται ἐκ παρανοήσεως τοῦ σχήματος. (Σφακέλωμα διὰ τῶν δύο δακτύλων, τοῦ δείκτη καὶ τοῦ μέσου, συνηθίζεται ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ μόνον πρὸς παιδιὰν ἢ χαριεντισμόν).—Τὸ ὕβριστικὸν σχῆμα μὲ προτεταμένον τὸν μέσον καὶ συγκεκλεισμένους καὶ συνεσφιγμένους τοὺς ἄλλους δακτύλους συνηθίζεται καὶ ἐν Μαρόκῳ. (Quadenfeldt, ἐν Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft f. Anthropol. Ethnographie u. Urgeschichte 1899, σ. 331).

2. Ζωγράφ. ἀγών Α' 332. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σ. 186.

3. K. Οἰκονόμ., ἐνθ' ἀν.

εἰς τὸ σχῆμα τῆς συσφίξεως πάντων τῶν δακτύλων πλὴν τοῦ μέσου, ἔπειτα δὲ περιωρίσθη εἰς δῆλωσιν τοῦ μέσου δακτύλου, δηλ. ἀκριβῶς ἐκεῖνου, ἐφ' οὗ δὲν ἐφηρμόζετο ἡ κυρία σημασία τῆς ρίζης. Ἀλλὰ τοιαύτη, ὡς νομίζομεν, διαφορὰ τῆς σημασίας δὲν ὑπάρχει. Ἡ λ. σφάκελος ἔχει πολλὰς σημασίας· «οὐδὲ γὰρ ὠμολόγηται τῆς σφάκελος φωνῆς τὸ σημαίνονμενον», λέγει ὁ Γαληνός¹. Δὲν ἦτο ἐν χρήσει μόνον ὡς ἱατρικὸς ὄρος, ἀλλὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν σύντονον κίνησιν, τὸν σφαδασμόν, τὸν παλμόν². Ἡ σημασία δ' αὕτη εὐαρμολογεῖται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν σημερινὴν αἰσχροὺς χειρονομίαν, καθ' ἣν ὁ μέσος κινεῖται συντόνως καὶ οἶονεὶ σφαδάζει. Ἀναμφιβόλως δὲ τοιαύτη θὰ ἦτο καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων χειρονομία, δι' ἣν ὁ μέσος δάκτυλος ἔλαβε τὸ ὄνομα σφάκελος. Διότι τὰ νεύματα, ἡ κοινὴ αὕτη πάντων τῶν ἀνθρώπων γλῶσσα, κατὰ τὸν Κοϊντιλιανόν (XI 3, 87), δεικνύουσιν ἕκαστον ὠρισμένην ἐνέργειαν, ἀπομιμούμενα χαρακτηριστικὴν κίνησιν αὐτῆς. Εἶναι δ' ὑβριστικά, ὅταν τοιαύτη ἐνέργεια ἀποτελῇ ὕβριν ἐκεῖνου, πρὸς ὃν γίνεται, δεικνύοντα ὅτι εἶναι ἄξιος τοιαῦτά τινα νὰ πάθῃ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ χειρονομία ἀντικαθίστη τὴν αἰσχροὺς ὕβριν «καταδακτυλίζω σεν» τὸ δ' ἕτερον σχῆμα τῆς ἐπιδείξεως τοῦ σφακέλου ὀνομασθέντος μέσου δακτύλου ἐνσταμένον ἢ τῆς δείξεως τοῦ ὑβριζομένου δι' αὐτοῦ, τὴν ὕβριν «πυγίζω σεν».

Οὐδὲν καινὸν πρὸς τὸ σχῆμα ἔχουσιν αἱ ἀρχαῖαι παραστάσεις χειρὸν μὲ διεσταμένους τοὺς δακτύλους.

Ἡ δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος δῆλωσις καὶ ἄλλου ὑβριστικοῦ σχήματος, διάφορον ἔννοιαν ἔχοντος, ἦτοι τοῦ σημερινοῦ σφακέλου, σφακελώματος, εἶναι εὐνόητος. Ἡ ἐπίκλησις σφάκελος, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν μέσον δάκτυλον διὰ τὸ δι' αὐτοῦ γινόμενον αἰσχρὸν σχῆμα, ἐπεξετάθη συνεκδοχικῶς εἰς πάντας τοὺς δακτύλους, διότι καὶ δι' αὐτῶν γίνεται σχῆμα ἐπίσης ὑβριστικόν³.

Ὁ B. Schmidt (σ. 587) θέλων ν' ἀνασκευάσῃ τὴν πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου ἐξενεχθεῖσαν γνώμην μου⁴, ὅτι τὸ σφακέλωμα βραδύτερον εἰσήχθη εἰς τὴν συνήθειαν, παραλαβοῦσαν τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπικλήσεως τοῦ μέσου δακτύλου, παρατηρεῖ ὅτι ἡ γνώμη μου εἶναι καὶ κατὰ

1. Π. τῶν πεπονθότων τόπων B, 8, τ. VIII, σ. 92 Kühn.

2. Σχολ. Αἰσχύλ. Προμηθ. 1045: «σφακέλω, σπασμῷ, συντόνῳ κινήσει». Αὐτ. 878. Γαλην., ἐνθ' ἀν., σ. 93 Kühn. Σουίδ., λ. σφακελισμός. 2. Σχολ. Εὐριπ. Ἰππολ. 1352. Σχολ. Ὀππιδαν. Ἀλ. Β' 583. Ἡσύχ. λ. Bekker, Anecd. 433, 21. Κρατίν. ἀπ. ἀδ. 48 (Meineke FCG. II 191). Φερεκράτ., παρ' Ἀθην. Γ' 75β (Meineke II, 287).

3. Ὅτι ἡ ἐπίκλησις τοῦ μέσου ἀπεδόθη ὕστερον εἰς ὅλους τοὺς δακτύλους φαίνεται καὶ ἐκ τῆς συνηθεστάτης φράσεως «Τοῦ ὅδω πεντε φάσκελα» = τὸν ἐφασκέλωσε διὰ τῶν πεντε δακτύλων τῆς χειρός.

4. Νεοελλ. ἀνάλ. Α' (1876), σ. 399.

τοῦτο ἀσύστατος, καθ' ὅσον τὸ διὰ τῆς διατάσεως τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς σχῆμα δὲν εἶναι ὑστέρων χρόνων γέννημα, ἀλλὰ μᾶλλον πανάρχαιον. Φέρει δὲ εἰς ἀπόδειξιν ἀρχαῖον μνημεῖον ἐν Ἰτάνῳ τῆς Κρήτης ὑπὸ Ἰταλῶν ἀρχαιο-
λόγων ἀνακαλυφθέν, ἐπιγραφὴν, τοῦ 7' αἰῶνος π.Χ. κατὰ πᾶσαν πιθανότη-
τα, βουστροφηδὸν γεγραμμένην ἐπὶ βράχου, φέρουσιν εἰς τὸ τέλος, ἥτοι εἰς
τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἄκρον αὐτῆς, ἐγκεχαραγμένην χεῖρα, διεσταλμένους ἔχου-
σαν τοὺς δακτύλους. Καὶ ὁ μὲν ἀναδημοσιεύσας καὶ ὀρθότερον ἀναγνώσας τὴν
ἐπιγραφὴν Ferdinand Dümmler¹ εἰκασεν ὅτι ἡ χεὶρ ἐδήλου σχῆμα εὐχῆς·
ἀλλ' ὁ Schmidt κρίνων ἐσφαλμένην τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀσπάζεται τὴν τοῦ
Bienkowski², νομίζοντος ὅτι ἡ παράστασις δὲν παρουσιάζει σχῆμα εὐχῆς,
ἀλλ' ἔχει τὴν ἐν μαγγανείαις συνήθη θέσιν τῶν δακτύλων (;), ἥτις ἐνταῦθα
κατ' ἀντιτυπίαν χρησιμεύει ὡς ἀποτρόπαιον· ἀσπάζεται δ' ὁ B. Schmidt
τὴν γνώμην ταύτην ἀμφισβητῶν τὴν ἐρμηνείαν περὶ δυνάμεως μαγικῆς τῶν
διστηκότων δακτύλων καὶ δεχόμενος ὅτι τὸ σφακλώμα εἶναι ἀπειλὴ πρὸς
ἐξόρυξιν τῶν βασκάνων ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τοῦτο χρησιμεύει καὶ ὡς μαγικὸν
σύμβολον ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας, συμπράττει δὲ ὅτι οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς
νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς ἀνωκτῆς χειρὸς ἐν τῷ παλαιῷ ἐ-
κείνῳ κρητικῷ μνημείῳ ὅτι ἡ χειρονομία τοῦ σφακλώματος ἀπὸ τῶν ἀρχαιο-
τάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον ἐκφράζει ἐν Ἑλλάδι τὴν ἐννοίαν ταύτην
τῆς ἀπειλῆς τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἐκ τῶν μαγγανείων κα-
κῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγλυφος χεὶρ τοῦ βράχου τῆς Ἰτάνου δὲν εἶναι μοναδική, τοῦ-
ναντίον δὲ παμπληθεῖς εἶναι αἱ ἀρχαῖαι ἀνάγλυφοι παραστάσεις χειρῶν μὲ
δισσταλμένους τοὺς δακτύλους· ἡ συνταύτισις δ' ὅμως αὐτῶν πρὸς τὸ σημε-
ρινὸν σχῆμα τοῦ σφακλώματος εἶναι παντελῶς ἀβάσιμος, ἄγει δὲ εἰς ἐσφαλ-
μένα πορίσματα περὶ τῆς προελεύσεως αὐτοῦ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ εἰς παρα-
νόησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων. Διότι εἶχεν ὅπωςδήποτε ροπὴν τινα εἰς τὴν
ἐρμηνείαν τῶν μνημείων τούτων ὡς ἀποτροπαίων ἢ τοιαύτη συνταύτισις.
Πρῶτος ὁ O. Jahn, ὅστις ἔχει πληρεστάτην καταγραφὴν τῶν μέχρι τῶν ἡμε-
ρῶν του δημοσιευθέντων τοιούτων μνημείων³, εἰκασεν ὅτι ἐκ τούτων, ἅτινα
ὑποθέτει ὅτι συμβολίζουν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν περὶ φανέρωσews καὶ τιμω-

1. Athen. Mitteilungen, 1891, XVI, σ. 129.

2. Ἐν Eranos Vindobonensis, Wien 1893, σ. 298.

3. Ἐν τῇ ἐν ἀρχῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ του, σ. 53 κέ. Καταγραφὰς τῶν κατὸ-
πιν εὑρεθέντων πολυπληθῶν ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν μνημείων, μὲ παραστάσεις μιᾶς ἢ
δύο χειρῶν διεσταλμένους ἔχουσῶν τοὺς δακτύλους, βλ. ἐν *Sittl*, Die Gebärden d. Grie-
chen u. Römer, σ. 307. *Ad. Wilhelm*, ἐν Jahreshefte d. oesterr. archäol. Institut in
Wien, τ. IV, 1901, Beiblatt, σ. 16, σημ. 12. Beiträge zur griech. Inschriftenkunde,
1909, σ. 200-4.320. *Noak*, ἐν Ath. Mitteil., 1894, τ. XIX, σ. 318.

ρίας ἀδίκων πράξεων, δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ ἡ σημερινή νεοελληνικὴ συνήθεια τοῦ σφακελώματος. Ὡς ἐπικλήσιν δ' ἐπίσης τῆς θείας βοηθείας ἐξηγοῦσι τὰς ἐπὶ ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν μνημείων παραστάσεις ταύτας οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ αὐτῶν πραγματευθέντων¹. Ἄλλαι δὲ ἐλληνικαὶ καὶ ρωμαϊκαὶ πλαστικαὶ παραστάσεις χειρῶν, ἡνωμένους ἢ διεσταλμένους ἔχουσιν τοὺς δακτύλους, ἢ ὑψωμένους τοὺς τρεῖς δακτύλους καὶ συγκεκαμμένους τὸν παράμεσον καὶ τὸν μικρόν, εἶναι ἀναθήματα εὐχαριστήρια εἴτε ἐπὶ θεραπείᾳ παθούσης χειρὸς, εἴτε ἐπὶ αἰσίῳ τοκετῷ λεχοῦς, ἢ συνδέονται πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου καὶ συμβολίζουν τὴν εὐλογοῦσαν καὶ βοηθὸν χεῖρα τοῦ θεοῦ². Ὅθεν ὁμοιόταται παραστάσεις εἶναι δυνατόν ἔνεκα ποικίλων αἰτίων παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ νὰ χρησιμεύωσι πρὸς δήλωσιν διαφόρων ἐννοιῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκωσι σκοποὺς διαφόρους. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συνηθείας, ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν Σαβάζιον τῶν χειρῶν φαίνεται, ὅτι ἔχει Ἰουδαϊκὴν τὴν προέλευσιν, διὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν φρυγικὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου, ἐκείθεν δὲ μεταδοθεῖσα εἰς τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον³. ἄλλ' αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι πάλιν ἐν Ρηνεῖᾳ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα π. Χ. ἐχάρασσον κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθος ἐν ἑλληνιστὶ γεγραμμέναις ἐπιτυμβίοις ἐπιγραφαῖς τὰς δύο ἀνοικτὰς χεῖρας εἰς δήλωσιν ὅτι ἐπικαλοῦνται τὴν τιμωρὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ⁴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σήμερον ἐν Μαρδὸκω συνηθίζουσι νὰ μεταχειρίζονται παντοῦ ἐν προβάσειν εἰς τύπον χειρὸς με διεσταλμένους τοὺς δακτύλους⁵. τὴν δὲ συνήθειαν ταύτην παρέλαβον προδήλως παρὰ τῶν Μουσουλμάνων, καὶ οὐδὲν ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Σαβαζίου ἢ τὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ ἀναθήματα.

Ὅμοιαι παραστάσεις παρ' ἄλλοις λαοῖς.

Αὐτὸ τοῦτο, ἡ διάφορος χρῆσις καὶ ἡ ἐκασταχοῦ παραλλαγή τῆς σημασίας παρατηρεῖται εἰς τὸ σύμβολον τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς παρὰ πολλοῖς λαοῖς, διότι τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι πολλαχοῦ διαδεδομένον καὶ δὴ καὶ εἰς λαούς,

1. Wilhelm, ἐνθ' ἄν. A. Deissmann, ἐν Philologus 1902, LXI, σ. 255 καὶ Wiegand, ἐν Ath. Mitteil. 1908, σ. 154. Βλ. καὶ Seligmann, Der böse Blick, τ. II, σ. 166.

2. Sittl, σ. 325, 7. Blin'kenberg, Archäologische Studien, Kopenhagen 1904. O. Weinreich, Antike Heilungswunder, Giessen 1909, σ. 16 καὶ (Religionsgesch. Vers. u. Vorarbeiten VIII, 1).

3. Cumont, ἐν Comptes rendus de l'Académie des Inscript. et des belles lettres, Paris 9 Φεβρ. 1906, σ. 63 καὶ ἐν Revue de l'histoire des religions 1906, τ. LIII, σ. 17.

4. Philologus 1902, σ. 255.

5. Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft f. Anthropolog. Ethnol. u. Urgesch. 1886, σ. 676. Ἐν Ἀλγερίᾳ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεικονίζουν, ὡς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀνοικτὴν χεῖρα εἰς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας των. (Revue des tradit. populaires 1899, σ. 282).

οἵτινες οὐδεμίαν ποτὲ φαίνεται ὅτι ἔσχον ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους. "Ἦδη τῷ 1855 ἐσημείωνεν ὁ Jahn ὅτι οἱ αὐτόχθονες τῆς Ἀμερικῆς ἀπέδιδον βαθυτάτην ἔννοιαν εἰς αὐτό¹. Μαρτυρίας ἐπίσης τῆς χρήσεως τοῦ συμβόλου παρὰ τοῖς παλαιοῖς Μεξικανοῖς καὶ τοῖς λαοῖς τῆς κεντρικῆς Ἀμερικῆς φέρει ὁ Seligmann (ἐνθ' ἄν. II 165 κέ.), ὅστις ἐπὶ τούτοις ἐπάγεται καὶ ἄλλας τινὰς περὶ παραστάσεων τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς πρὸς τὸν θεατὴν ἐστραμμένης ἐν βαβυλωνίοις κυλίνδροις, ἐν φοινικικαῖς καὶ λυβικαῖς ἐπιτυμβίοις στήλαις, ἐν καρχηδονικαῖς ἀναθηματικαῖς στήλαις, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις κελτικοῖς μνημείοις τῆς Βρεττανίας. Ἀποτυπώματα χειρῶν συνηθίζονται καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἰνδικῇ εἰς τοίχους οἰκιῶν καὶ εἰς ἱεροτελεστίας². Πλείοτερον δ' ὅμως πάντων ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς αἱ ἐκδηλώσεις τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις διὰ τὴν ἐνδεχομένην ροπὴν τουρκικῶν συνηθειῶν εἰς τὰς ἑλληνικάς. Διότι παρὰ πᾶσι τοῖς μουσουλμανικοῖς λαοῖς εἶναι κοινόταται αἱ ἀπεικονίσεις χειρῶν μὲ διεστηκότας τοὺς δακτύλους, εἰς παντοειδεῖς τύπους, θεωρούμεναι ὡς ἀσφαλῆ φυλακτῆρια πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς κακοῦ³. Εἰς δὲ τὰς κυρίως μουσουλμανικάς χώρας ἡ συνήθεια δὲν περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς μουσουλμάνους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἰουδαίους κατοικοῦντας αὐτῶν⁴. Ἀλλ' ὅτι ἡ μουσουλμανικὴ συνήθεια οὐδεμίαν ἔσχεν ροπὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας εἶναι, νομίζομεν, ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως· ὅτι ἡ ἐννοία εἰς αὐτοὺς ὁ κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὸς χαρακτήρ ταύτης καὶ διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῆς θρησκείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μιμῶνται πράξεις συμφωνοῦσας πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως, ὅπου δὲ συνέπεσε νὰ παρατηρήσωσι τὴν ὁμοιότητα τῆς συνηθείας ἐκείνης πρὸς τὸ σφακέλωμα τὸ συνεταύτισαν μὲν πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἀπέδωκαν τὴν ἀτιμωτικὴν ἔννοιαν τούτου εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν Τούρκων πρὸς τὸν ἀριθμὸν πέντε καὶ τὴν νομιζομένην ὑπ' αὐτῶν ἱερότητα τοῦ σχήματος τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς· τοῦτο συνέβη ἐν Κρήτῃ, ὅπου οἱ Ὀθωμανοὶ «ἐμβάπτοντες τὴν χεῖρα εἰς μελάνην σχηματίζουν διὰ τῆς ἐπιθέσεως αὐτῆς σφακελίαν πρὸς ἀποσκοράκισιν τῶν δαιμονίων»⁵. Ἀληθῶς δέ, οἳαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ συμβόλου τῆς ἀνοικτῆς χειρὸς καὶ εἰς οἴουσδή-

1. Jahn, ἐνθ' ἄν., σ. 56. Ἀναφέρεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Stephens, Yucatan, σ. 436 κέ.

2. North Indian Notes and Queries, τ. V, σ. 315 (Folklore, London 1896, τ. VII, σ. 315).

3. Στ. Καραθεοδωρῇ, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ΕΙ, Κ/πολ. 1847, σ. 38.—Δελτίον ἱστορικῆς ἐταιρείας, τ. Β', σ. 124 (παρὰ τοῖς ἐν Κρήτῃ μουσουλμάνοις).—Verhandlungen d. Berliner Ges. f. Anthropol. Ethnol. u. Urgesch. 1886, σ. 676. 1887, σ. 372. Revue trad. popul. 1899, σ. 282. Seligmann, Der böse Blick, Berlin 1910, τ. II, σ. 6. 168 κέ.

4. Seligmann, αὐτ., σ. 168.

5. Δελτ. ἱστ. ἐτ. Β', σ. 125.

ποτε λόγους καὶ ἂν ὀφείλεται ἢ διάδοσις αὐτοῦ παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, οὗτοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι ἱερώτατον, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἔχει τὴν δύναμιν τῆς ἀποτροπῆς πάσης δαιμονικῆς ἐπηρείας· πιστεύουσι δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ἐμβαπτίσας τὴν χεῖρα εἰς μελάνην καὶ ἀποτυπώσας τὴν παλάμην ἐπὶ λευκοῦ χάρτου¹, ὑπέδειξε ποῖον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς παραδοθὲν τελειότατον ὄργανον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· διότι ὥς δογματίζουσιν, ἡ χεὶρ ἔχει τριπλὴν μυστικὴν ἔννοιαν, εἰκὼν οὕσα τῆς θείας προνοίας, σύνοψις τοῦ θείου νόμου καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς θρησκείας, ὥς ἐκ τούτου δὲ εἶναι κραταιότατον ὄπλον ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. "Οθεν καὶ ὁ ἀριθμὸς πέντε νομίζεται ἱερώτατος² καὶ τὸ ἀποτύπωμα τῆς χειρὸς καλεῖται «χεὶρ τοῦ προφήτου», ἐν Τύνιδι δὲ «χεὶρ τῆς Φατιμᾶς», τῆς θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἐν Περσίᾳ «χεὶρ τοῦ Χουσαΐν», τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ³.

Τὸ σφακέλωμα οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὰς παραστάσεις ταύτας.

"Οθεν τὸ νεοελληνικὸν σφακέλωμα οὐτε πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν χεῖρα τοῦ Μωάμεθ, οὐτε πρὸς τὰ παρόμοια σχήματα ἄλλων λαῶν ἔχει τι κοινόν, ἀλλ' οὐτε καὶ πρὸς τὸ ἐλληνορρωμαϊκὸν σκίμμιον τῶν ἀνοικτῶν χειρῶν. Ἰδὲν δ' ὅπως ἔχει τὴν προέλευσιν καὶ ἰδὲν πηρυσίαν ὑβριστικὴν, ἣς εἴκετα προσέλαβε καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν εἰκόλιν ἄλλο σχῆμα ὑβριστικόν.

Προέλευσις καὶ ἔννοια τοῦ σφακελώματος.

Περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ πολλαὶ ἐξηνέχθησαν ἀβάσιμοι γνῶμαι. Ὁ Κοραῆς⁴ ἐνόμιζεν ὅτι δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸν σκιμαλισμόν, πλὴν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δακτύλων μόνον, ἐν ἄλλοις λόγοις ἐθεώρει αὐτὸ ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας συνηθείας. Ὁ Stephani⁵ ἰσχυρίζετο ὅτι ὑπονοεῖ τὰς πέντε πληγὰς τοῦ Φαραῶ ἢ τὰς πέντε καρφίαι, δι' ὧν προσηλώθη ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ὅτι ὁ σφακελώνων καταρᾶται τρόπον τινὰ τοιαῦτα νὰ πάθῃ ὁ σφακελωνόμενος. Ὁ Hahn⁶ εἵκαζεν ὅτι ἡ παλάμη μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους συμβολίζει τὸν ἥλιον μὲ τὰς ἀκτῖνάς του, καὶ

1. Τὸ βεράτιον δι' οὗ λέγεται ὅτι ὁ προφήτης Μωάμεθ ἐχορήγησεν ἀτελείας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῆς φέρει τοιοῦτο ἀποτύπωμα, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἀποτύπωμα τῆς χειρὸς τοῦ προφήτου, ἐπέχον τὸν τόπον ὑπογραφῆς (αὐτ.).

2. Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthropol. 1886, σ. 676.

3. Seligmann, σ. 170.

4. Ἀτακτα Δ', σ. 582.

5. Stephani, Reise durch nördl. Griechenl., 1843, σ. 38. 69.

6. Παρὰ Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen, 1864, σ. 61.

ἐκ τούτου, ἐπειδὴ ὁ προσβλέπων τὸν ἥλιον τυφλώνεται, προῆλθεν ἡ σημασία τῆς χειρονομίας («νὰ τυφλωθῇς»)! Ὁ Στ. Καραθεοδωρῆς¹ ὅτι «ἡ μούτζα καὶ τὸ λεγόμενον τὰ πέντε αὐτὸ τοῦτο τὸ πεντάγραμμον σημαίνουν, ἐκλαμβανόμενον ἐπὶ κατάρα», εἰς τὸ πεντάγραμμον δέ, ἄλλως πεντάλφα καλούμενον, προσεπάθει ν' ἀνεύρη βαθείας μυστικᾶς ἐννοίας!

Μεῖζονος δ' ὁμῶς προσοχῆς ἀξία, ἀντὶ τῶν εἰκασιῶν τούτων, εἶναι ἡ γνώμη αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σφακελώματος. Ὁ λαὸς δὲν πιστεύει ὅτι τὸ σφακέλωμα εἶναι μαγικὴ πρᾶξις, σκοποῦσα νὰ βλάψῃ τὸν καθ' οὗ γίνεται, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Pouqueville, παρεξηγήσας τυχαίαν τινὰ φράσιν, τῆς ὁποίας ἄλλο ἦτο τὸ νόημα². Ὁρθῶς δὲ ὁ B. Schmidt (σ. 588) ἠμφισβήτησε τὴν ἀκρίβειαν τῆς μεταφράσεως ταύτης τοῦ σφακελώνω διὰ τοῦ μαγεύω. Ἀλλὰ νομίζει ὁ λαὸς ὅτι τὸ σφακέλωμα ἀντικαθιστᾷ κατάραν περὶ ἐξορύξεως τῶν ὀφθαλμῶν, παραστατικώτερον ἐκφραζομένην διὰ τῆς χειρονομίας, ὡς νὰ ἦσαν δηλ. οἱ ἐντεταμένοι δάκτυλοι τὰ ὄργανα τῆς τυφλώσεως. Ἡ συνήθης διὰ λόγου κατάρα εἶναι «νὰ τυφλωθῇς», «νὰ στραβωθῇς», «νὰ χυθοῦν τὰ μάτια σου», «νὰ πέσουν τὰ μάτια σου», «νὰ βγοῦν τὰ μάτια σου» κλπ., ἡ δὲ διὰ τοῦ σχήματος ἐκφορὰ αὐτῆς ὑπενέγκει τὴν ἐπιθυμίαν ταχείας ἐκπληρώσεως καὶ δὴ δι' αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ καταρωμένου. Καὶ ἐνισχύουν τὴν χειρονομίαν διὰ τῆς ἐπιφωνήσεως Νά! ἢ Ὅρα! = (ὄρασε, λάβε) ἢ καὶ Ὅρα! πέντε! ἀλλ' ὁ ὑβριστὴς σπεύδει ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ μάτια σου! ἢ ἂν ὁ σφακελώνων προλαμβάνων εἶπῃ αὐτὸς Νά! εἰς τὰ μάτια σου! ἀπαντᾷ εἰς τὰ δικά σου! Ἀπαγγέλλοντες δὲ τὸν ἀριθμὸν πέντε, τὸν ὑπενθυμίζοντα τὰ σφάκελα, πολ- λάκις κρίνουσιν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς εὐπρεπειᾶς νὰ προσθέσωσι: εἰς τῶν ὀχτρῶν μας τὰ μάτια!³ Οὕτω τὸ τυφλώνω κατέστη συνώνυμον τοῦ σφακελώνω καὶ τὸ τύφλα τοῦ σφάκελα⁴. ταῦτα εὐρίσκομεν ἤδη συνεκφερόμενα εἰς στιχοῦργημα τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος: «καὶ δίδω του χαιρετισμὸν τύφλαις καὶ σφακιολά σου»⁵.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σφακελώματος εἶναι βεβαίως εὐλογοφανής, ἀλλὰ πρέπει πάντως νὰ καταλεχθῇ εἰς τὰς ἀστη-

1. Ἐνθ' ἀν., σ. 37. 42.

2. Pouqueville, Voyage de la Grèce, 2ας ἐκδ. τ. VI, σ. 149 (τῆς α' ἐκδ. τ. IV, σ. 409). Ἐκ τούτου: Tagebuch einer Reise durch Griechenland und Albanien, Berlin 1826, σ. 282 (παρὰ Siutl, Gebärden, σ. 123, 7).

3. Δελτ. Ιστ. ἑταιρ. Β', σ. 125 (Κρήτης). Καὶ οἱ Ἀραβες τῆς Κωνσταντίνης κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ ἀριθμοῦ πέντε ἐπιλέγουσι: φιτ ἀιν βλῖς = εἰς τὰ μάτια τοῦ διαβόλου (Revue des tradit. populaires, σ. 282). Ὁ Seligmann (II 178) ἀναφέρει ἀραβικὴν παροιμίαν: Chamse fi wudsch el-a'dâ = πέντε εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰ πρόσωπα, καὶ κατάραν: Chamsa fi aïnek = πέντε εἰς τὰ μάτια σου.

4. Κοραῖ, Ἀτακτα Δ' 582. Schmidt, σ. 583. Ἡ ποιότης χρῆσις εἶναι πάγκοινος.

5. Νεοφύτου, Τὸ ἀχοῦρι, στ. 136.

ρίκτους εἰκασίας, τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως πρὸς ἐξήγησιν καὶ δικαιολογίαν ἐθίμων καὶ δοξασιῶν, ὧν ἐλησμονήθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀληθὴς ἐννοια¹. Τὸ σφακέλωμα εἶναι ὑβριστικόν, ὡς ἀπομίμησις χαρακτηριστικῶν κινήσεων ὑβριστικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' οὔτε ἡ τύφλωσις ἀνθρώπου εἶναι ὑβριστικὴ ἐνέργεια, οὔσα μᾶλλον τραγικωτάτῃ ἐγκληματικῇ πράξει, οὔτε ἡ ἐξόρυξις τῶν ὀφθαλμῶν διὰ τῶν δακτύλων εἶναι ὁ συνήθης τρόπος τῆς τυφλώσεως. Ἐπίσης δὲν φαίνονται εἰς ἡμᾶς εὐστοχοὶ καὶ αἱ παραπλήσιοι ἐξηγήσεις τῆς χειρονομίας ὑπὸ λογίων, οἵτινες παραπλανηθέντες ἐκ τῶν συνοδευουσῶν αὐτὴν ἐπιφωνήσεων («νὰ 'ς τὰ μάτια σου» κττ. ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἶναι ἡ ἀπειλὴ πρὸς ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν² ἢ ὕβρις τινὸς ὡς τυφλώττοντος³. Ἀλλ' αἱ εἰς τὴν τύφλωσιν ἀναφερόμεναι ἐπιφωνήσεις, αἱ συνοδεύουσαι συνήθως τὸ σφακέλωμα, προῆλθον ἀπλῶς ἐκ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδει εἰς τὸ σχῆμα τοῦ σφακελώματος ὁ λαὸς, ἀφότου ἐλησμόνησε πλέον τὴν ἀληθῆ ἀρχὴν αὐτοῦ.

Ἡ λέξις *μουζα* καὶ τὰ παράγωγα αὐτῆς.

Εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ὑβριστικῆς ἐνεργείας ἣν ἀπομιμεῖται τὸ σφακέλωμα, μᾶς ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς ἡ ταυτόσημος πρὸς τὴν *λ* σφακέλο λέξις *μουζα*. Ἀμφότεραι αἱ λέξεις αὗται εἶναι ἐπίσης κινεῖαι ἀδιαφόρως δὲ γίνονται χρήσις καὶ ἐν τῇ αὐτῇ τήρῃ ὅτε μὲν ταύτης, ὅτε δὲ τῆς ἐτέρας πρὸς ὁδηγῶσιν τῆς χειρονομίας. Ἡ λέξις *μουζα* κυρίως σημαίνει ἀσβόλην, ἐκ τῆς σημασίας δὲ ταύτης παρήχθησαν καὶ αἱ λοιπαί, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ὑβριστικοῦ σχήματος τῆς χειρός.

Φέρεται δ' ἡ λέξις αὕτη εἰς πολλοὺς τύπους. Ὁ παλαιότερος εἶναι *μουζα*⁴. ἄλλοι τύποι: *μούζη*⁵, *μούτσα*⁶, *μουτζα*⁷, *μοντζά*⁸, *μουντζα* (*μουδζα*),

1. Πρὸς. Λαογρ. Α', σ. 9.

2. Wachsmuth, ἐνθ' ἄν. Sittl, Die Gebärden, σ. 45. B. Schmidt, σ. 588. Ὁ Guys (Voyage littéraire de la Grèce, 3e éd., 1783, τ. I, σ. 371) παραδόξως συγγέων τὰ πράγματα λέγει ὅτι τὸ σφακέλωμα καὶ ἡ συνοδεύουσα αὐτὸ φράσις τὰ 'ς τὰ μάτια σου! ἐξέφραξε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐπιθυμίαν ἐξορύξεως τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν.

3. Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστέρας συγγενείας τῆς σλαβονορως. πρὸς τὴν ἐλληνικὴν, τ. Γ', σ. 321.

4. Παρὰ Σαχλίρη, Γραφαί, στ. 47 Wagner. Legrand, ἐν Annuaire de l'Associat., σ. 216, στ. 178 W., σ. 226 L., στ. 359 W., σ. 237 L.—Ducange, λ. σ. 959. Κοραῖ, Ἰσοκράτ. Β', σ. 299. Ἀτακτα Β', σ. 253. Σάμου (Σταματιάδ., Σαμιακά, Ε' 785). Καλύμνου (Α.Α.). Καρπάθου (Α.Α.). Κύπρου (Σακελλαρίου, Κυπριακά Β' 667. Α.Α.). Σηλυβρίας (Α.Α.). Λιβισίου Λυκίας (Μουσαίου, Βατταρισμοί, σ. 87).

5. Καρπάθου (Α.Α.). Κύπρου (Σακελλαρ. Β', σ. 667. Α.Α.).

6. Ἀμισοῦ (Α.Α.).

7. Συναξάριον γυναικῶν, στ. 848 Krumbacher. Μαδύτου (Α.Α.).

8. Σύμης (ΚΠ. Σύλλογος Η', σ. 474. Α.Α.).

ὁ κοινότατος τύπος¹, ὃν παρέλαβε καὶ ἡ μακεδονοβλαχικὴ² καὶ ἡ ἄλβανικὴ³. μοῦνζα (;)⁴, μοῦντσα⁵, μοῦτθα⁶. Παράγωγα : ἡ ἐνέργεια μουντζιά⁷, μουντζιά⁸, μουνζουβέ⁹. Τὸ ρῆμα μουνζώνω¹⁰, μουνζώννω¹¹, μουνζώνω¹², μουνζώννου¹³, μουνζώνω¹⁴, μουντζώνω¹⁵, μουντζώνω¹⁶, μουντσώνω¹⁷, μουντζούνου¹⁸. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας: μούντζωμα (κοινότατον), μούζωμαν¹⁹, μούντσωμαν²⁰, μουντζωμός²¹. Μετὰ παραγωγικῶν καταλήξεων: μουντζάλα (μου-dζάλα)²², μουντζαλιά (μουdζαλιά)²³, μουνζαλιά²⁴, μουνζουλιά, μουνζουλάδα²⁵. Τὸ ρ.

1. Τὸ πρῶτον ἐν χειρογρ. τοῦ Νικήτα Χωριάτου, σ. 253, 273 Bonn: «τὴν μούντζην». Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ (*Legrand*, *Bibl. gr. vulg.* II 43). Κοραῖ, Ἑτακτα Β' 253. Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν καθ' ἡμᾶς ἐλλ. λ. Πολίτου, Παροιμ. Γ' 400. 409. Πελοποννήσου, Στερεῖς καὶ ἀλλαχοῦ. Σουλᾶτων Καππαδοκίας (*Φαρασπούλου*, Τὰ Σύλλατα, σ. 121). Λάστα (Α.Α.). Τήνου (Α.Α.). Γκιουμουλτζίνα (παρὰ Στ. Κυριακίδου).

2. Múndzā, πληθ.- dzī. (Νικολαΐδου, Ἑτυμολογ. λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς, ἐν λ.).

3. Mundze θηλ. (*G. Meyer*, *Etymolog. Wörterbuch der albanes. Sprache*, σ. 289). muntse (*Hahn*, *Alban. Stud.* III 78). μοῦντσα (Χριστοφορίδου, Λεξ. τῆς ἄλβανικῆς, σ. 252).

4. Ducange.

5. Πόντου (Α.Α.).

6. Καλύμνου (Α.Α.).

7. Μαρδύτου (Α.Α.).

8. Σύρου (Α.Α.).

9. Κρήτης (Φιλίστωρ Δ', σ. 520).

10. Κοραῖ, Ἑτα. Β', σ. 254. Κρήτης (Φιλίστωρ Δ', σ. 520)· μετοχὴ μουνζωμένος (Δελτ. Ιστ. ἐτ. Β', σ. 125).

11. Ἑλύμπος Χίου (*Pernot*, *Études de linguistique*, I 430).

12. Κύπρου (Σακελλάρ. Β', σ. 667. Α.Α.)· μετ. μουνζωμένος (Κύπρου, Σακελλ.) ἢ μουνζουμένος (Καρπάθου, Ζωγρ. ἀγ. Α' 369).

13. Λιβισίου (*Μουσαῖος* 87).

14. Καρπάθου (Α.Α.).

15. Τὸ πρῶτον ἐν Συντίπχ, σ. 146 Boiss. «μουτζωθῆναι». Βλάχου, Θησ. τετράγλωσσος. Τήνου (Α.Α.). Σύμης (μουνζωμένος: ΚΠ Σύλλογος Η' 474).

16. Κοινότατον, πολλαχοῦ. *Somavera*. Σκαρλ. Βυζάντιος. Λάστα (Α.Α.)· μετ. μουντζωμένος, Ἑπείρου (Α.Α.).

17. Πόντου (Α.Α.).

18. Ὑσκιωνικῆς (*Οἰκονόμου*, Γραμματ., σ. 82).

19. Κύπρου (Σακελλάρ. Β', σ. 667).

20. Πόντου (Α.Α.).

21. Σύμης (ΚΠ. Σύλλογος Η', σ. 474).

22. Ἀθῆναι, Πελοπόννησος καὶ ἀλλαχοῦ.—Περὶ τῆς καταλήξεως -άλα βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ. Β', σ. 250.

23. Κοινόν.—μουντζαλιά (Κοραῖ, Ἑτα. Β', σ. 253).

24. *Girolamo Germano*, Grammaire publ. par Pernot, σ. 137.—μουνζαλιά Κοραῖ, Ἑτακτα Β' 395. Ἑτα. Β' 253. *Οἰκονόμου*, Δοκ. Β' 238.

25. *Somavera*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

μουντζαλώνω (μουτζαλώνω)¹, ἐκ τούτου μουντζάλωμα. Μετὰ τῆς καταλήξεως -οῦρα: μουντζοῦρα², μουτζοῦρα (πληθ. μουτζουράες)³, μουντσουριά, μουντσουράδα⁴. Τὸ ρ. μουντζουρώνω (μουτζουρώνω)⁵, μουζουρώνω⁶, μουντζουρίζω⁷, ὅθεν τὸ μουντζούρωμα (ἢ μουτζούρωμα). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ τὸ θρακικὸν μούτζουλο, τό⁸, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἡπειρωτικὸν μουρτζουλώνω⁹, ὅχι δ' ὅμως καὶ τὸ ἡπειρωτικὸν μουντζοῦρι, ὅπερ εἶναι ἰταλικὴ λέξις ἐκ παρετυμολογίας προσαρμολογηθεῖσα πρὸς τὴν μουντζοῦραν¹⁰, ὡς οὐδὲ τὸ ἐπίσης ἰταλικὴν ἔχον τὴν προέλευσιν μούτσουνο.—Σύνθετα: ἀμούντσωτος¹¹ καὶ τὰ τῆς μέσης ἑλληνικῆς μουντζοκουρεμένος, μουντζοπαντρεμένη, περὶ ὧν κατωτέρω.—Κύρια ὀνόματα Μουντζούρης¹², Μουντζουρίδης (πελοποννησιακὴ οἰκογένεια), ἴσως καὶ τὸ βυζαντινὸν Μουζάλων, (νεοελλ. οἰκογενειακὸν ὄνομα Μουζάλας).

Πρώτη καὶ κυρία σημασία τῆς λέξεως μουντζα (μουζα κλπ.) εἶναι, ὡς εἵπομεν, ἡ τῆς ἀσβόλης¹³. Σημασιολογικαὶ μεταβολαί: 2. Ρύπος, μελανία¹⁴. 3. Κη-

1. Κοινόν.—μουζαλώνω (καταμουζαλώνω) (Κορνή. Γραμματ. Β' 299. "Ατ. Β', σ. 254). Οἰκονόμ., ἐνθ' ἄν.

2. Κοινόν. Περὶ τῆς καταλήξεως -οῦρα. Σλ. G. Meyer, Neogr. Studien, III 77. Χατζιδάκι, Μεσαιων. καὶ νέα ἑλλ. Β', σ. 306. Γλωσσάριον, μιστ., σ. 224.

3. Πουρτζ Χίου (H. Pernot, Études de linguistique, I, σ. 430).

4. Somavera.

5. Κοινότατον.

6. Κύπρου (Σακελλάρ. Β', σ. 667)—μουζουρώνω (Μουσαίων, Βατταρισμοὶ 87).

7. Τσακωνικόν, καὶ ρηματικὸν μουντζουριστέ, -ά, -ε (Οἰκονόμου, Γραμματικὴ τῆς τσακωνικῆς, σ. 82).

8. Εἰς τὰ χωρία τῆς Κεσσάνης (ΚΠ. σύλλογος Η', σ. 352) μούτζουλο λέγουσιν τὸ μικρὸν παιδίον καὶ τὸ εὐτελὲς πρᾶγμα.

9. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 48. μουρτσουλώνω (αὐτ., σ. 3)· σημαίνει βάφω μὲ μελάνην, ἢ λερώνω, μαυρίζω· φρ. «ἀκόμα δὲ τὸ μουρτζούλωσα» ἐνν. τὸ πρόσωπον, εἶμαι ἀσπίλος. Πιθανῶς προήλθεν ἐκ συμφυρμού τοῦ μοῦρτζος (μαῦρος) καὶ τοῦ μουτζαλώνω.

10. Μουντζοῦρι ἐν Ἠπείρῳ μέτρον σιτηρῶν ('Αραβαντιν., Γλωσσάρ., σ. 63) ἐκ τοῦ ἰταλ. misura. Μουζοῦρι ἐν Κρήτῃ (Jeannarakí, Ἄσματα κρητικά, σ. 349) καὶ ἐν Καρπάθῳ (Ζωγράφ. ἀγ., Α' 333).

11. Πόντου. «ἀμούντσωτος, -ον=ἀκηλίδωτος· ἰδίως ἐπὶ χάρτου· μὴ ἀπεσβεσμένος, ἐπὶ γεγραμμένων» ('Αρχεῖα νέας ἑλλ. Β' γ', σ. 69).

12. Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς κωμῆδος τοῦ Μολιέρου La jalousie du Barbouillé ἐπιγράφεται: «Ἡ ζηλοτυπία τοῦ Μουντζούρη». Δημῶδεις τινὲς παροιμαίαι ἀναφέρονται εἰς τὸν Μουντζούρη. ('Εν τῷ ἀνεκδότῳ τμήματι τῆς συλλογῆς μου, ἐν λ. Μουντζούρης 1-5).

13. Ὁ εἰς κοινοτέραν γλῶσσαν κώδιξ τοῦ Χωνιάτου ἀποδίδει τὸ ἀσβόλη τῶν ἄλλων κωδίκων διὰ τοῦ μουντζα ἢ μούντζη.—αἰθάλη, fuligo (Ducange). Μουζα ἢ μουντζοῦρα τοῦ φούρνου καὶ τοῦ μαγειρείου, ἢ καπνὰ τῶν καπνοδόχων κλπ. (Κύπρος). "Ανθραξ, καπνὰ τοῦ φούρνου, τοῦ τηγανιοῦ (Σύμη). Ἀσβόλη (Μάδυτος).

14. Σαχλίκης (Κρήτη). Πόντος. Κάρπαθος.—Μελανία, μαυράδα (Κάλυμνος). Πᾶσα μελανὴ ἀκαθαρσία (Κύπρος).

λὶς μελανίζουσα¹. 4. Κηλὶς τοῦ σώματος, δερματικὴ νόσος (λειχήν)². 5. 'Ομίχλη³. 6. 'Επίχρισις τοῦ προσώπου καὶ γυμνῶν μερῶν τοῦ σώματος δι' ἀσβόλης πρὸς ὕβριν⁴. 7. 'Η διάταξις τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς πρὸς τὴν ἐνέργειαν ταύτην, σφάκελον⁵. 8. 'Ατιμία, ὄνειδος, περιφρόνησις⁶. 9. 'Αράχνη⁷.

'Η δὲ μουντζάλα ἢ μουντζαλιὰ σημαίνει τὴν κηλῖδα μελάνης, καὶ ἡ μουντζοῦρα ρύπον μελανίζοντα, μεταφορικῶς δὲ τὰς ὡς κηλῖδας μελάνης φαινομένας διαγραφὰς γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χάρτου ἢ κακογραφημένα ἔγγραφα ἢ σχέδια· ἔπειτα δὲ καὶ τὰς ἠθικὰς κηλῖδας ἢ τὰς καταισχύνην φερούσας πράξεις⁸. Τῶν δὲ ρημάτων τὸ μὲν μουντζαλώνω σημαίνει κηλιδῶ, ρυπαίνω εἰς κυρίαν καὶ μεταφορικὴν ἔννοιαν, τὸ δὲ μουντζουρώνω: 1. 'Ασβολῶ, μελανίζω⁹. 2. Ρυπαίνω. 3. 'Ατάκτως καὶ ἀπροσέκτως γράφω (φρ. μουντζουρώνω χαρτιά, καταγίνομαι εἰς ἄσκοπον γραφικὴν ἐργασίαν). 4. Προσάπτω εἰς τινα ἠθικὴν κηλῖδα, στιγματίζω¹⁰· καὶ τὸ μουντζώνω: 1. Μαυρίζω με ἀσβόλην¹¹. 2. Ρυπαίνω, κηλιδῶ¹². 3. Διαγράφω γεγραμμένα, ρυπαίνω οὕτω τὸν χάρτην¹³. 4. Χρίω με ἀσβόλην τὸν καταδικασθέντα νὰ πομπευθῇ¹⁴. 5. Σφακελώνω¹⁵. 6. Στιγματίζω¹⁶. 7. Περιφρονῶ¹⁷. 'Η παθ. μετοχὴ μουντζωμένος, -η,

1. Τῆνος, Σύμη, Κάλυμνος, Κύπρος, Πόντος.

2. Κύπρος—Πόντος ('Αμισέλι).

3. Μουτθα, ὁμίχλη, καταχνη (μουτθαλιάζει· βράδειάζει· πομουτθώνω=συνοφρυώνω) (Κάλυμνος).

4. Σαχλίκης (Κρήτη). Κοραῖ, 'Ατάκται II, σ. 253. Κύπρος.

5. Κοινότητον. Σκαρλ. Βυζάντιος. Λάστα. Σύρος. Κάρπαθος. Λιβύσιον. Μάδυτος. Γκιουμουλτζίνα. 'Η σημασία τῆς λέξεως εἰς τὴν μακεδονοβλαχικὴν καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν.

6. Συναξάρ. γυναικ., στ. 848 Krumbacher (ὦ! ἡ μουντζα καὶ ἀστοχία τους!). Πολίτου, Παροιμ. Γ' 400, 24. 403, 36. 409, 57. Τῆνος. Σάμος.

7. Σύλατα Καππαδοκίας. 'Ισως διὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἰστών τῆς ἀράχνης ὡς ρύπου, ἢ διὰ τὴν παρομοίωσιν τῶν 8 ποδῶν τῆς οἰκιακῆς ἀράχνης πρὸς τοὺς διεστηκότας δακτύλους τῶν χειρῶν εἰς τὸ σφακέλωμα.

8. Εἰς τὴν ἀλβανικὴν μυθολογίαν ἡ μυθολογία σημαίνει μουντζοῦραν καὶ μέγα δυστύχημα, συμφοράν. (Χριστοφορίδου, Λεξικ. τῆς ἀλβαν., σ. 257. G. Meyer, Etymolog. Wörterb. d. albanes. Spr., σ. 290).

9. Σκ. Βυζαντίου, Λεξικόν. Κύπρος. Λιβύσιον.

10. Κοινότητη σημασία.—Κύπρος.

11. Κρήτη. Κύπρος.

12. Βλάχου, Θεσσαυρός. Τῆνος.

13. Πόντος· φρ. ἐμούντσωσεν τὰ γράμματα τοῦ χαρτί.

14. Σημασία τῆς μέσης ἑλληνικῆς: Συντίπας. Πτωχολέων Α', στ. 96 L. καὶ μουντζώνει κ' ἐξορίζειν.

15. 'Η κοινοτάτη σήμερον σημασία.—Somavera, Σκ. Βυζάντιος. Λάστα Γορτυνίας. Τσακωνική. Τῆνος. Λιβύσιον.

16. Κύπρος.

17. Κοινότητη σημασία. Πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας ἐκ τῶν ταυτοσήμων μουντζα καὶ φάσκελο σχηματίζεται σύνθετον ρ. μουντζοφασκελώνω.

-ο, σημαίνει: 1. Τὸν ὑβρισθέντα διὰ σφακελώματος. 2. Τὸν κατησχυμένον, ἐντροπισμένον. 3. Τὸν ἄθλιον καὶ ταλαίπωρον¹. 4. Τὸν πονηρὸν καὶ διεστραμμένον². 5. Τὸν ἄτιμον³. Τὸ δὲ μούντζωμα σημαίνει κυρίως τὴν ἀσβόλωσιν, τὸ μαύρισμα διὰ μέλανος χρώματος⁴, ὅπως καὶ τὸ μουντζούρωμα, ἀλλ' ἡ κοινοτάτη σημασία τῆς λέξεως ταύτης εἶναι ἡ τοῦ σφακελώματος, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε προσλαμβάνει ἡ λ. μουντζούρωμα.

Ἡ ἐτυμολογία τῆς λ. μουζα εἶναι δυσδιάγνωστος. Ὁ Κοραῆς (εἰς Ἰσοκράτ., τ. Β', σ. 299) εἶκασεν, ὅτι παράγεται ἢ ἐκ τοῦ ἰταλ. muso (πρόσωπον) ἢ ἐξ ὑποτιθεμένου θηλυκοῦ μύση τοῦ μῦσος=μίασμα. Ἐκ τούτου καὶ τοῦ ρ. ἀλίνω (ἀλείφω), ρ. *μυσαλίνω, μουσαλώνω. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν εἰκασίαν ταύτην, διότι δὲν τὴν ἐπανάλαβεν εἰς τὰ Ἄτακτα. Ὁ δὲ Κ. Οἰκονόμος⁵ παρῆγε τὸ μούντζα, μουντζώνω ἐκ τοῦ μούτζουνο (γρ. μούτσουνο), ἰταλ. muzzo (γρ. muso), μύζω. Τὸ δὲ μουτζαλώνω, μουζαλία ἐθεώρει συγγενῇ πρὸς τὰ ρωσικὰ μούσ' θολωτικός, μούσλιω=σιαλίζω, σιάλω μολύνω⁶. Ὁ G. Meyer (ἐνθ' ἄν.) ἐθεώρει τὴν λ. ξένην, πιθανῶς ἐκ τοῦ ἰταλ. moccio, βενετ. mozzo (μύζα, βλέφαρον). Ὁ δὲ Κ. Sittl (Die Gebärden, σ. 102, 6) ἀνενδοιάστως ἀποφαίνεται ὅτι ἡ μούντζα ἀνήκει εἰς τὸ λατινικὸν στέλεχος mut- διὰ τῶν Ἀλβανῶν μεταδοθέν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καίτοι κατὰ δήλον εἶναι, ἐπεὶ δὴ μόνηρος εἶναι ἡ λέξις ἐν τῇ ἀλβανικῇ καὶ μίαν ἢ σημασίαν αὐτῆς, ὅτι ἐκ τῆς ἐλληνικῆς παρελήφθη εἰς ταύτην μόνον τὴν σημασίαν. Τέλος ὁ Bern. Schmidt (σ. 586) εὐστοχον θεωρῶν τὴν γνώμην τοῦ Σίττλ, ἀπορρίπτων δὲ πάσας τὰς λοιπὰς ἐτυμολογίας, ἐθέλει πιθανωτάτην τὴν συνάφειαν τῆς μούντζας πρὸς τὸ λατινικὸν mutunium ἢ muttonium, λέξεις τὰς ὁποίας παλαιὸς τις γλωσσογράφος ἐξηγεῖ «πέος, προβασκάνιον». Εἶναι φανερὰ ἡ ἐπήρεια, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸς σχηματισμὸν τῆς γνώμης ταύτης ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ μούντζα εἶναι χειρονομία αἰσχρά, ἡ αὐτὴ καὶ ὁ ἀρχαῖος σφάκελος, σκοποῦσα τὴν ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας· πεποίθησις παντελῶς ἀστήρικτος, ὡς δεικνύουσι πλὴν ἄλλων αἱ ἀναγραφεῖσαι ἀνωτέρω σημασίαι τῆς λέξεως.

Τὸ σφάκελον καὶ ἡ μουζα δὲν ὑποννοῦσιν αἰσχρὰν πρᾶξιν, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκπομπέσεως.

Οὔτε ἡ λέξις μούντζα οὔτε τὰ παράγωγα αὐτῆς εἶχόν ποτε τὴν σημασίαν τοῦ προβασκανίου ἢ τοῦ φαλλοῦ ἢ ἄλλην τινὰ παραπλησίαν. Καίτοι

1. Σύμη. Κάρπαθος (μέρες μουζουμένες, ἐν κατάρῃ).

2. Ἡπειρος. Ἐν Κρήτῃ μουζωμένος ὁ διάβολος.

3. Κύπρος.

4. Κύπρος. Πόντος.

5. Δοκίμ. Γ', σ. 321.

6. Αὐτ. Β', σ. 328.

δ' ἀντὶ ταύτης ἀδιαφόρως γίνεται χρήσις καὶ τῆς ἀρχαίας λέξεως σφάκελος, ἀλλ' ὅμως δὲν σημαίνει τὸ ἀρχαῖον αἰσχροὺν σχῆμα, οὐδ' ὑπονοεῖ καὶ αἰσχροὺν πράξιν. Οὐδὲν ἤττον εἶναι σχῆμα ὑβριστικόν, καὶ ὡς τοιοῦτο ἀναγκαίως ὑποδηλώνει ἐνέργειαν ἀποτελοῦσαν δεινὴν ὕβριν ἐκείνου, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται. Ὅπως δὲ κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ σχήματος καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας χαρὰ κτηριστικὴ κίνησις ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς παλάμης μὲ διεσταλμένους τοὺς δακτύλους ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑβριζομένου.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ παρασκευὴ πρὸς πόμπευσιν τινας, ὡς ἐγένετο ἡ πόμπευσις παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὡς ἐξηκολούθει μέχρι πρὸ ὀλίγου νὰ γίνεται ἐνιαχοῦ. Ὁ εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ταύτην ποινὴν καταδικασθεὶς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐχρίετο μὲ ἀσβόλην τὸ πρόσωπον καὶ τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος. Εὐρίσκοντο δὲ βεβαίως πάντοτε πολλοὶ πρόθυμοι πρὸς ἐκτέλεσιν εὐαρέστου εἰς τὸν χύδην ὄχλον ἀποφάσεως, οἵτινες ἐμβάπτοντες τὴν χεῖρα εἰς ἀσβόλην, ἔχριον τὸ πρόσωπον τοῦ καταδικασθέντος¹. Τὸ σχῆμα τῆς μούζας ἡμῶν εἶναι μίμησις τῆς κινήσεως τῆς χειρὸς τῆς ἐπαλειφούσης μὲ μούζαν ἢ ἀσβόλην τὸν πομπευόμενον, δηλοῦν ὅτι τοιαύτης τύχης ἄξιός ἐστιν ὁ ὑβριζόμενος.

Ἡ τοσοῦτο συκλήθης εἰς τοὺς βούζανους χρόνους ποινὴ τῆς πομπεύσεως πλὴν τοῦ ὑβριστικωτάτου σχήματος, ὅπερ παραγγέλλει, ἔσχε καὶ εἴπω τινὰ εἰς τὴν γλῶσσαν, πλουτίσασα τὸ ἑλληνικὸν ὑβρεολόγιον διὰ νέων ἐκφραστικῶν ὕβρεων καὶ προσδίδασα εἰς πολλὰς λέξεις ὑβριστικὴν σημασίαν. Ἐνεκα τούτου δὲ πρὸς κρείσσονα διευκρίνησιν τοῦ ὑβριστικοῦ σχήματος καὶ τῶν συναφῶν ὕβρεων, δὲν κρίνομεν περιττὴν τὴν ἐξέτασιν περὶ τῆς βαρβάρου ταύτης ποινῆς.

Ἡ πόμπευσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Ὁ λόγος, δι' ὃν αὕτη ἔλαβεν ὄνομα ἰδιάζον εἰς ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον, εἶναι φανερόν. Θρησκευτικαὶ πομπαί, ἐν αἷς οἱ πομπεύοντες ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδοροῦν ἀλλήλους, ὅποῃαι ἡ πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων μὲ τοὺς γεφυρισμούς², ἡ διονυσιακὴ πομπὴ τῶν Ἀνθεστηρίων μὲ τὰ ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν σκώμματα, συνετέλεσαν ὅπως τὸ πομπεύειν προσλάβῃ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ

1. Πρβλ. Σαχλίκη, Γραφαὶ Α' 47, σ. 64 Wagner, σ. 216 Legrand «καὶ σὲν τὴν μούζαν χρίσουν». — Αὐτ. Γ' 359, σ. 77 W., σ. 237 L. «ταῖς μούζαις τὸν ἀλείφει».

2. Βλ. A. Mommsen, Feste der Stadt Athen 1898, σ. 227. Καὶ ἐν ἄλλῃ ἐορτῇ τῆς Δήμητρος, τοῖς Θεσμοφορίαις, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν αὐτῶν, τὰ Στήνιζ, ἐσυνηθίζοντο τὰ σκώμματα καὶ λοιδορεῖται ἀλλήλων, ὅθεν καὶ τὸ ρ. στήνιῶσαι = βλασφημεῖσαι, λοιδορεῖσαι.

λοιδορεῖν, ἡ δὲ πομπεία τὴν τῆς λοιδορίας, ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.¹ Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεστέλλετο ἡ πομπὴ τῆς πομπείας, ταύτης μόνον προσλαβούσης τὴν δύσφημον ἔννοιαν, ἀλλ' ὕστερον φαίνεται ὅτι κοινὴ ἦτο ἡ χρῆσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ τῶν δύο τύπων², ἀφοῦ καὶ τὸ πομπεύειν ἀνέκαθεν εἶχεν ἀμφοτέρας τὰς σημασίας. Ποινὰι δὲ παραπλήσιαι τῆς βυζαντινῆς πομπῆς δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, συνιστάμεναι εἰς περιαγωγὴν ὀνειδιστικὴν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἢ ἐκθεατρισμὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ, συνοδευόμεναι ἐνίοτε μὲ ὕβρεις καὶ σωματικὰς κακώσεις καὶ συνεπαγόμεναι πάντοτε ἀτίμωσιν³. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. ἐν Σπάρτῃ ὁ Κινάδων, ἀποκαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας, ἦν ἐτεκταίνοτο κατὰ τῶν καθεστώτων, «ἤδη δεδεμένος καὶ τῷ χεῖρει καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ μαστιγούμενος καὶ κεντούμενος αὐτὸς τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν πόλιν περιήγοντο»⁴. Ἀλλήν ὁμοίαν ποινὴν ἐπέβαλλον οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς τοὺς διαπράξαντας ἐγκλημά τι ὁ φωραθεὶς ἔνοχος ἔδει νὰ γυρίζῃ κύκλῳ βωμοῦ τινος τῶν ἐν τῇ πόλει, ἄδων ψόγον πεπονημένον εἰς ἑαυτόν⁵. Ἐν Βοιωτίᾳ ποτὲ τὸν μὴ ἀποδιδόντα τὸ χρέος ἄγοντες εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκάθιζαν καὶ ἐπέβαλλον εἰτα αὐτῷ κόφινον, ὁ δὲ κοφινωθεὶς ἐγίνετο ἄτιμος⁶. Κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Χαρώνδου παρὰ Θουρίοις, οἱ καταδικασθέντες ἐπὶ συκοφαντίᾳ ὑπεχρεοῦντο νὰ περιπατῶσιν ἐστεφανωμένοι μὲ μυρίκην, «ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς πόλεσιν φαίνονται τὸ πρωτεῖον τῆς ποινῆς πεπονημένοι»⁷ καὶ οἱ λιπόντες τὴν τάξιν ἢ μὴ ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὑπεχρεοῦντο νὰ κάθηνται ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ ἀγορᾷ φοροῦντες γυναικεῖα ἐσθῆτα⁸. Χαρακτηριστικὰς δὲ τινὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰ βυζαντινά, ἦτα τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς εἰς τὰς

1. Δημοσθ. ΙΗ' 11, σ. 229. ΙΗ' 124, σ. 268. Μεράνδρ. ἀπ. Meineke FCG IV, 188, 4. Βλ. μαρτυρίας ἐν Στεφάνου Θησαυρῷ.

2. Ἀμμων., Ἀλεξανδρ., σ. 115. Πτολεμαῖον, Περὶ διαφορᾶς λέξεων, ἐν Hermes XXII, σ. 404.

3. Δὲν μνημονεύομεν τὴν περιαγωγὴν τῶν φαρμακῶν ἐν τοῖς Θαργηλίοις, διότι καίτοι παρατηροῦνται ἐν αὐτῇ πολλαὶ ὁμοιότητες πρὸς τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως, εἶναι δ' ὅμως σφόδρα ἀμφίβολος αἰτιώδης συνάφεια ταύτης πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ἐκεῖνο νόμιμον.

4. Ξενοφ., Ἑλλήν. Γ' γ' 11.

5. Πλουτάρχ., Λακεδαιμον. ἐπιτηδ. 9, σ. 237.

6. Στοβ., Ἀνθολ. ΜΔ' 41, σ. 187. 14 Meineke.

7. Διοδώρ. ΙΒ' 12,2.

8. Αὐτ. 16,1. Ἡ ἀτιμωτικὴ τιμωρία τῶν καταλιπόντων τὴν τάξιν ἢ ὅπωςδῆποτε ἐπιδειξάντων ἀνανδρίαν στρατιωτῶν διὰ περιαγωγῆς αὐτῶν ἐν γυναικεῖα περιβολῇ ἦτο καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνήθης. Βλ. Ζώσιμ. Γ' 3, σ. 126,8 Bonn (ἐπὶ Ἰουλιανοῦ). Κίναμ. Α' 5, σ. 12 (ΙΑ' ἐκ.). Νυσίτ. Χωριάτ. Γ', σ. 256 (ΙΒ' ἐκ.). Παχυμέρ. Ι, σ. 240 Bonn (ΙΓ' ἐκ.).

μοιχαλίδας¹ καὶ τὴν ἐπὶ ὄνου περιαγωγὴν², ἐνεῖχον νόμοι τῶν Κυμαίων καὶ τῶν Πισιδῶν. Παρὰ τοῖς Κυμαίοις, ἡ φωραθεῖσα μοιχαλὶς ἤγετο εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ἐκεῖ ἀνεβιβάζετο ἐπὶ λίθου, ὅπως τὴν ἴδωσι πάντες· ἔπειτα δὲ ἀναβιβαζομένη εἰς ὄνον περιήγετο κύκλῳ κατὰ τὴν πόλιν καὶ ἐπανήγετο πάλιν ἐπὶ τὸν αὐτὸν λίθον εἰς τὴν ἀγοράν· διετέλει δὲ ἄτιμος τοῦ λοιποῦ καὶ προσηγορεύετο ὀνοβάτις³. Παρὰ δὲ τοῖς Πισίδαις ὁ μοιχὸς περιήγετο κατὰ τὴν πόλιν ἐπὶ ὄνου μετὰ τῆς μοιχαλίδος ἐπὶ ἡμέρας τακτάς⁴.

Τὸ κυμαϊκὸν καὶ τὸ πισιδικὸν νόμιμον, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μετὰγοντα ἡμᾶς, ὑπεμφαίνουσιν ἴσως ἀσιατικὴν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ εἵδησις περὶ νομίμου τῶν Πάρθων παρὰ Σουίδᾳ (λ. ὄνος), ὅστις ἄγνωστον ἐκ τίνος πηγῆς παρέλαβεν αὐτήν: «τὸ ἐπ' ὄνου φέρεσθαι γυμνὸν τῶν ἀτιμιῶν ἢ μεγίστη Παρθυαίοις νενόμισται». Τὸ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα μεταφρασθὲν Ἱστορικὸν τοῦ Συντίπα περιέχει περιγραφὴν τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως μὲ πολλὰς χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας, καὶ ἀκριβῶς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους· ἐπειδὴ δ' ἡ μετάφρασις ἐγένεν ἐκ συριακῆς μεταφράσεως ἀραβικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ τοῦτο πάλιν μετεφράσθη ἐκ τῆς περσικῆς, θὰ εἴχομεν ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν τῆς ἀσιατικῆς προελεύσεως τοῦ ἐθίμου, ἂν τὸ ἐλληνικὸν κείμενον ἦτο ἀκριβὲς μετάφρασις· ἀλλὰ πιθανῶς εἶναι μᾶλλον ὁμοειδέα καὶ ὁ Ἕλληγ διασκευαστὴς παρέμβαλε γνῶριμον εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ποινῆς τῆς ἐνόχου βασιλείσεως. Κατὰ πόσον ἀπεμακρύνθη τοῦ κειμένου ἀπόκειται εἰς ἀσιανολόγους νὰ ἐξακριβώσωσιν· ἀπὸ τὴν μόνην προσοιτὴν εἰς ἐμὲ ἀγγλικὴν ἐκ τῆς συριακῆς μετάφρασιν⁵ ἐλλεῖπει τὸ μέρος τοῦτο, πολλαὶ δ' ἄλλαι διασκευαὶ μεσαιωνικαὶ εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἀναφέρουσι ποινὴν ἐξορίας καὶ ὄχι πόμπευσιν.

1. Αὐστηρότατοι ἦσαν οἱ νόμοι τῶν ἀρχαίων ἐλληνίδων πόλεων πρὸς τοὺς μοιχοὺς καὶ τὰς μοιχαλίδας. (Βλ. *Meier - Schömann*, *Attische Process.*, σ. 331. *L. Schmidt*, 'Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετ. Δ. Ι. Ὀλυμπίου, τ. Β', σ. 254 κέ.). Καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας παρ' ἡμῖν αἱ μοιχαλίδες ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς πομπεύσεως.

2. Πρὸς ἐπίτασιν τοῦ αἵσχους συνήθως ἐκαθίζετο ὁ πομπευόμενος ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ ὄνου, ἔχων δηλ. ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου. Οὕτως ἀπεικονίζεται ἐν τετραδράχμῳ τῆς ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μένδης ἐξηπλωμένος ὁ Διόνυσος (*Imhoof-Blümer u. Keller*, *Tier- u. Pflanzenbilder*, πίν. II 29. *Head*, 'Ἱστορ. νομισμ., μετ. Ι. Σβορώνου, πίν. ΙΑ' 10). Ἀλλὰ βεβαίως ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Διονύσου ἀναπαυομένου οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς ἀτιμωτικὰς ποινάς.

3. *Πλουτάρχ.*, *Κεφαλ. καταγρ. ἑλλην.* 2, σ. 291 f. *Ἡσύχ.*, λ. ὀνοβάτιδες (κῶδ. ὀνοβόστιδες) «αἱ ἐπὶ μοιχείᾳ ἀλοῦσαι γυναῖκες καὶ ἐξενεχθεῖσαι ἐπὶ ὄνων».

4. *Στοβ.*, *Ἀνθολόγ.* ΜΔ' 41, σ. 186, 12 *Meineke*.

5. Ὑπὸ *Gollancz*, ἐν *Folklore*, τ. VIII, σ. 100 κέ.

Ἡ πόμπευσις παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς.

Ἄλλ' εἴτε ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσῆχθη, εἴτε ἀνεπτύχθη ἐξ ἐλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν συνηθειῶν, καὶ δὴ τοῦ θριάμβου τῶν νικηφόρων στρατηγῶν καὶ τῆς πομπῆς τοῦ ἵπποδρόμου, ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν καὶ ὁλοσχερῇ σύστασιν αὐτῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ κόσμῳ. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς συχνότατα μνημονεύονται καταδίκαι εἰς τὴν ποινὴν ταύτην, ἥτις ἐξηκολούθει ἐφαρμοζομένη καὶ ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, κατ' ἀποφάσεις εἴτε τῶν κρατούντων εἴτε τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης. Καὶ μετὰ τὴν ἱδρυσιν τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου ἐπὶ τινὰς δεκαετηρίδας παρετηροῦντο κάποτε εἰς ἀποκέντρους μάλιστα τόπους κρούσματα αὐθαιρέτων ἀλλὰ δραστικῶν ἀστυνομικῶν ἀποφάσεων, ἄχρωμα περιλείμματα μακραίωνος συνηθείας, ἡ ἐπιβολὴ εἰδους τινὸς μετριωτέρας πομπεύσεως μικροκλόπων, γλευστικὸν ἐχούσης χαρακτῆρα.

Τὸ παλαιότερον, καθ' ὅσον γινώσκωμεν, παράδειγμα πομπεύσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει εἶναι τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου (300 - 390 μ. Χ.), ὡς πάθημα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου κατὰ τὴν νεότητά του, ἐν Αἰγύπτῳ πιθανώτατα¹. Ἐν Αἰγύπτῳ ἐπίσης μνημονεύεται κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουλιανοῦ πόμπευσις ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐθνικῶν ὄχι ἀνθρώπου ἑνὸς, ἀλλὰ τοῦ λειψάνου τοῦ τεθνεώτος πατριάρχου². Ὁμοίως λειψάνου πόμπευσις μνημονεύεται περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ³. Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μαρτύρια τῆς ἐξαπλώσεως τῆς συνηθείας κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Ἡρακλείδης κατηγορήθη ὡς πομπεύσας τινὰς ἀδίκως⁴. ὁ δὲ πατριάρχης Εὐφῆμιος ἠπείλησε τὸν μετὰ ταῦτα (491) γενόμενον αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον ὅτι θὰ πομπεύσῃ αὐτόν⁵. Συχνόταται ἐγένοντο αἱ πομπεύσεις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ⁶, καὶ ἐν τοῖς μετέπει-

1. Migne, Patrol. gr., τ. 34, σ. 326 - 7.

2. Θεοφ., σ. 72 Bonn.

3. Αὐτ., σ. 166. 171 Bonn.

4. Σωκρατ. Γ' 17, τ. 67, σ. 713 Migne.

5. Θεοφάν., σ. 208 Bonn. Γεώργ. μοναχ., σ. 521 Muralt.

6. Προκοπ., Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn. Εἰς τὴν πόμπευσιν ἀνθρώπων τοῦ ὄχλου ἀναφέρεται, ὡς εἰκάζω, μία περικοπὴ τῶν ἄκτων διὰ Καλοπόδιον (βλ. Λαογρ. Γ', σ. 633 σημ.). Πομπεύσεις παμπληθεῖς παιδεραστῶν, πιθανῶς τῷ 535: Προκοπ., ἐνθ' ἀν. Μαλάλας, σ. 436, 11 Bonn. Λέων Γραμματικ., σ. 128, 17. Γεώργ. Κεδρηγ. I, σ. 645, 23 Bonn. Γεώργ. μοναχ., σ. 511 Muralt., σ. 645 De Boor. Πρβλ. Ζωναρ. ΙΔ', 7, 2, τ. III, σ. 158 Bonn. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Zach. v. Lingenthal, Iustinian. nov. constitut, I, σ. 186.

τα δὲ χρόνοις πολλὰ ἀναφέρονται πομπεῦσεις ἀνδρῶν ἐν ἀξιώμασι, καὶ πατριαρχῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἀκόμη¹.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀτελῇ δύνανται νὰ παράσχωσιν ἔννοιαν τῶν περιπτώσεων, ἐφ' ὧν ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως καὶ τῆς συχνότητος αὐτῆς, διότι περιορίζονται μόνον εἰς γεγονότα ἀξιομνημόνευτα, τὰ θεωρούμενα ἄξια ἀναγραφῆς ἐν ἱστορικοῖς βιβλίοις. Τὰ ἐγκλήματα, τῶν ὁποίων οἱ ἔνοχοι ἐτιμωρήθησαν διὰ τῆς πομπεύσεως κατὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας, εἶναι τὰ πλεῖστα πολιτικά, τουτέστιν ἐγκλήματα καθοσιώσεως ἢ πράξεις ἢ γινῶμαι προκαλέσασαι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὀλίγιστα δὲ καὶ μεμονωμένα εἶναι τὰ παραδείγματα ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς δι' ἄλλας ἐγκληματικὰς πράξεις, οἷον ἀστρολογίαν καὶ μαγείαν², παιδεραστείαν³ καὶ παρθενοφθορίαν⁴. Παρατηροῦμεν λοιπόν, ὅτι δὲν ἀναφέρονται ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ ἐγκλήματα, τῶν ὁποίων προπάντων ἐτιμωροῦντο διὰ τῆς πομπεύσεως κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους οἱ δράσται, αἱ μοιχαλίδες δηλαδή καὶ διεφθαρμέναι γυναῖκες καὶ οἱ μικροκλόποι. Ἡ παράλειψις τούτων εὐλογον θὰ διήγειρεν ἀπορίαν καὶ ἂν ἀκόμη ὑπετίθετο ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως κοινὸν εἶχεν ἡ πόμπευσις πρὸς τὴν αὐστηρίαν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ τιμωρίαν τῶν μοιχαλίδων καὶ πρὸς τὰς ἐπ' αὐτῶν πομπεῦσεις αὐτῶν ἐν Κύμῃ καὶ ἐν Πισιδίᾳ, διότι ἀνεξήγητος θὰ παρέσεν ἡ μετέπειτα ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἀνηθίκους γυναῖκας. Ἀλλὰ φαίνεται βέβαιον ὅτι τοῖς

1. 5' αἰών: Πόμπευσις μαγίστρου. *Λέων Γραμματικ.* 134, 19 Bonn.—Ζ' αἰών: 602 πόμπευσις ἀνθρώπου προσομοιάζοντος τῷ βασιλεῖ Μαυρικίῳ: Βλ. τὰς μαρτυρίας ἐν *Λαογρ.* Γ', σ. 638.—Η' αἰών: 704 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ ρινοτμήτου πομπὴ τοῦ Ἀψιμάρου καὶ τοῦ Λεοντίου: *Θεοφάν.*, σ. 574 Bonn.—735 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' πόμπευσις τοῦ Ἀρταβάσδου μετὰ τῶν υἱῶν του καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀναστασίου: *Θεοφάν.*, σ. 628. 646 B. *Λέων Γραμματικ.*, σ. 184 Bonn.—767 τοῦ πατριάρχου: *Θεοφάν.*, σ. 441 De Boor. *Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως*, Ἰστ. σύντ., σ. 84 Bonn. Αὐτ., σ. 83. *Λέων Γραμματικ.*, σ. 185-6.—Γ' αἰών: 964 ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ πορφυρογεννήτου πόμπευσις τῶν κατ' αὐτοῦ συνομοσάντων: *Λέων Γραμματικ.*, σ. 290, 18 Bonn. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, σ. 441, 8 Bonn.—*Λέων Γραμματικ.*, σ. 303, 12. 305, 5. 330, 15.—ΙΑ' αἰών: *Κίνναμ.* Α' 5, σ. 12 Bonn.—ΙΒ' αἰών: 1104 τῶν συνομοσάντων κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἀνεμῆ καὶ τῶν ἄλλων πρωταγόνων: *Ἀνν. Κομν.* ΙΒ' 6, σ. 362β Παρισ.—1185 πομπεία τοῦ καθαιρεθέντος βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ: *Νικητ. Χωνιάτ.* Β', σ. 455 κέ. *Μιχαὴλ Ἀχομινάτ.* Α', σ. 239. *Λάμπρου*, Β. ἀγ. Ἰωάννου 15 (Byz. Zts. XIV, σ. 206).—ΙΓ' αἰών: ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου: *Παχυμέρ.* Δ' 28, σ. 316, Ε' 20, σ. 394.—ἢ παλαιότερον: *Ἐπίγραμμα κώδικος Μαρκεσίνης βιβλιοθήκης* (*Λάμπρου*, Ν. Ἑλληνομνημῶν Η' 6).—ΙΔ' αἰών: 1322. *Καντακουζ.* Α' 31, σ. 151 Bonn.—1341. Αὐτ. Γ' 29, σ. 183.—1342. *Νικηφ. Γρηγορ.* ΙΒ' 14, 1 σ. 620.—1343. *Καντακουζ.* Γ' 65, σ. 398.

2. *Προκοπ.*, Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn. *Παχυμέρ.*, τ. Ι, σ. 394 Bonn.

3. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 409, σημ. 6.

4. *Μακαρ.* Αἴγυπτ., ἐν Migne, τ. 34, σ. 236.

αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα εἶχεν ἡ πόμπευσις ἀνέκαθεν καὶ ἐν τῷ βυζαντινῷ κόσμῳ, ἐπεβάλλετο δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐνόχους ἄλλων ἐγκλημάτων ὅχι ὡς ἰδία ποινή, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς προστίμησις τῆς νομίμου. Ἐν τῇ περιπτώσει τῶν ἀθρόων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πομπεύσεων τῶν παιδεραστῶν ὁ ἑπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως φαίνεται ὅτι ἐπέβαλε προσθέτως πρὸς τῇ κατὰ νόμον ποινῇ, ὅπως αὐστηροτέραν καταστήσῃ ταύτην, καὶ τὴν πόμπευσιν, ἀκολουθῶν συνήθειαν βαθείας ἔχουσιν ρίζας, ἀκριβῶς ὡς οἱ ἀστυνόμοι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐλληνικῆς βασιλείας ἐπέβαλλον τὴν παντελῶς ἄγνωστον εἰς τὸν ἡμέτερον ποινικὸν νόμον ποινὴν ταύτην. Ἡ περὶ τῶν ἀσελγαινόντων νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἧς τὰ κελεύσματα ἐξετέλεσεν ὁ ἑπαρχος, δὲν ὀρίζει ποινὴν τὴν πόμπευσιν¹. Ἀξίον δὲ προσοχῆς εἶναι ὅτι αἱ στερούμεναι ἱστορικῆς σημασίας πομπεύσεις, αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ μεσαιωνικῶν συγγραφέων, ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα λαϊκῆς τιμωρίας τῶν παραβάσεων τῆς ἠθικῆς καὶ προπάντων τῶν ἀσέμων γυναικῶν. Τὸ παλαιότερον γνωστὸν ἡμῖν παράδειγμα, ὅπερ ἀνωτέρω ἀναφέραμεν, εἶναι ἡ πόμπευσις μοναχοῦ καταγγελθέντος ἐπὶ παρθενοφθορίᾳ. Τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὸν Βουμῆν, ἄρχοντα τοῦ IB' ἢ τοῦ IΓ' αἰῶνος, ἀναφέρεται εἰς πομπεύσεις γυναικῶν². Τῆς ἀκολάστου καὶ συκοφάντιδος βασιλίσσης ὁμοίᾳ ποινῇ κρίνεται παρὰ Συντίπα ἡ πόμπευσις. Ὁ Χελλὸς προορίζει εἰς πομπὴν μέθυσαν καθόλησαν³, καὶ ὁ Τζέτζης ζητεῖ τοιαύτην τιμωρίαν γραμματέως τινὸς μυσάρου καὶ κιναίδου⁴. Περὶ πομπεύσεων ἀκολάστων γυναικῶν γινέται συχνότατα λόγος εἰς τὰ σατιρικὰ ποιήματα τοῦ Κρητὸς Σταφάνου Σαχλίκη (IE' αἰῶν)⁵ καὶ ὀλίγον χρόνον ἴσως μετὰ τοῦτον ὁ στιχουργὸς τοῦ Συναξαρίου τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν στηλιτεύει τὰς ἀξίας πομπῆς γυναικας⁶.

Ἐκ τῶν σποράδην εἰς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἰδήσεων περὶ τῶν συμβαινόντων κατὰ τὰς πομπεύσεις, προπάντων δ' ἐξ ὀλίγων λεπτομερῶν περιγραφῶν τῶν πομπεύσεων ἀνδρῶν κατεχόντων μεγάλα ἀξιώματα⁷ μαυθά-

1. Νεαρὰ 77 (28 L): «ἐπετρέψαμεν... τῷ ἐπάρχῳ... τοὺς ἐπιμένοντας ταῖς εἰρημέναις... πράξεις... συνέχειν καὶ ταῖς ἐσχάταις ὑποβάλλειν τιμωρίας».

2. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομνήμων Η', σ. 6.

3. Ἐν Σάθα, Μεσαιων. βιβλ., τ. Ε', σ. 181. Πομπὴν γυναικὸς μεθύσης εἰς Ρέθυμνον Κρήτης μνημονεύει καὶ ὁ Σαχλίκης (Ἀφήγησις, στ. 885, σ. 51, ἐκδ. Παπαδημητρίου).

4. Τζέτζ., Ἐπιστολ. 6, σ. 7 Pressel.

5. Ἀφήγησις, στ. 102. 624. 627. 656 κέ. 673-5. 884 κέ. 902 κέ., σ. 19. 39. 41. 51. 52, ἐκδ. Παπαδημητρίου. Γραφαί, στ. 363. 421 κέ. 437. 627, σ. 78. 94. 102 Wagner.

6. Στ. 653. 683. 743-4, σ. 396. 398 Krumbacher.

7. Λεπτομερεῖς περιγραφαί: Θεοφάν., σ. 441 De Boor (πομπεὶα πατριάρχου τῷ 767). Ἄνν. Κομνην. IB' 6, σ. 362 Par. (πομπεὶα τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ τῶν συνενόχων). Νικήτ. Χωνιάτ. Β', σ. 455 κέ. (πομπεὶα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ). Βλ. καὶ Συντίπα, σ. 146 Boisson. 117 Eberhard.

νομεν ἀκριβέστατα εἰς τί συνίσταντο καὶ πῶς ἐξετελοῦντο αἱ πομπεῦσεις εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἡ ποινὴ ἐξετελεῖτο κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, οὕτω δ' ἐξηκολούθησε γινομένη καὶ μετὰ ταῦτα. Ἐποίκιλλε μόνον, ὡς εἰκός, κατὰ τὴν τελικὴν, τὴν κατὰ νόμον ποινὴν, ἥτις ἦτο εἰρκτὴ ἢ ἐξορία ἢ τύφλωσις ἢ θάνατος¹, καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπινοήσεις ἐκτάκτων βασάνων κατὰ τὴν διαπόμπευσιν, αἵτινες ἦσαν τοσοῦτο μᾶλλον σκληρότεραι, ὅσον ἐπιφανέστερος ἢ μισητότερος ἦτο ὁ κατὰδικος².

Τὴν ἐξουσίαν τῆς καταδίκης εἰς πόμπευσιν εἶχον πολλοὶ δημόσιοι ἄρχοντες³, ἀλλὰ μᾶλλον δύναται ἀκριβέστερον νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν γινώσκουμεν, ἂν τις τῶν ἀρχόντων δὲν εἶχεν ἢ δὲν ἐξήσκει αὐθαιρέτως τὴν ἐξουσίαν ταύτην. Ἀφοῦ συνέβη καὶ ὁ ὄχλος ἐν ὁρμῇ ἀγανακτήσεως, ἄνευ ἀποφάσεως ἀρχοντός τινος, νὰ προβῇ εἰς πόμπευσιν⁴. Ἐξετέλουν δὲ τὴν ἀπόφασιν δημόσιοι ὑπηρέται, καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, φαίνεται, ὡσάκις ἐσκοπεῖτο θεαματικώτερα νὰ γίνῃ ἡ πομπή, συνεπικούρουν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν καταδίκων καὶ σκηνικοί⁵.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς προετοιμασίας συνίστατο εἰς τὴν ἐν χρῶ κουράν ἢ τὴν ξύρισιν τῆς κεφαλῆς, τοῦ πώγωνος, τοῦ μύστακος καὶ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν ὀφρύων⁶. Ἐπειτα περιέτριον τὴν πρόσωπον τοῦ πομπευομένου με ἀσβόλῳ⁷. Με ἀσβόλῳ δὲ καὶ με παντάσῃς ῥύποις ἐβαλλεν αὐτὸν καὶ ὁ παρὰ

1. Εἰρκτὴ (Καντακουζην. Γ' 29, σ. 180, 19 Bonn. Γ' 65, σ. 399, 17 Bonn). Ἐξορία (Συνεχισταὶ Θεοφάν., σ. 441, 19 Bonn. Λέων Γραμματ. 203, 14. 305, 5. 330, 16 Bonn. Πτωχολέων, στ. 97 Legrand). Τύφλωσις (Θεοφάν., σ. 648 Bonn. Ἄνν. Κομν., ἐνθ' ἄν.)· τύφλωσις πρὸ τῆς πομπείας (Νικήτ. Χωριάτ., σ. 456, 8 Bonn). Θάνατος (Θεοφάν., σ. 441 De Boor. Νικήτ. Κωνσταντινουπόλεως, Ἰστ. σύντ., σ. 75 De Boor).

2. Βλ. παραδείγματα παρὰ Θεοφάν., ἐνθ' ἄν. Νικήτ. Χωριάτ. 455 κτ. Καντακουζην. Γ' 65, σ. 398. 23. Β. ἄγ. Ἰωάννου 15 (Byz. Zts. XVI, σ. 206, 14. 15).

3. Ὁ ἑπαρχος (βλ. ἀνωτέρω, σ. 409, σημ. 6. Λέων Γραμμ., σ. 134, 19 Bonn), ὁ μέλας λογοθέτης ὡς ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως (Παχυμέρ. Δ' 28, σ. 316), ὁ «ἐπάνω τῆς ἀγορᾶς» ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα (Λεοντίου Νεαπόλεως, Β. ἄγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 16, σ. 34, 12 Gelzer).

4. Θεοφάν., σ. 437. 9 Bonn.—Migne, Patr. gr., τ. 34, σ. 236 (κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐν Αἰγύπτῳ).

5. Ἄνν. Κομν., ἐνθ' ἄν.

6. Θεοφάν., σ. 208, 7. 682, 9 Bonn. Λέων Γραμματικ. 134, 20. 330, 15. Γεώργ. μοναχ., σ. 521 Muralt. Ἄνν. Κομν., ἐνθ' ἄν. Νικήτ. Χωριάτ., σ. 455. 456. Καντακουζην. Α' 31, σ. 159, 20. Γ' 29, σ. 183, 17 Bonn. Νικήτ. Γρηγόρ. IB' 14, 1, σ. 620 Bonn. Συντίπας, σ. 146 Boiss. Πτωχολέων, στ. 96 Legrand.

7. «Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς μουτζωθῆναι». Συντίπας ἐνθ' ἄν.—«καὶ μουτζώνει καὶ ξορίζει». (Πτωχολέων, στ. 97 Legrand) «ἀσβόλῳ τε τὸ πρόσωπον περιχρίσας». (Καντακουζην. Γ' 65, σ. 398, 23). «πληροῦντα τὸ πρόσωπον αὐτῶν αἰθάλης» (Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6). Σουίδ., λ. προπηλακίζων (βλ. κατωτέρω, σ. 413, σημ. 7).

κολουθῶν ὄχλος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πομπῆς¹. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κου-
ρά καὶ ἡ ἀσβόλωσις (ἡ μούζωσις) ἐθεωροῦντο τὰ κυριώτατα χαρακτηρι-
στικά τῆς πομπεύσεως, ὅθεν χλευαστικά τινα ἐπίθετα πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὅτι
ὁ ὑβριζόμενος ὑπέστη τὴν ἀτίμωσιν τῆς πομπεύσεως ἐσχηματίσθησαν ἐκ
μιας ἢ δύο λέξεων, σημαίνουσιν τὴν ἐτέραν τῶν πράξεων τούτων ἢ καὶ
ἀμφοτέρας. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐπίθετα *μουτζοκουρεμένος*², *παλαιοκουρε-*
*μένος*³, *κουρεμένος*⁴, *μουντζοπαντρεμένη*⁵, *μουτζωμένος*, *ἀσβολωμένος*⁶.

Ὅτι δ' ἡ ἀσβόλωσις ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὸ οὐσιωδέ-
στατον τῆς πομπεύσεως χαρακτηριστικόν, φαίνεται καὶ ἐκ περιέργου τινὸς
γλωσσήματος τοῦ Σουίδου. Ἑρμηνεύων οὗτος τὴν λέξιν προπηλακισμὸς
ἀναφέρει ἀρχαίαν ἐλληνικὴν συνήθειαν, μὴ μαρτυρουμένην ἄλλοθεν, τῆς ἐπι-
χρίσεως διὰ πηλοῦ τοῦ προσώπου τοῦ καταδικαζομένου εἰς ἀτιμίαν, καὶ παρα-
βάλλει τὴν προπηλάκισιν πρὸς τὴν συνήθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀσβόλωσιν,
ἐννοῶν βεβαίως τὴν ἐν τῇ πομπέῳ γινομένην⁷.

Διὰ τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ πομπευομένου ἐθεωροῦντο ἀναγκαῖα καὶ συμ-
πληρώματα, δυνάμενα νὰ καταστήσωσι τὸ θέαμα τῆς πομπῆς ὅσον τὸ δυ-
νατὸν μυσαρώτερον καὶ ἀντάξιον τοῦ παρακλινουμένου καὶ συνεργουόντος
εἰς αὐτὴν γυδαίου ὄχλου. Ἐπεφάνησαν μὲν ἐνταῦτα τὸν δυστυγῆ κατὰδικον

1. «Οἱ δὲ βολβίτοις τὰς ἐκείνου ῥίνας ἐπὶ δάκρυον ἄλλοι δὲ σπόγγων λύματα γαστέρων
βοεῶν καὶ ἀνθρωπείων τῶν ὄψεων ἐκείνου κατέχευον» (Νικητ. Χωριάτ., σ. 457). «Τοῦ προ-
σώπου φορυτὸν αἰσχρὸν κατεσκέδαζον» (Β. ἀγ. Ἰωάννου 15 = Byz Zts. XIV, σ. 206, 14).
«ἐνέπτυσαν καὶ κόνιν ἐπέριψαν ἐπ' αὐτόν» (Θεοφάν., σ. 441 De Boor).

2. Ἡ ἐπικλήσις τοῦ Πτωχολέοντος (ἐκδ. Legrand) *μουτζοκουρεμένος* (*μουτζωμέ-
νος* + *κουρεμένος*) εἶναι ὁ ὑποστὰς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως, ὁ ἀσβολωθείς
καὶ κουρευθεὶς. Ὁ Σάθας (ἐν τῷ περιοδικῷ *L' Hellénisme*, Paris 1906, ἀρ. 2, σ. 4) λέγει
τὸ ἐπίθετον τοῦτο παρωνύμιον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (πρὸς ὃν οὐδὲν κοινὸν
ἔχει ὁ Πτωχολέων) καὶ εὕρισκει διὰ περιέργων ἐτυμολογιῶν ὅτι σημαίνει *tondu en carabin*
= *κουρευμένος* ὡς *καρabiώτης*, ὡς *στρατιώτης* δηλ. ὑπηρετῶν εἰς πλοῖα!

3. *Σαχλίκ.*, στ. 363 Wagner: «οἱ πολιτικάς οἱ παλαιοκουρεμέναις».

4. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ συνώνυμον τοῦ *πομπιμένος*. Καὶ ἐν παροιμίαις: «Νὰ
ξυπνήσῃ ἡ κουρεμένη καὶ νὰ ἰδῇ τὴν καταντιὰ της» (*Πολίτου*, Παροιμ., λ. ξυπνῶ 5). «Ὅτι
κάμῃ ἡ κουρεμένη ὅς τὸ πασσάλειμμα τὸ δίνειν». (Αὐτ., λ. πασσάλειμμα 2). Βλ. καὶ τὴν συλ-
λογὴν τοῦ Βάρνερ. (Αὐτ., τ. Β', σ. 75).

5. Συναξάρ. γυναικ. 744 Krumbacher. *μουτζοπαντρεμένη* (*μουτζωμένη* + ὑπανδρευ-
μένη) εἶναι ἡ πομπευθεῖσα ποτε διὰ τὴν αἰσχρὰν διαγωγὴν της, ἡ ὁποία ἐν τούτοις καὶ τοι-
αύτῃ οὕσα κατώρθωσε νὰ ὑπανδρευθῇ. Ὁ Στ. Ξανθουδίδης (ἐν Byz. Zts. 1907, XVI, 475)
διορθώνει «μουζοπαντρεμένην», ἀνευ ἀνάγκης, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐπίσης εὐχρηστα
εἶναι τὰ *μούζα* - *μούτζα*, *μουζωμένος* καὶ *μουτζωμένος*, νομίζει δ' ὅτι σημαίνει τὴν ἀκό-
λαστον ὑπανδρον γυναῖκα.

6. Περὶ τῆς λέξεως ταύτης γίνεται λόγος κατωτέρω.

7. Σουίδ., λ. *προπηλακίζων*: «προπηλακισμὸς ὕβρις. Εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ πηλὸν ἐπι-
χρίσθαι τὰ πρόσωπα τῶν ἀτιμίαν καὶ ὕβριν καταψηφίζομένων, οὓς ἀρτίως ἀσβόλω χρύουσιν».

μέ πράγματα ὑποδηλοῦντα τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ¹, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκρέμων ἀπὸ τοῦ τραχήλου του ἡσβολωμένας χύτρας² καὶ πλεξίδας σκόρδων³, ἔστεφον τὴν κεφαλὴν του με βδελυρὰ κοσμήματα, με ἐντόστια τουτέστι βοῶν καὶ προβάτων⁴, καὶ τὸ ἄλλο δὲ σῶμα παρομοίως ἐστόλιζον «ἐγκάτοις προβάτων σὺν αὐτοῖς τοῖς ἐκείνων διαχωρήμασιν»⁵. Ἐπηκολούθει δὲ τὴν τοιαύτην ἐτοιμασίαν ἀνηλεὲς μαστίγωσις, ἣτις καὶ κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ πομπευομένου δὲν ἔπαυεν, ἐπικουροῦντος τοῦ συντρέχοντος ὄχλου, ὅστις καὶ ἔτυπτε καὶ πολλαχῶς ἐβασάνιζε τὸν πομπευόμενον⁶. Ὡς ἐκ περισσοῦ δ' ἐνίοτε ἐπιφανῶν καταδίκων διετάσσετο καὶ ἐξαιρετικὸν τι εἶδος μαστιγώσεως κατὰ τὴν πομπήν, ὡς ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ρήτορος Ὀλοβώλου, ὅστις «ἤπασι προβάτων κατὰ στόμα ἐτύπτετο συνεχέστερον»⁷.

Ἐνδύσαντες τὸν κατάδικον εὐτελές τι φόρεμα⁸, ἢ καὶ γυμνὸν⁹ ἀνεβίβαζον ἐπὶ ζώου, ὅπως περιαγάγῃσιν αὐτὸν περίοπτον εἰς τὰ πλήθη· συνέβαινε δ' ὁμως, ὡς ἂν ἐκ τῶν πληγῶν νὰ σταθῇ ὁ κατάδικος ἐπὶ

1. Ὁ Ψελλὸς (παρὰ Σάβα, Μον. βίβλ. Π' 191) γράφει προσηκόν νὰ ἐξακριβῶσι μὲν ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ μεθ' αὐτοῦ καλοῦντο, τὰ ὑποαὐτὸ ζήτα τὴν πομπήν, ἄσχοι οἶνον νὰ ἐπιτεθῶσι δ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του σφόδρα ἐξ ἀμυγδαλῶν, καὶ ἐκ τῶν ὠτῶν του νὰ κρεμασθῶσι βότρυες.

2. Μακάριος Αἰγύπτιος, ἐν Migne, τ. 84, σ. 236.

3. Θεοφάν., σ. 437, 11 Bonn.

4. Ἄντ. Κομν. IB' 6 362β Paris.

5. Παχυμέρ. I, σ. 394, Bonn.

6. Θεοφάν., σ. 628 Bonn. Λέων Γραμματ., σ. 134, 19. 185, 23. 290, 18. 303, 12. 305, 5. 330, 15 Bonn «τύποντες με... καὶ ἔτυψάν με παρὰ μικρὸν τοῦ ἀποθνεῖν» (Μακάρ. Αἰγύπτ., ἐνθ' ἀν., σ. 237). «ἤκίζετο ξαίνουσα κατὰ νότου πολλὰς» (Προκόπ., Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn.). «δαρμῶ ἀφορήτῳ ὑπέβαλε» (Συνεχ. Θεοφ. 441, 8 Bonn.). «πληγαῖς ἀφορήτοις μαστίζεσθαι αὐτὴν» (Wirth, Danae, σ. 10). «τὰς γυναῖκας δέροντα» (Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6). «οἱ μὲν κατὰ κεφαλῆς κορύναις αὐτὸν ἐπληττον» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 457 Bonn.) «ἀλλ' οἱ εὐηθέστατοι καὶ ἀπαιδευτότατοι τῆς Κωνσταντίνου οἰκήτορες οὐδὲν τι τῶν κακῶν ἐνέλιπον, ὃ μὴ εἰς Ἀνδρόνικον εἰργάσαντο» (αὐτ. 456). «ἐμάστιζον, ἔπαιον, κατὰ κόρρης ἐνήλλοντο» (Byz. Zts. XIV, 206, 13). «πολλὰς αἰκισάμενοι πληγὰς» (Καρτακουζην. Γ' 29, 17).

7. Παχυμέρ. I 394 Bonn.

8. «Βαλόντες αὐτῷ σαγίον μαῦρον» (Θεοφάν., σ. 437, 10 Bonn), «σάκκους περιβαλόντες» (Ἄντ. Κομν., ἐνθ' ἀν.), «ράκη» (Λέων Γραμματ. 290, 19), «βραχεῖ ρακίῳ τὸ σῶμα σκεπόμενος» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456), «χιτώνιον» (αὐτ., σ. 458. Byz. Zts. XIV, 206, 14), «παλαιὸν παννίον» (Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456). Ἐξαιρετικῶς πομπευόμενον πατριάρχην: «ἐνδύσαντες αὐτὸν σηρικὸν καὶ ἀμανίκωτον κονδόν» (Θεοφάν., σ. 441 De Boor).

9. Θεοφάν., σ. 628 Bonn. Κεδρη. I 645, 23. Λέων Γραμματ. 134. 23: «γυμνῶ (γρ. γυμνὸν) ὄν». Γεώργ. μοναχ., σ. 541 Muralt. Wirth, Danae, σ. 10. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6.

ζώου, νὰ περιάγηται ἐπὶ φορείου¹. Τὰ ζῶα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπομπεύοντο ἦσαν ἡμίονοι², κάμηλοι³, βόες⁴, ἀλλὰ συνηθέστατα ὄνοι⁵. "Ὅπως δ' ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον δηλωθῇ ὅτι ἡ ἀκούσιος αὕτη ἱππασία ἦτο ἀτιμωτική, ἐκαθίζετο ὁ κατάδικος ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ ὄνου, ἀναγκαζόμενος μάλιστα νὰ κρατῇ ἀντὶ ἡνίων τὴν οὐρὰν τοῦ ζώου⁶. "Ὅπως δὲ καὶ ὁ ὄνος ἐξομοιωθῇ κατὰ τὴν ρυπαρίαν πρὸς τὸν ἀναβάτην, περιεχρίετο δι' ἀσβόλης ἢ ἀσβέστου⁷.

Τῆς πομπῆς προηγεῖτο κῆρυξ, βοῶν τὸ ἐγκλημα⁸, ἡ δὺο κήρυκες, ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν⁹, συνώδευε δὲ δημοσία δύναμις¹⁰. Ἐνίοτε τὸ ζῶον ἔσυρεν ἄλλος κατάδικος¹¹. Περιήρχετο δ' ἡ πομπὴ διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως¹², διαβαίνουσα πάντοτε μὲν διὰ τῆς ἀγορᾶς¹³, ἐνίοτε δ', ἂν ἐπομπεύετο

1. «Εἰς κραβαταρίαν ἐπόμπευσεν» (*Μαλάλας*, σ. 436, 12 Bonn).

2. «Ἡμίονω ἐφεζόμενος» (*Λέων Γραμματ.*, σ. 303, 16)· «ὅταν εἰς βορδῶνιν καθέζομαι» (*Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον*, Λαογρ. Γ' 633).

3. *Προκοπ.*, Ἀνέκδ. 11, σ. 76 Bonn. *Μαχάρ. Αἰγύπτ.* Α' 239, 20 Λάμπρου. *Νικήτ. Χωριάτ.*, σ. 456, 9 Bonn. (ἐν Κωνσταντινουπόλει. *Θεοφάν.*, σ. 72 Bonn. (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ).

4. Κατὰ τὴν πόμπευσιν, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ἡ *Λίνα* ἢ *Κομνηνὴ* (ἐνθ' ἄν.) τοὺς κατάδικους ἐνέκαθισαν ἀνὰ δύο ἐφ' ἑκάστου βοῆς καὶ περιβάδην ἀλλὰ κατὰ θατέραν πλευράν. *Χαίρος*, ὡς προσήκον ὄχημα πόμπευσμένου, εἶναι ψυχρὸν σκάφος τοῦ Τζέτζι (Ἐπιστ. 6, σ. 7-8 Pressel).

5. *Θεοφάν.*, σ. 437, 11 Bonn. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, σ. 441, 8 Bonn. *Κίνναμος* Α' 5, σ. 12 Bonn. *Λέων Γραμματ.*, σ. 134, 20. 290, 20 Bonn.

6. «Ἐπὶ ὄνου ἐξανάστροφα καθημένους» (*Θεοφάν.*, σ. 628.648 Bonn. 408.420 De Boor). «ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ ὄνου ἐσαγματομένου ἐξανάστροφα κρατοῦντα τὴν οὐρὰν αὐτοῦ» (αὐτ., σ. 441 De Boor). «Ἐπ' ὄνου προσιζήκοτα, τῆς καθέδρας αὐτοῦ πρὸς τοῖς ὀπισθίοις τοῦ ζώου περιτραπίσης» (*Νικήφωρ. Κωνσταντινουπόλεως*, Ἰστ. σύντ., σ. 84 Bonn.), «καὶ ἐπάνω ὄνου ἐξόπισθεν καθίσαι» (*Συντίπας*, σ. 146 Bois. 117 Eber.).

7. «Ἐπ' ὄνου τιτανοχρίστου δημεῦσαι» (*Τζέτζ.*, ἐνθ' ἄν.).

8. *Θεοφάν.*, σ. 271 Bonn.

9. «Δύο δὲ κήρυκες ἦτοι πλατζάριοι πορεύονται μετ' αὐτῆς ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν καὶ λέγειν αὐτοὺς (Δ. Γ. καὶ ὀφείλουσι βοᾶν) φωνῇ μεγάλη ὥστε πάντας ἀκούειν, εἴ τι ἄρα κακὸν αὕτη εἵργασται». (*Συντίπ.*, σ. 118 Eberhard). «οἱ τῆς κώμης... περιεμπομπεύσαν με... λέγοντες. Οὗτος ὁ μοναχὸς ἐφθειρεν ἡμῶν τὴν παρθένον, λάβετε αὐτόν, λάβετε». (*Μακάριος Αἰγύπτ.*, ἐνθ' ἄν.).

10. *Ἄντ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν.

11. *Θεοφάν.*, σ. 41 De Boor.

12. «Κατὰ ἄμφοδον» (*Μακάρ.*, ἐνθ' ἄν.). «διὰ μέσης τῆς πόλεως» (*Σωκράτ.* Γ' 17, τ. 67, σ. 713 Migne. *Συνεχισταὶ Θεοφάν.*, 441, 9 Bonn. *Λέων Γραμματ.*, σ. 134, 20. 290, 20. 303, 14. 330, 16. Bonn.). «ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν» (*Προκόπ.*, ἐνθ' ἄν. *Θεοφάν.*, σ. 72. 171. 574 Bonn. *Παχυμέρ.* I, σ. 394, 16 Bonn. *Συντίπ.*, ἐνθ' ἄν.). «μέσῳ τῶν ἀγυῶν» (*Μιχ. Ἀκομ.* Α' 239, 19 Λάμπρου). «πορεύεσθαι αὐτὴν πᾶσαν περίχωρον ἐκείνην» (*Wirth, Danae*, σ. 10).

13. *Κίνναμ.* Α' 5, σ. 12 Bonn. *Γεώρ. Μοναχ.*, σ. 541 Muralt, 645 De Boor. *Κεδρην.* I, 645, 23. *Λέων Γραμματ.* 128, 20. *Νικήτ. Χωριάτ.* 456, 9. *Νικήφωρ. Γρηγορ.* IB' 14, 1, σ. 620. *Παχυμέρ.* I, 316. *Ἄντ. Κομν.*, ἐνθ' ἄν. *Καντακουζην.*, σ. 150, 19. 183, 198. 398, 24.

ἐπίσημός τις πρὸ τῶν ἀνακτόρων¹ καὶ ὁσάκις ἦσαν ἵπποδρομαίαι κατέληγεν εἰς τὸν ἵπποδρομον². Τὸ παρακολουθοῦν πλῆθος³ ὕβριζεν, ἐνέπτυνε καὶ ἐχλεύαζε τὸν κατὰδικον⁴, τραγουδοῦν ἐνίοτε ἐπίκαιρα σκωπτικὰ ἄσματα⁵.

Ἡ πόμπευσις παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ.

Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον προσέδιδεν εἰς τὴν πομπὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἢ ἐκτέλεσις αὐτῆς ὑπὸ δημοσίων ἀρχῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀτιμωτικῆς ταύτης ποινῆς εἰς ἐπισήμους ἀνδρας, αἱ πομπαὶ καὶ τὰ γεβεντίσματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας καὶ τῆς τουρκοκρατίας μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας δὲν ἐπαρουσίαζον οὐσιώδη τινὰ διαφορὰν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν. Εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν δύο περιόδων εὐρίσκεται ὁ ἀναίσχυντος βωμολόχος Στέφανος Σαχλίκης, ὅστις κατὰ βάθος γνωρίζων τὸν βίον τῶν ἐταίρων ἐν Κρήτῃ ἀσμένως ἐπιλαμβάνεται πάσης ἀφορμῆς, ὅπως ὑπομνήσῃ τ' ἀτιμωτικὰ παθήματα γυναικῶν, ἐξ ὧν, ὡς λέγει, πολλὰ δεινὰ ὑπέστη⁶. Ἐκ τῶν εἰς τὰ στιχουργήματα τῶν ἐργαζομένων ἀρῶν καὶ ὕβρεων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν χλευαστικῶν ὑπερηφάνων καὶ τῶν λοιδοριῶν δύναται ν' ἀπαρτισθῇ τελεία σκεδὴν εἰκὼν τῶν προπερίσεων ὡς ἐγένοντο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17 αἰῶνος ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ. Περὶ τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας γινομένων ὀλιγίστας ἔχομεν γραπτὰς εἰδήσεις, περιοριζομένας εἰς μνείαν πομπῆς ἀκολάστου γυναικὸς ἐν Σάμῳ κατὰ τὸ 1702 ὑπὸ τοῦ Γάλλου Tournefort⁷ καὶ εἰς βραχυτάτην τινὰ λεξικογραφικὴν σημείωσιν⁸· πλείονα γινώσκομεν ἐκ παραδόσεων, καθὼς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων γινώσκομεν ἱκανὰ ἐξ ἀκοῆς καὶ ἐξ ὧσων ἐπροφθάσαμεν ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ἴδω-

1. «διὰ τῆς βασιλίδος ἦγον αὐλῆς» (Ἄνθ. Κομν., ἐνθ' ἄν.).

2. Θεοφάν. 408. 420. 441 De Boor. Νικηφόρ. Κωνσταντινουπόλεως, σ. 83. 84 Bonn. Λέων Γραμματικ., σ. 285, 24.

3. «ἅπανσα ἡλικία εἰς τοιαύτην θέαν συνέτρεχεν» (Ἄνθ. Κομν., ἐνθ' ἄν.).

4. «Τοῦ λαοῦ παντὸς καὶ τοῦ δήμου ἀνασκώπτοντος καὶ ἐμπύοντος αὐτόν... ἔχουσι παρὰ τῶν δῆμων σκωπτικοὺς λόγους ἕως τῆς ἀπολύσεως τοῦ ἱππικοῦ» (Θεοφάν., σ. 441 De Boor). «Ὑπὸ τοῦ λαοῦ παντὸς δυσφημεῖσθαι τε καὶ καταπτύεσθαι» (Νικηφόρ. Κωνσταντινουπόλεως, σ. 83). «Ἐτεροι αἰσχρορρημονοῦντες ἐκακολόγουν» (Νικητ. Χωνιάτ., σ. 457).

5. Λαογρ. Γ', σ. 638-9. 651, 5.

6. Ἐκδόσεις τοῦ Σαχλίκῃ ὑπὸ E. Legrand, ἐν Annuaire de l' Association pour l' encourag. des ét. gr. 1871, σ. 201 κέ. καὶ ἐν Coll. des monuments, 1871 I, ἀρ. 15 (L.)· ὑπὸ W. Wagner, Carmina gr. med. aevi, 1874, σ. 62 κέ. (W.)· ὑπὸ Συν. Δ. Παπαδημητρίου, Ὀδησσῷ 1896 (Π.).

7. Relation d' un voyage du Levant, Par. 1717, 4ον, τ. I, σ. 452 (8ον, τ. II, σ. 159).

8. Γ. Βερτότη, Λεξικὸν τριγλωσσον, Βιέννη 1790, λ. γεβεντίζω.

μεν¹, πολὺ ὀλίγα δὲ ἔχουσι γραφῇ, καὶ κατὰ περίεργον σύμπτωσιν μόνον περὶ πομπῶν ἐν ἑλληνικαῖς νήσοις².

Ἄξιαί νὰ ὑποστῶσι τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως ἐκρίνοντο προπάντων αἱ ἀνήθικοι γυναῖκες, ἥτοι αἱ μοιχαλίδες, αἱ ἑταιρικὸν βίον διάγουσαι, καὶ αἱ χῆραι καὶ ἐξαιρετικῶς καὶ αἱ ἄγαμοι γυναῖκες, αἱ φωραθεῖσαι ὡς ἀκόλαστοι³. ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις ἐθεωρεῖτο, ἂν διέπραξαν αὐταὶ κλοπὴν ἢ εἶχον τὸ ἐλάττωμα τῆς μέθης⁴, διὰ κλοπὴν δὲ μόνον ἐπεβάλλετο συνήθως ἡ ποινὴ εἰς ἄνδρας⁵. Σκοπὸς τῆς πομπεύσεως ἦτο ἡ καταισχύνῃ καὶ ἡ ἀτίμωσις τῶν τιμωρουμένων⁶. ἄλλ' ὅχι σπανίως ὁ σκοπὸς ἀπετύγχανε, διότι διεφθαρμένοι γυναῖκες, ἀπολέσασαι τὴν αἰδῶ, ἀναισθητῶς εἶχον πρὸς τὴν ἀτίμωσιν, δι' ὃ καὶ πολλαὶ παροιμίαι παρεισάγουσι πομπευομένας γυναῖκας ἐναβруνομένας μᾶλλον διὰ τὴν πανηγυρικὴν περιαγωγὴν αὐτῶν⁷, καὶ ἡ ἑταῖρα παρὰ Σαχλίκη (στ. 902, σ. 52, στ. 889, σ. 51 Π.) τὸ γεβέντισμα «τάσσει το ὡς τιμὴν της». Τὴν ποινὴν ἐπέβαλλον οἱ προεστῶτες γέροντες τῆς κοινότητος⁸, ἐξετέλουν δ' οἱ κοινοτικοὶ ὑπηρέται, βοηθοῦντες εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὅχλου.

1. Ἐσημειώσαμεν τινα ἐν Παροιμίαις. — Γ. δ. 356, 357-8. 441. 496.

2. Εὐβοία: Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, Ἀθ. 1884, σ. 43. — Σκῦρος: Μ. Π. Κωνσταντινίδου, Ἡ γῆς Σκῦρος, Ἀθ. 1903, σ. 145. — Ἀμοργός: Ν. Γ. Γάσπαρη, Ἡ γῆς Ἀμοργός, Ἀθ. 1895. — Καρδάμυλα Χίου: Δαν. Ρ. σ. 674. — Ἰκαρία: Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαρικά, Σάμος 1893, σ. 104. — Ρόδος: Π. Βαυετοκλέους, Βραχεῖαι παρατηρήσεις, Ἀθ. 1872, σ. 42. — Σίφνος: Ἀρμονία, Ἀθ. περίοδ. σύγγραμ., 1902, σ. 604. (Ἀναφέρεται ὅτι συνηθίζεται πομπὴ ἔχουσα μαγικὰν ἐκτέλεσιν, ἥτοι τὴν θεραπείαν τῆς νόσου τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καλουμένης ὀρνιθοτυφλῆς ἢ ὀρνιθοσκυνοτύφλας. Ὁ πάσχων καθίσταται ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου καὶ περιάγεται παρακολουθούμενος ὑπὸ παιδῶν, οἵτινες ἐπάδουσι ἐπὶ τῆς νόσου).

3. Παρὰ Σαχλίκη γεβεντίζονται οἱ πολιτικάς (στ. 424, σ. 94 W., στ. 656, σ. 41 Π.). αἱ πόρναι λέγονται πομπεμέναις (στ. 624, σ. 39 Π.) καὶ γεβεντισμέναις (στ. 627 Π.) καὶ πομπωμένη χήρα (στ. 102, σ. 19 Π.). Πόμπευσις τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανομένων ἀκολάστων γυναικῶν (Εὐβοία. Σκῦρος: Tournefort). Πόμπευσις τῶν ἀκολάστων γυναικῶν (Εὐβοία. Καρδάμυλα Χίου). Μοιχαλίδες καὶ διεφθαρμένοι γυναῖκες (Π. Π. Γ' 441). Πομπὴ μετὰ τῆς μοιχαλίδος καὶ τοῦ μοιχοῦ ἐν Ἰκαρίᾳ.

4. Σαχλίκη, στ. 885-6, σ. 51 Π. ὡς διὰ τὰ πολιτικά (=ἑταιρικά), ὡς διὰ ταῖς μεθυσίαις, / διὰ ταῖς κλεψίαις ταῖς πολλαῖς, ταῖς εἶχα καμωμέναις».

5. Πολίτου, Παροιμίαι Γ' 356. 441. Ἐν τῷ ἀνεκδότῳ μέρει, λ. κλέφτης 80.81. — Σκῦρος (Κωνσταντινίδης). Ἀμοργός. Καρδάμυλα Χίου. Κορώνη (Χατζιδάκι, Μελέτης ἐπὶ τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ σ. 43). Τιμωρίας μικροκλόπων δι' ἀσβολώσεως καὶ περιαγωγῆς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς πεζῶν, φερόντων ἀπηρτημένα ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὤμων σκόρδα καὶ δείγματα τῶν κλοπιμαίων συνέπεσε νὰ ἴδω καὶ ἐν Τριπόλει πρὸ 50 ἐτῶν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις πρὸ τεσσαράκοντα περίπου, ὅπου ἡ πομπὴ διήλθεν ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἐρμοῦ καὶ Αἰόλου, ἐνθα ἦτο τότε τὸ κεντρικώτατον μέρος τῆς πόλεως.

6. «Νὰ ντροπιαστοῦν, ν' ἀτιμηθοῦν» (Σαχλίκης, στ. 423, σ. 94 W., στ. 458, σ. 41 Π.).

7. Π. Π. Γ' 441-2, ἀρ. 1-4 καὶ τὰς αὐτόθι ἀναφερομένας παραλλαγάς, σ. 496, 18.

8. Οἱ τρεῖς δημογέροντες (Σκῦρος, Tournefort). οἱ προεστῶτες γέροντες (Καρδάμυλα), οἱ προύχοντες (Ἰκαρία), ὁ δημοτικὸς ἀστυνόμος (Τρίπολις, Ἀμοργός).

Πρὸ τῆς περιαγωγῆς περιεχρίετο τὸ πρόσωπον τοῦ καταδίκου δι' ἀσβόλης¹, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ λ. γάνα (περὶ ἧς κατωτέρω) ἐγινε συνώνυμος τοῦ πομπῆ. Εἴτα, παλαιότερον, ἔκειρον τὴν κόμην τῶν γυναικῶν· τῆς συνηθείας ταύτης ἀπηχῆσεις παρέμειναν ἐν τῇ γλώσσῃ, οἷον εἰς τὰς ὕβρεις κουρεμένη καὶ παλιοκουρεμένη² καὶ ἐν ταῖς κατάραις «νὰ κουρευτῇ καὶ νὰ βατευτῇ» («κακὰ του κουρέματα»)³. Παροιμία τις ἀναφέρει τὸ κούρεμα ὡς ἀτιμωτικὴν ποινήν: «Τὸν ἐδικόν μου κούρευαν κ' ἦταν ντροπὴ δική μου»⁴. Δημοτικὰ δὲ ἄσματα ὑπαινίσσονται ὅτι τῆς ἀπίστου γυναικὸς πρωτίστη τιμωρία ἦτο ἡ κουρὰ ὑπὸ τοῦ ἀνδρός: «καὶ φοβοῦμαι μὴ τὸ μάθη καὶ μοῦ κόψῃ τὰ μαλλιά», λέγει ὑπανδρὸς γυνή, ἀποκρούουσα τὸν ἐραστήν⁵. Ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὤμων ἐκρεμῶντο σκόρδα, πολλάκις δὲ καὶ ἀηδῆ καὶ βρωμερὰ πράγματα, οἷον ἐντόσθια προβάτων καὶ αἰγῶν, ἂν δὲ τὸ τιμωρούμενον ἐγκλημα ἦτο ἡ κλοπή, δείγματα τῶν κλοπιμαίων, οἷον ὄρνιθες ἀπὸ τοῦ τραχήλου τοῦ ὀρνιθοκλόπου⁶. Ἐπειτα δὲ ἐμαστιγοῦτο· ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας ἐν Κρήτῃ τὰς πομπευομένας γυναῖκας ἔδερυν ὁ δημόσιος ἐκτελεστής τῶν μαστιγώσεων⁷, ἐν Ἰκαρίᾳ δὲ πρὸ τῆς περιαγωγῆς ἐδέρετο ἡ μοιχαλὶς, μετὰ δὲ τὴν περιαγωγὴν ὁ μοιχὸς, ὅστις πολλάκις χιτάνετο ἐκ τοῦ ἀνηλεοῦς ραβδισμοῦ ἡμιθανής.

Περὶ τῆς δ' ὁ πομπευομένης μετὰ τῇ τουρκοκρατίᾳ συνήθως παζὸς καὶ δέσμιος⁸. Ἐν Ἰκαρίᾳ τῇ μοιχαλίᾳ περιῆγε φέρων ἐπὶ τῶν νώτων ὁ συνένοχος. Ἄλλ' ἡ κανονικὴ πομπὴ εἰς ἐγίνετο καθιζομένου τοῦ καταδίκου ἐπὶ ὄνου ἀνάστροφα⁹. Ἐνταῦθα αἱ παροιμίαι: «τὸν ἐβάνανε 'ς τὸ γαῖδοῦρι» ἐπὶ τῶν δεινῶς ὕβρισθέντων¹⁰, «τὸν καβαλλίκεψε τὸ γαῖδαρο» ἐπὶ τῶν

1. Ἀθῆναι, Εὐβοία, Τρίπολις, Κορώνη. Τὸ μουντζάλωμα, ἡ ἄλλοτε εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐπιβαλλομένη μεγίστη τιμωρία ἀτάκτων καὶ ἀμελῶν μαθητῶν, συνισταμένη δ' εἰς ἐπίκρισιν διὰ μελάνης τοῦ προσώπου, εἶναι τρόπον τινὰ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν πόμπεισιν τῶν ἐνθλίκων, περιοριζομένην εἰς μίαν μόνην τῶν κατ' αὐτὴν γινομένων πράξεων.

2. Σαχλίκης, στ. 363, σ. 78 Wagner (παλιοκουρεμένης). Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 413.

3. Ζαγορίου: ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΔ', σ. 251.

4. Ἀρτάκης τῆς Κυζίκου (Π. Π. Δ' 433, 20).

5. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 125, ἀρ. 194, σ. 73, ἀρ. 15. Ἀλλὰ καὶ αἱ χῆραι εἰς ἐνδειξὴν τοῦ μεγίστου πένθους τῶν ἔκειρον ἐθελουσίως τὴν κόμην. Ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς καθαιρέσεως τῶν κληρικῶν εἶναι ἡ ἀναγκαστικὴ ξύρισις τοῦ πώγωνος.

6. Ἀθῆναι. Τρίπολις. Σκύρος (Κωνσταντινίδης). Ἀμοργός. Καρδάμυλα Χίου.

7. «Νὰ τὴν δέρνη ὁ φουτρής» (Σαχλίκ., στ. 438, σ. 94 W., στ. 674, σ. 41 Π.).

8. Ἀμοργός. Ἐπὶ βενετοκρατίας δεσμία ἡ πομπευομένη: «πιστάγκωνα τὰ χέρια της» (Σαχλίκ., στ. 626, σ. 101 W.).

9. Ἐπὶ θηλείας ὄνου ἡ πομπευομένη γυνὴ ἐν Σκύρῳ (Tournefort). Ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου ἡ γυνή (Εὐβοία). «Ἐξανάκωλα» ἐπὶ ὄνου (Ρόδος). «Γεβεντίζομαι εἰς τὸ γομάρι» (Βεντότης).

10. Πελοποννήσου (Π. Π. Γ', σ. 356, 96).

ὑποστάντων μεγάλην ζημίαν καὶ τῶν χρεωκοπησάντων¹· καὶ ἡ παροιμία, τῶν Καρδαμύλων τῆς Χίου: «Γελαῖτε σεῖς, μὰ ᾿γὼ καβαλλαριὰ πηγαίνω», ἥτις παριστᾷ τὴν πομπευομένην, ὡς ἐναβруνομένην, διότι περιάγεται ἔφιππος ἀνὰ τὴν πόλιν². Κατὰ τὸν Σαχλίκην (στ. 627, σ. 102 W.) ἡ πολιτικὴ περιήγето «ὀλόγυμνη». Ἡ πομπὴ διήρχετο δι' ὅλων τῶν ὁδῶν καὶ τῆς πλατείας τοῦ χωρίου³, παρακολουθοῦντος τοῦ πλήθους, χλευάζοντος καὶ προπηλακίζοντος⁴. Κῆρυξ διελάλει τὸ ἔγκλημα, ὅπερ ἐπέφερε τὴν διὰ τῆς πομπῆς τιμωρίαν⁵, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ ρῆμα γεβεντίζω, τὸ ὁποῖον κυρίαν σημασίαν ἔχει τὸ διαλαλῶ, κηρύττω⁶, κατέστη συνώνυμον τοῦ πομπεύω. Μετὰ τὴν διαπόμπευσιν ἀφήνετο ἐλεύθερος ὁ πομπηθεὶς⁷, ἀλλὰ φέρων ἀνεξίτηλον τὸ ἐκ τῆς ἀτιμωτικῆς ποινῆς στίγμα⁸.

Ἡ πόμπευσις παρ' ἀσιατικοῖς λαοῖς.

Κατάδηλον ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται ὅτι ἡ ποινὴ τῆς πομπεύσεως παρ' ἡμῖν τὴν ἀρχὴν ἔχει ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων· ἡ συνήθεια τοσοῦτο βαθέως ἐρριζωμένη οὖσα, διετηρήθη ὑποστῆσα μόνον μεταβολάς τινας, ὅσας ἐπέβαλλον οἱ διαφορετικοὶ ὅροι τῆς διοικήσεως. Ἐκ τῶν Τούρκων βεβαίως δὲν παρελήφθη, ὡς ἡδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ἐκ τῆς ἀκραιοῦς αὐτῆς, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐν τῇ βενετοκρατούμενῃ Κωνσταντίνῃ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνος ἐγένετο ἡ πομπὴ καθ' ὃν περίπου τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν ταύτης εἰς τὰς τούρκοκρατούμενας ἐλληνικὰς χώρας. Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἦτο ἐν χρήσει ἡ πόμπευσις, ἥτις ἐπεβάλλετο καὶ ὡς προστίμημα τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν· ὁ Δαπόντες διηγεῖται ὅτι κατὰ τὸν 15'

1. Ἀθηνῶν (Π. Π. Γ' 357,98, ὅπου ἀναγράφονται καὶ γαλλικά, ρουμανικά καὶ γερμανικά παράλληλα).

2. Π. Π. Γ' 496,18.

3. Σαχλίκης, στ. 422, σ. 94 W., στ. 657, σ. 41 Π. «πιλαλοῦν τὴν ρούγαν». Σκυῖρος (Tournefort, Κωνσταντινίδης). Ἰκαρία, Ἀμοργός, Χίος. Τὴν πόμπευσιν εἰς τὴν ἀγορὰν ἀναφέρουν καὶ δημῶδεις παροιμίαι: «Κάποιον ἐπομπεύαν ἔς τὸ παζάρι κλπ.» (Π. Π., λ. πομπεύω). Βλ. κατωτέρω, σ. 425-26.

4. Ἐμπυσμοὶ καὶ χλευασμοὶ (Ἀμοργός). Ἐκαστος ἔρριπτε λάσπην, ἀσβουριὰν καὶ αὐγὰ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς πομπευομένης (Σκυῖρος, Tournefort).

5. «Νὰ ταῖς διαλαλήσουν» (Σαχλίς., στ. 423, σ. 94 W.) «παντοῦ τὴν διαλαλήσετε καὶ κουμουδέψετε τὴν (=διακωμωδήσατέ τὴν)—καὶ μαντατέψετε τὴν» (αὐτ., στ. 906, σ. 52 Π.).

6. Σαχλίς., σ. 179 Π.—Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 557-8.

7. Σαχλίς., στ. 887. 889, σ. 51 Π. Ἡ καταδίκη εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τῆς πομπηθείσης εἶναι εὐσεβὴς πόθος τοῦ Σαχλίκη (αὐτ., στ. 439, σ. 94 W., στ. 677, σ. 41 Π.).

8. Κατὰ τὸν Σαχλίκην (στ. 907, σ. 52 Π.) καὶ μετὰ θάνατον τῆς πομπηθείσης ἡ θέσις δὲν ἦτο εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ταφῇ «εἰς τῶν Ἑβραίων τὰ μνήματα».

αἰῶνα καταδικασθέντας εἰς θάνατον περιήγαγον διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐποχουμένους ὄνων¹. Γνωστότατος δ' εἶναι ὁ πίναξ τοῦ Γκίτση, ὁ ἀπεικονίζων τὴν πόμπηυσιν ὀρνιθοκλόπου ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τουρκικῆς πόλεως. 'Αλλ' ἀπὸ τίνος χρόνου εἰσῆχθη εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ συνήθεια δὲν δύναμαι νὰ ἐξακριβώσω. Ἦδη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἀναφέρεται ἡ ξύρησις ὡς ποινὴ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτ, περὶ οὗ ἱστορεῖται ὅτι τοὺς πρέσβεις τοῦ Τιμούρ «ἐκέλευσε ξυρίῳ καθάραι τοὺς πώγωνας καὶ ἀποπέμψαι ἀτίμους»². 'Αμφίβολον δ' ὅμως εἶναι, ἂν ἡ ξύρησις τοῦ πώγωνος πρέπει νὰ θεωρηθῇ μέρος τῆς πομπεύσεως ἢ εἶναι μᾶλλον ἰδίᾳ ἀτιμωτικὴ ποινὴ³. "Οθεν ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν οἱ Τοῦρκοι παρέλαβον τὴν συνήθειαν παρὰ τῶν βυζαντινῶν ἢ ἐκόμισαν αὐτὴν ἐκ τῆς 'Ασίας. Εἰς τοὺς "Αραβας ἦτο γνωστὴ ἀπὸ πολλοῦ· κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀναφέρεται περιαγωγὴ καταδίκου εἰς θάνατον, τὸν ὁποῖον εἶχον καθίσῃ ἐπὶ ἀγελάδος ἐξανάστροφα⁴. 'Εν Βαγδατίῳ ὁ χρεωκοπήσας περιήγετο ἐπὶ ἡμιόνου ἀνὰ τὴν πόλιν κατ' ἀπόφασιν τοῦ καδῆ⁵. Καὶ ἐν 'Ινδικῇ μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες τιμωροῦνται διὰ τῆς περιαγωγῆς ἐπὶ ὄνων, τοὺς ὁποίους καβαλλικεύουν ἐξανάστροφα⁶.

Ἡ πόμπηυσιν παρ' εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς.

Ἐπίσης δ' ὅμως καὶ εἰς ἄλλους τὰς τοῦ ἐλληνικοῦ εὐρωπαϊκοῦ λαοὺς δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ ποινὴ, ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων⁷ μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων εἰς τινὰς χώρας. Ἐν Γερμανίᾳ ἡ γυνή, ἥτις ἔδειρε τὸν ἄνδρα της, περιήγετο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου ἐπ' ὄνου, ὃν ἐνιαχοῦ ὠδήγει ὁ δαρεὶς σύζυγος⁸. 'Εν Grosselfingen δὲ τῆς Σουαβίας ὁ δεῖρας

1. «Τοὺς εἶχαν περπατήσῃ / μὲ τὰ γαδούρια 'ς τὸ ταρσὶ καὶ ἀποκεφαλίσῃ» (*C. Darontès, Ephémérides Daces, publ. par Ém. Legrand, σ. φς', στ. 23-4. Βλ. καὶ Δαπόντε, Ἱστορικὸν κατάλογον ἐν Σάθα, Μεσ. βιβλιοθ. Γ', σ. 19.154.*

2. Δούκας, σ. 58 Bonn.

3. Περὶ τοῦ κουρεύματος καὶ τοῦ ξυρίσματος ὡς ποινῆς τῶν μοιχῶν παρὰ τοῖς Σημίταις ἐπραγματεύθη ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ, τὴν ὁποῖαν δὲν ἠδυνήθην νὰ συμβουλευθῶ, ὁ *A. Bücheler* (ἐν *Wiener Zeitschrift f. d. Kunde des Morgenlandes*, τ. 18, σ. 91-138). Καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτόχθονες 'Ἰνδοὶ τῆς 'Αμερικῆς ἐπέβαλλον ἐνίοτε ὡς ἰδίαν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς μοιχαλίδος (τινὲς δὲ καὶ τοῦ μοιχοῦ) τὴν ἐν χρῶ κουρὰν τῆς κόμης. (*Waitz, Anthropologie der Naturvölker*, τ. III, σ. 112. 113).

4. *Revue de l' hist. des religions* 1911, τ. 63, σ. 197.

5. *Revue des tradit. popul.* 1900, σ. 193.

6. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Bolte*, ἐν *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.* 1909, τ. 19, σ. 69.

7. *Ducange, Glossar. latinitatis*, λ. *asini caudam in manu tenere*. *J. Grimm, Rechtsaltertümer*, ἐκδ. 4, τ. II, σ. 318. Βλ. καὶ τὰς ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Bolte*, ἐνθ' ἂν.

8. *J. R. Dieterich, Eselritt u. Dachabdecken*, ἐν *Hessische Blätter f. Volkskunde* 1902, σ. 87 κέ., ἰδίως σ. 98 κέ. 109.

τὴν σύζυγόν του ἐμουζώνετο εἰς τὸ πρόσωπον μὲ καπνιὰν καὶ κάρβουνον¹. Εἰς παραπλησίαν δὲ ποινὴν κατεδικάζοντο αἱ κακόγλωσσοι γυναῖκες καὶ οἱ συκοφάνται, ὑποχρεούμενοι νὰ περιάγωσιν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἰδιαιτέρων τινὰ λίθον, καλούμενον Schandstein, Lasterstein καὶ Klapperstein, λίθον τῆς καταισχύνῃς, τῆς ἀμαρτίας, τοῦ κροτάλου, διὰ τὸν θόρυβον καὶ τοὺς κροταλισμοὺς τοῦ παρακολουθοῦντος πλήθους². Ἡ ἀνάβασις δὲ εἰς ὄνον ἦτο εἰς παλαιότερους χρόνους ἐν Γερμανίᾳ ὕβριστική ποινὴ, ἐπιβαλλομένη εἰς μαθητὰς καὶ ὑστερώτερον εἰς στρατιώτας³. Εἰς τινὰς δὲ ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας οἱ δειράντες τὴν σύζυγόν των κατὰ τὸν μῆνα Μάιον ἢ οἱ δαρέντες ὑπὸ τῆς συζύγου των ἢ οἱ ἀπατηθέντες σύζυγοι περιήγοντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καθισμένοι ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνων μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος⁴. Ἐν Hainaut τὴν αὐτὴν ποινὴν ὑφίσταντο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων οἱ μετὰ χηρεῖαν νυμφευθέντες, ἀνὴρ καὶ γυνή⁵. Ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα αἱ μοιχαλίδες περιήγοντο μετὰ τῶν συζύγων των ἐπὶ ὄνων, ἡ αὐτὴ δὲ τιμωρία ἐπεβάλλετο καὶ εἰς τὰς μαστροπούς. Ἐν Νεαπόλει κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὁ Ἰσπανὸς ἀντιβασιλεὺς κατεδίκασε σύζυγον ἀπατηθέντα ὑπὸ τῆς γυναικὸς του νὰ περι-αχθῇ κατὰ τὴν πόλιν καθισμένος ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καὶ ἐστεμμένος τὴν κεφαλὴν μὲ κέρατα, προηγουμένου κήρυκος, ὅστις ἐκήρυττε τὸ πάθημά του⁶. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπεβάλλοντο ἄλλοτε παραπλήσια πομπεῖς εἰς ἐρί-ζοντα ἀνδράγυνα καὶ εἰς μοιχαλίδας γυναῖκας⁷. Ἀλλ' αἱ ὀλίγαι αὗται εἰ-δήσεις, τὰς ὁποίας κατέχομεν περὶ τῆς διαδόσεως τῆς ποινῆς εἰς ἀσιατικούς καὶ εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, δὲν ἐπαρκοῦσιν, ὥστε συναγάγωμεν ἀσφαλῆ πορί-σματα περὶ τῆς προελεύσεως τῆς συνηθείας καὶ περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταδόσεως αὐτῆς ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν· πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖα ἰδία λεπτομερεστέρα ἔρευνα.

Ἐξέτασις τῶν λέξεων, τῶν προσλαβουσῶν ὕβριστικὴν σημασίαν ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ.
Πομπή - πομπεύω.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λέξεων, αἵτινες ἐκ τῆς πομπεύ-σεως προσέλαβον εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὕβριστικὴν σημασίαν.

Ἐσημειώθη ἀνωτέρω (σ. 406-7) ὅτι ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. τὸ ρ.

1. Αὐτ., σ. 99.

2. Grimm, D. Wörterbuch, λ. Klapperstein.

3. Αὐτ., λ. Esel 51.

4. Βλ. πολλὰς μαρτυρίας παρὰ Bolte, ἐνθ' ἀν., καὶ προσέτι Dieterich, ἐνθ' ἀν., σ. 109. Revue des trad. popul. 1891, σ. 429. 1901, σ. 14. 1907, σ. 318. 1908, σ. 204. 1910, σ. 100 (ἐν Avesnes τῷ 1814). Archiv f. Religionsw. 1908, XI, σ. 153.

5. Revue des trad. pop. 1909, σ. 420. 424-5.

6. Bolte, ἐνθ' ἀν., σ. 68.69.

7. Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 384 κέ. (=Englische Studien I 173 κέ.).

πομπεύω μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ λοιδορῶ, τὸ δ' ὄνομα πομπεία (καὶ ὕστερον καὶ τὸ πομπή) εἰς τὴν τῆς λοιδορίας. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐκ τῆς συνηθεστάτης ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως ἢ λ. πομπή εἶχε μὲν καὶ τὴν σημασίαν ταύτην¹, κατέστη δὲ καὶ συνώνυμος τοῦ καταισχύνῃ· οἷον παρὰ Κωνστ. Πορφυρογεννήτῳ (Π. θεμ. Β' 7, σ. 30,6 Bonn) «πομπή γάρ εἰσι (Παφλαγόνες) καὶ ὄνειδος καὶ ἐξουθένωμα τοῦ ἀνθρωπέου γένους». Τοῦ δὲ πομπεύω γίνεται μὲν ἀλλὰ σπανίως χρήσις καὶ ἐπὶ εὐφήμου ἐννοίας², συνηθέστατα δ' ὁμῶς σημαίνει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τῆς πομπεύσεως. Ὁ Ἡσύχιος ἐρμηνεύει «πομπέων, περιάγων». Τὸ ἐνεργ. εἶναι σχεδὸν πάντοτε μεταβατικὸν δηλοῦν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν ποινὴν ἄρχοντος καὶ τοῦ συμπράττοντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ὄχλου³, σπανιώτατα δ' ἀμετάβατον⁴, ἀνθ' οὗ συνηθέστερον εἶναι τὸ παθητικόν⁵. Εἶναι δ' ἐν χρήσει καὶ τὰ ἐμπρόθετα περιπομπεύω⁶ καὶ ἐκπομπεύομαι⁷. Συνώνυμα τοῦ πομπεύω ῥήματα: θριαμβεύω⁸ (καὶ ἀντὶ τοῦ πομπή εἰρωνικῶς θρίαμβος⁹), δημεύω¹⁰, θεατροίζω¹¹.

Ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς γλῶσση κοινώτατος εἶναι ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς λ. πομπή¹², τοῦ ὁποίου κατὰ τόπους φέρονται ἰδιωματικαὶ παραλλαγαὶ πομπή¹³,

1. Βλ. τὰς βυζαντινὰς παροιμίας ἐν Π. Π. Α' 12, 41, 44, 38 καὶ λ. πομπεύω. Krumbacher, *Mittelalt. Sprichwörter*, σ. 123, 85.

2. Θεοφάν., σ. 145 Bonn πομπεύσας· ἀνέδεικται μετὰ πομπῆς.

3. Προκόπ., Ἀνέκδ. 11, σ. 76, 15, 24 Bonn. Θεοφάν., σ. 72, 166, 171, 574, 628, 648 Bonn. Σωκράτ. Γ' 17, τ. 67, σ. 713 Migne. Ἀπάλλας, σ. 436, 11. Λέοντ. Νεαπόλ. 16, σ. 34, 12 Gelzer. Νικηφόρ. Γρηγορ. IB' 14, 1, σ. 820. Καντακουζην. Γ' 29, σ. 183, 18. Πτωχολέων, στ. 96 Legrand. Μεσαιωνικαὶ παροιμίαι (βλ. σημ. 1).

4. Θεοφάν., σ. 271 Bonn.

5. Ψελλός, ἐν Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ., Ε' 181. Wirth, Danae, σ. 10.

6. Μακάρ., ἐν Migne, τ. 67, σ. 236.

7. Συντίπ., σ. 146 B. 118 E.

8. Θεοφάν. 208 Bonn. Συνεχισταὶ Θεοφάν. 441, 9. Γεώργ. μοναχ., σ. 521, 546 Muralt. 624-651 De Boor. Λέων γραμματ. 134, 21, 185, 24, 299, 20, 330, 10. Νικηφ. ΚΠ., Ἰστ. σύντ., σ. 83 Bonn. Παχυμέρ. I 316.—Παθητ. Γεώργ. μοναχ., σ. 541 M. 645 DB. Λέων γραμματ., σ. 128, 20. Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 456, 10. Παχυμέρ. I 394, 17.

9. Μιχ. Ἀκομινάτ. Α', σ. 239, 19, 21 Λάμπρου. Παχυμέρ. I 394.

10. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. Η' 6. Τζέτζ., Ἐπιστ., σ. 7. 8. 10 Pressel.—Παθητ. Λέων γραμματ. 303, 13, 305, 10. Κεδρην. I 645, 23.

11. Καντακουζην. Α' 31, σ. 150.

12. Συναξάριον γυναικ., στ. 623 Krumbacher. Βλάχου, Θησαυρὸς τετράγλωσσος, ἐν λ. Κοραῖ, Ἀτακτα Δ' 426. Σκ. Βυζάντιος. Π. Π., λ. πομπή. Ἀθῆναι (Α.Α.). Καλάβρυτα (Π. Π., λ. πομπή). Κεφαλληνία (Αὐτ.—Νεοελλ. ἀνάλ. Β' 298). Ἡπειρος (Α.Α.). Θεσσαλονίκη (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 45). Χίος (Α.Α.). Νίσυρος (Α.Α.). Καστελλόριζον (Σύλλογος ΚΠ. ΚΑ' 326, 549). Δαρδανέλλια (Α.Α.). Πόντος (Π. Π., λ. πομπή 14, 27. Α.Α.). Τραπεζοῦς (Σ. Ἰωαννίδου, Ἱστορ. Τραπεζοῦντος, σ. 269).

13. Λέσβος (Α.Α.). Λακκοβίγια Μακεδονίας (Π. Π., λ. πομπή 17). Λιβίσσιον (Μουσαίου, Βατταρισμοὶ 118).

μπομπή¹, μπουμπή ἢ δουβή², πουπή³ καὶ ἡ τσακωνικὴ πογκή⁴. Τὸ ρῆμα πομπεύω⁵, παθ. πομπεύομαι⁶ καὶ ἰδιωματικοὶ τύποι αὐτοῦ πομπεύω⁷, παθ. πομπεύομαι⁸, πουμπεύου⁹, μπομπεύω, παθ. -ομαι¹⁰, ποπεύω, παθ. -ομαι¹¹, πουπεύω¹², πουμπεύου¹³, πομπιάζω -ομαι¹⁴, πομπέγκου¹⁵. μετοχὴ παθ. παρακ. πομπεμένος, -η, -ο¹⁶, πομπημένος(;) ¹⁷, πομπιασμένος¹⁸, καὶ ἀπὸ ἄλλων τύπων πομπώνω, πομπειώνω, πομπειεύω, μὴ μαρτυρουμένων, πομπωμένος¹⁹, πομπειωμένος, -η, -ο²⁰, μπομπιωμένος²¹, πουμπιωμέ-

1. Ἐκ τοῦ τὴν πομπήν (*Vasmer*, ἐν *Byz. Zts.* 1907, XVI 548. Πρβλ. *Foy*, *Lautsystem*, σ. 25). Κρήτη (Α. Α. *Foy*, αὐτ.). Ζάκυνθος (Ζώνη, *Λεξικὸν Ζακύνθου*, σ. 680). Χίος (Α. Α.). Νάξος (Π. Π., λ. πομπή 7.8). Μάδυτος (Α. Α.).

2. Θεσσαλία (Τζαρτζάνου, Π. Θεσσαλ. διαλέκτου, σ. 76). Σέρραι (Λαογρ. Γ', σ. 209). Σάμος (Σταματιάδου, *Σαμιακὰ* Ε' 56).

3. Λέσβος (Π. Π., λ. πομπή), ποπή (; Αἶμος; Α. Α.).

4. Οἰκονόμου, *Γραμματ. τῆς τσακων.*, σ. 87.

5. *Σαχλίκ.*, στ. 905, σ. 52 Π. (πομπεύετέ την). *Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 809, σ. 400. *Somavera*. Βλάχου, *Θησαυρὸς τετραγλωσσος*, λ. Π. Π. (πομπεύω, πορεύομαι. Λάστας. (Α. Α.) Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298). Νίσυρος (Α. Α.). Ἀμισὸς (Α. Α. ἀόρ. πόμπεψα Α. Α.).

6. Πομπεύεται (*Συναξάρ. γυν.*, στ. 399, σ. 350 Kr.) ἐπομπεύη (αὐτ., στ. 400). προστ. πομπέου (Πελοποννήσος, Λευκάς, Κυκλάδες: Π. Π., λ. πορεύομαι) πομπεύου (Αἰθῶναι ἐν παροιμίᾳ: Πρβδμάς Α', σ. 120. *Σάχη*, Καστελόριζον ὁμοίως Π. Π., αὐτ.) πομπεύσου (; Ρόδος: *Βενετοκλέους*, *Παρατηρήσεις*, σ. 429. Λέσβος: Οἰκονομοπούλου, *Λερισκά*, σ. 96), πομπεύθου (; Λιβίσιον: Π. Π., αὐτ.), πομπέται (Αἶνος: Σύλλογος ΚΠ. Θ' 349,4) πομπεύομαι (; Θεσσαλονίκη: Μ. Χ. Ἰωάννου, *Θερμαίς*, σ. 45), ἀόρ. πομπεύτηκα (Νάξος: Π. Π., αὐτ. Νίσυρος: αὐτ.).

7. Νάξος (Π. Π. αὐτ.). ἀνὰ τὴν πομπεύγαν (*Σαχλίκ.*, στ. 904, σ. 52 Π.).

8. Σύμη (Α. Α.), πομπεύκομαι (Οἶνὸν Πόντου, Α. Α.).

9. Λιβίσιον (*Μουσαίου*, *Βατταρισμοὶ* 118).

10. Γύθειον (Π. Π., λ. πομπεύω). Ζάκυνθος (Ζώνη, *Λεξικ. Ζακύνθου*, σ. 680) Θράκη, (Α. Α.). Σωζόπολις (Π. Π. Δ' 433, 18α). προστ. μπομπέψου (Πάρος: Π. Π., λ. νοικοκυρεύομαι 1. Φολέγανδρος: Αὐτ., λ. πορεύομαι).

11. Ποπεύω (Αἶμος: Α. Α.) ποπεύονται (*Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 794) ποπευτοῦν (αὐτ., στ. 683).

12. Προστ. παθ. πουπεύτσι = πομπεύθητι (Λέσβος ἐν παροιμίᾳ: Π. Π., λ. πορεύομαι).

13. Προστ. παθ. πουμπεύκ' = πομπεύθητι (Λακκοβίτικα Μακεδονίας: Αὐτ.).

14. *Συναξάρ. γυναικ.*, στ. 1139, σ. 410 *Krumb. Ducange*. Σκ. Βυζάντιος. Ζαγορά (Α. Α.).

15. Τσακωνικὸν (Οἰκονόμου, *Γραμματικὴ τῆς τσακων.*, σ. 87).

16. *Σαχλίκης*, στ. 624, σ. 69 Π. *Συναξάρ. γυν.*, στ. 743. Κοινὸν ἐν Πελοποννήσῳ.

17. Γ. Βλάχου, *Θησαυρὸς τετραγλωσσος*.

18. Θεσσαλονίκη (Μ. Χ. Ἰωάννου, *Θερμαίς*, σ. 45).

19. *Σαχλίκης*, στ. 102, σ. 29 Π.

20. Κοραῖ, Ἡλιόδωρος, τ. Β' 173 («ἀπὸ ρ. ἀχρήστου πομπειῶν»). Ἡπειρος (Κ[ρομμύδη], *Δικτριβὴ* Α' 174. Πανδώρα Θ' 341). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β' 298). Σύμη (Α. Α.). Θηλ. -ισσα, οὐδ. -ον (Πόντος: Α. Α.).

21. Ζάκυνθος (Ζώνη, *Λεξικ. Ζακύνθ.* 680).

νος¹, ποπιωμένος ἢ ἀποπιωμένος², πομπειεμένος³, μπομπιασμένος⁴. Παράγωγα: πόμπεμα⁵, πόμπιασμα⁶, πομπευτής⁷. Σύνθετα: χιλιοπομπειεμένη⁸, πομπάθρωπος, πομπογύναικο, πομποδουλειά, πομπόλογα, πομπολογάω⁹.

Ἡ κυρία σημασία τῆς λέξεως πομπή, ἡ τῆς πομπεύσεως, διετηρήθη, καθ' ὅσον γινώσκομεν, μόνον ἐν τῇ παροιμιώδει φράσει «τὸν διώξαν με τῆς πομπῆς τὰ μαντήλια»¹⁰, ἀναφερομένη εἰς ἄγνωστόν τινα λεπτομέρειαν τῆς ποινῆς. Σημασιολογικαὶ μεταβολαί: 2. Κατηγορία¹¹, φρ. «μᾶς ἐβγαλαν τὴν πομπή»¹², τουτέστιν ἀπέδωσαν εἰς ἡμᾶς πρᾶξιν φέρουσαν ὄνειδος.—3. Ὑβρις, λοιδορία, καταισχύνῃ¹³.—4. Πρᾶξις αἰσχροῦ ἢ ἄτιμος, ἀξία πομπεύσεως, καὶ ἐν σχήματι ὑπερβολῆς ἡ ἄτοπος πρᾶξις¹⁴.—5. Παράνομος συνουσία¹⁵, διότι τοῦτο βεβαίως ἦτο τὸ συνηθέστερον διὰ πομπῆς τιμωρούμενον ἀμάρτημα.—6. Αἰσχος, ἄτιμία, ὄνειδος¹⁶.—7. Ὁ ἄξιος ἢ ἡ ἀξία πομπῆς διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διαστροφὴν καὶ αἰσχροτότητα· οὐτιδανός, ἐπονείδιστος¹⁷. φρ. «πομπὴ τῶν ἀγιῶν» (ἢ μήπως ἀγυῖων;)¹⁸, λεγομένη ἐπὶ τῶν κακοηθεστάτων· «εἶναι μιὰ πομπή» ἢ «εἶναι ἡ πομπή τοῦ τόπου μας»¹⁹. «ἔχει μοῦτρα καὶ ἡ πομπή

1. Σίκινος (Ἐφημ. φιλομ. 1857, β' 146). Ζαγοράκιον (Σύλλογος ΚΠ ΙΔ', σ. 226).

2. Σύμη (Α.Λ.).

3. Ἀθήναι (Α.Λ.). Πύργος Ἡλείας (Π.Π. Γ' 442). Μεσσηνία.

4. Μάδυτος (Α.Λ.).

5. Somavera.—Κοινόν.

6. Ducange, λ. πομπιάζειν «πομπιάσματα, ἀτιμάσματα».—Σκ. Βυζάντιος.

7. Οἰνότη Πόντου «ἀπατεῶν, ὑποκριτῶν, οἱ τοὺς ἄλλους παραπλανῶν δι' ἐπιπλάστου διαγωγῆς» (Α.Λ.).

8. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 81, στ. 70.

9. Πάντα κεφαλληνικά (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298).

10. Ἀθήναι (Α.Λ.). Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Α', σ. 446) ἀναγράφων τὸν τύπον πόμπα ἐκ τοῦ Somavera καὶ πομπή ἐκ τοῦ Δουκαγγίου, ὡς δευτέραν σημασίαν ἀναφέρει καὶ τὴν τῆς πομπεύσεως.

11. Χίος (Α.Λ.).

12. Καστελλόριζον (Σύλλογος ΚΠ., τ. ΚΑ' 326, 549).

13. Γ. Βλάχος. Κοραῆ, Ἡλιόδωρος, τ. Β', σ. 173. Ἡπειρος, Κρήτη, Μάδυτος, Δαρδανέλλια (Α.Λ.).

14. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 298). Κύπρος (Α.Λ.) καὶ ἀλλαχοῦ.

15. Κεφαλληνία (αὐτ.).

16. Ducange, λ. πομπιάζειν «πομπαῖς, ἀτιμαῖς, ἀτιμασίαις».—Κοραῆς. Σκ. Βυζάντιος. Τσακωνιά. Ζάκυνθος. Κεφαλληνία. Θεσσαλία. Θεσσαλονίκη. Λέσβος. Λιβίσιον. Παροιμίαι δημώδεις: «Πᾶσα πομπή με τὴν παρηγοριά της»· «θὰ πῶ καὶ τὴν πομπή μου»· «τὴν ἔχει τὴν πομπή της γιὰ χαρὰ» (Π.Π., λ. πομπή 26. 2. 28)· «ἔς τὴν πομπή τοῦ σταυραετοῦ» (Π.Π. Β', σ. 47).

17. Πελοπόννησος. Λάστα (Α.Λ.). Ζαγορά (Α.Λ.). Ἡπειρος (Α.Λ.). Σάμος. Κρήτη (Α.Λ.). Πόντος (Α.Λ.).

18. Νίσυρος (Α.Λ.).

19. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ., αὐτ.).

νὰ μᾶς ἰδῇ, στόμα νὰ μιλήσῃ»¹. Παροιμίας: «Ἐκατσε ἡ πομπή 'ς τὶς στράτες/ κι ἀναγέλα τοὺς διαβάτες»². Κατ' ἐπέκτασιν καὶ ὁ σωματικῶς πλημμελής, ὁ δύσμορφος, ἄσχημος, ἡ μικρόσωμος δυσειδὴς γυνή, ἡ καμποῦρα³.—8. Περιφρόνησις (Σάμος), σκῶμμα, περίγελως (Ζάκυνθος).—9. Ὑπόκρισις, προσποιήσις⁴ καὶ παροιμία: «Ποιὸς κρυφὰ παντρεύεται / φανερά πομπεύεται»⁵. Ἐν Οἰνῷ ἀντίστοιχον σημασίαν ἔχει τὸ παράγωγον πομπευτῆς (βλ. ἀνωτέρω, σ. 424, σημ. 7).

Τὸ δὲ πομπεύω σημαίνει: 1. Ἐκπομπεύω, καταισχύνω τινά⁶.—2. Ὑβρίζω, δυσφημῶ, κατηγορῶ⁷. Παθ. ἐξευτερίζομαι, πράττω ἄξια πομπῆς, ὅθεν πομπεμένος ὁ βδελυρός, ὁ ἀχρεῖος, ὁ ἄτιμος, ὁ μοχθηρός⁸.—3. Συνέρχομαί τινι παρανόμως, ὑπονοουμένου ὅτι ἐκθέτω αὐτὸν οὕτω εἰς τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως⁹. Παθητικῶς ἐπὶ γυναικῶν ἀκολάστων ἢ μοιχευομένων¹⁰.—4. Προξενῶ ὄλεθρον (φρ. «πομπεύεις με»=μὲ καταστρέφεις¹¹. «γγραφτὰ πομπειωμένα», ἥτοι ἀποφάσεις τῆς Μοίρας ὀλέθριαι, φέρουσαι δυστυχίαν¹².—5. Ἀποσβολώνω, ἀποστομώνω, καθιστῶ τινα ἄφωνον, ἐνν. ἐκ συναισθήσεως τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ¹³.—6. Περιφρονῶ, σκώπτω (Ζάκυνθος).—7. Ἀπατῶ (Οἰνῷ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

* Ἄλλαι συνώνυμοι λέξεις.

ΑΘΗΝΩΝ

Συνώνυμοι τοῦ πομπῆ εἶναι καὶ ἄλλαι λέξεις, συνεκδοχικῶς δηλοῦσαι τὸ σύνολον τῆς πομπεύσεως ἐκ χαρακτηριστικῶν μερῶν αὐτῆς, προσλαβοῦσαι

1. Ζαγορά (Α.Α.).

2. Κοινότης παροιμία, φερομένη εἰς πολλὰς παραλλαγὰς (Π. Π., λ. πομπή).

3. Κεφαλληνία (ἐνθ' ἄν.). Λάστα (Α.Α.). Χίος (Α.Α.).

4. Κύπρος (Α.Α.).

5. Παροιμία κοινότης (Π. Π., λ. παντρεύω 42. 48, ὅπου παραλλαγαὶ ἐξ Ἀθηνῶν, Πελοποννήσου, Στερεᾶς, Κρήτης, Κυκλάδων, Σποράδων, Ἡπείρου, Μακεδονίας, Θράκης).

6. Συναξάρ. γυναικ., στ. 1139, σ. 410 Krumb. «θέλει νὰ τὸν ἐντροπιάζῃ φανερά, νὰ τὸν πομπιάζῃ». Κοραῖ, Ἑτακτα Δ', σ. 78.—Ζάκυνθος. Τσακωνία. Ζαγόρι. Λιβύσιον. Οἰνῷ.

7. Γ. Βλάχος. Ζάκυνθος. Λάστα (Α.Α.). Θράκη (Α.Α.). Σωζόπολις.

8. Κοραῖς, Ἡλιόδωρ. Β'. 173. Ἡπειρος (Κρομμύδης. Πανδώρα). Ζάκυνθος. Κεφαλληνία. Σύμη. Θεσσαλονίκη. Μάδυτος. Πόντος.

9. Συναξάρ. γυναικ., στ. 809: «ὁ καὺχος τὴν πομπεύει». Κεφαλληνία (Νεοελ. ἀνάλ., ἐνθ' ἄν.).

10. Συναξάρ. γυναικ., στ. 399, 400: «ἤρχεψε νὰ πομπεύεται... καὶ ἀφότες ἐντροπιάστηκεν ἡ ἄθλια καὶ ἐπομπεύτη» στ. 794: «νὰ πομπεύονται κρυφὰ».

11. Ἀμισός (Α.Α.).

12. Ἡπειρος (Α.Α.).

13. Παθ. Θεσσαλονίκη (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 45). Ἀμεταβάτως: ἐπόμπεφα = ξμεινα ἐμβρόντητος (Ἀμισός, Α. Α.).

δ' ἐπίσης αἱ πλεῖσται ὕβριστικὴν σημασίαν. Τὰ συνώνυμα ταῦτα καταγράφομεν ὧδε :

1. Γαῖδουρογύρισμα.

Γαῖδουρογύρισμα ἡ πομπή ἐν Σκύρῳ, ἀπὸ τῆς ἐπὶ ὄνου περιαγωγῆς οὕτω κληθεῖσα¹.

2. Διαλάλημα.

Διαλάλημα ἡ πομπή, τὸ ρ. διαλαλῶ· ἀπὸ τῆς διαλαλήσεως, ἥτοι διακηρύξεως κατὰ τὴν πόμπευσιν τοῦ λόγου τῆς καταδίκης (σ. 415). Ἡ δημώδης παροιμία: «'Σ τὸ φόρο μᾶς διαλαλοῦνε, τάχα 'ς τὸ σπίτι μας τὸ ξέρουν;»² εἶναι προδήλως ἡ ἀρχαιότερα τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς, ἐν αἷς τὸ μὲν διαλαλῶ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ πομπεύω, ὁ δὲ φόρος διὰ τοῦ παζάρι³. Αἱ λέξεις διαλάλημα καὶ διαλαλῶ περιέπεσαν εἰς ἀχρησίαν, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων :

3. Γεβέντισμα.

Γεβέντισμα καὶ ρ. γεβεντίζω. Ὁ πρῶτος τύπος τοῦ ρήματος εἶναι ἴσως κιβεντίζω⁴, ἐν Μακεδονίᾳ γεβεντιῶ⁵, οἱ δὲ κοινότεροι γεβεντίζω⁶ καὶ γιβεντιζώ⁷, ἐν Λιβισίᾳ γιβεντιῶ⁸, ἐν Σάμῃ γιβεντιζώ (Α. Λ.) καὶ

1. Μ. Γ. Κωνσταντινίδου, Ἡ νῆσος Σκύρος, σ. 142.

2. Π. Π., λ. φόρος 5. 4.

3. Αὐτ., λ. πομπεύω.

4. Ducange, Glossar., λ. κιβεντίζειν (ἐκ γλωσσαρίου). Ἀσσίζαι Ἱεροσολ. 225 παρὰ Ducange. Ἀσσίζαι Κύπρου Β' 279 (ἐν Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. 5', σ. 481): «ἀνὰ τὸν κιβεντίσου».

5. Λακκοβίκια (Πολίτου, Παροιμίαι Α' 557).

6. Ἀσσίζαι Κύπρου Α' 281 (Σάθα, ΜΒ. 5' 231) ἀνὰ τὸν γεβεντίσουν. Αὐτ. Α' 243, σ. 199 «γεβεντισμένους». Θρήνος Κων/πόλεως, στ. 79 (Byz. Zts. XII, σ. 271): «γεβεντίζοντας». Αὐτ., στ. 98 «ἐγεβέντιζαν». Ἐρωτόκριτος Α' 602 «γεβεντισθήκαμε». Σαχλίκη 421, σ. 94 W. (στ. 656. 658, σ. 41 Π.) ἀνὰ ταῖς γεβεντίσουν, στ. 627, σ. 102 W. ἀνὰ τήνε γεβεντίσης, στ. 884, σ. 51 Π. «ἐγεβεντίσασιν», στ. 902, σ. 52 Π. «ἐγεβεντίσῃν τήν», στ. 667, σ. 39 Π. «γεβεντισμέναις». Ducange. *Somavera* (γεβεντίζω, -ομαι). Βεντότη, Λεξ. τετράγλ. λ. Κοραῖ, Ἀτακτ. Δ', σ. 78. —γεβεντίζω, γεβεντισμένος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή 409). Μεσσηνία. —Ζάκυνθος (Ζώη, Λεξ. Ζακύνθου 168). Κρήτη (Φιλίστωρ Δ' 514). —«ἐγεβέντισεν» Νάξος (Πανδῶρ. Η', σ. 422). «γεβεντιζέται» «γεβεντισμένους» Ἀραβαντιν., Ἡπειρ. γλωσσ. 31 μᾶλλον γιβεντ.). γεβεντισμένος (Σύμη, Α. Λ.). γεβεντίζω (Ἀδριανούπολις, Α. Λ.) Σινασός (Ἀρχελάου, Σινασός 230). γεβεντισμένη (Paspow, 496, 16. Π. Π. Α' 557).

7. Ducange, λ. γιβεντιζειν. Βλάχου, Θησαυρός. Σύρχ (Pio, Spoglige Erindringen 1866, σ. 46 = Meyer, Neugr. Studien IV 23). Κρήτη (Α. Λ.). Χίος (Α. Λ.). γιβεντισμένος: Κρήτη (Α. Λ.), Θήρα (Πεταλά, Ἰδιωτικόν, σ. 47), Ἄνδρος (Α. Λ.) γιβεντιζιμένος(;). Κέρκυρα (Ἐφ. Φιλολ. 1870, III' 2246).

8. Μουσαίου, Βαπτισμοί, σ. 42.

ἐν Ἰμβρῳ *λιβεντίζω*¹. Παρὰ Σαχλίκη (στ. 889, σ. 51 Π.) κεῖται ἅπαξ ἐδιεβέντισαν. Παράγωγα: *κιβεντισμός*², *γεβέντισμα*³, *γίβεντο*⁴, *γεβεντούκλω*⁵.

Τὸ γεβεντίζω σημαίνει κυρίως τὸ διαλαλῶ, κηρύττω, ἀλλ' ἡ σημασία αὕτη σχεδὸν ὀλοτελῶς ἐλησμονήθη, διατηρηθεῖσα μόνον εἰς τινὰ τοπικὰ ἰδιώματα⁶. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πόμπευσιν διελαλεῖτο ὑπὸ κήρυκος τὸ ὑπὸ τοῦ πομπευομένου διαπραχθὲν ἔγκλημα, προσέλαβε κατὰ συνεκδοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πομπεύειν⁷. Ἐκ τῆς μαστιγώσεως δέ, ἣτις ἦτο ἀπαραίτητον τῆς πομπεύσεως συμπλήρωμα, σημαίνει ἐπίσης: 3. Δέρω, μαστιγώνω⁸. — Ἄλλαι σημασίαι συναφεῖς πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀτίμωσιν τῆς πομπεύσεως: 4. Ὑβριστικῶς ἀποπέμπω (Σύμη, Α. Λ.), ἴσως διότι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ ἐξορία ἦτο ἡ συνηθεστέρα ποινή, ἡ ἐπακολουθοῦσα τὴν πόμπευσιν ἐκτὸς ἂν ἡ σημασία αὕτη ὑποτεθῇ ὅτι εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ἐπομένη.—5. Ὀνειδίζω, καταισχύνω, ὑβρίζω, ἐκπομπεύω⁹. —6. Δυσφημῶ, κακῶς λέγω, συκοφαντῶ¹⁰. —7. Ἐξευτελίζω, ἀτιμάζω, καθιστῶ τινὰ ἄξιον γεβεντισμοῦ. Παθ. ἐξευτελίζομαι, ἀτιμάζομαι, ἐκπίπτω ἡθικῶς· ἡ μετοχὴ τοῦ παθ. παρακειμένου γεβεντισμένος, συνώνυμος τοῦ πομπειμένου, θεωρεῖται δεινοτάτη

1. ΚΠ. Σύλλογος Θ', σ. 352.

2. *Ducange*, λ. *κιβεντίζειν*.

3. *Somavera*.—Κωνσ. Π. Γ' 441, 2. 442, 5.—*γιβέντισμαν* (Μεσαιωνικαὶ παροιμίαι: Π.Π. Α' 556)· *γεβέντισμαν* (Νάξος: Π.Π. Γ' 442, 5)· *Καστελόριζον*: Αὐτ. 441, 1)· *γιβέντισμα* (Μεσαιωνικαὶ παροιμίαι: Π.Π. Α' 556.—Κωνσ. Βλάχου, Θησαυρός. Π.Π. Α' 557). *γιβίντισμαν* (Λιβύσιον: Μουσαίου, Βατταρισμῶν, σ. 42).

4. Τὰ *γέβεντα* (Μήλος: Π.Π. Γ' 442, 3)· τὸ *γίβεντο* (Κρήτη: Φιλίστωρ Δ' 514. Θήρα: *Πεταλᾶ*, Ἰδιωτικόν, σ. 47)· τὰ *γίβεντα* (Κρήτη: Α.Λ. Κρητικὸς ἀστὴρ 1908, σ. 364).

5. Κυνουρία. Ἡ πομπειμένη καὶ μεταφορικῶς ἡ ἀναιδὴς ἡ κακολόγος ἡ θρασυλόγος, ἀποστομώνουσα πάντας διὰ τῆς γλώσσης τῆς (Π.Π. Α' 557).

6. Λακκοβίγια Μακεδονίας (Π.Π. Α' 557). Τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ *λιβεντίζω* ἐν Ἰμβρῳ.

7. Σαχλίκ., στ. 421, σ. 94 W. (στ. 656, σ. 41 Π.), στ. 627, σ. 102 W., στ. 884, σ. 51 Π., στ. 902, σ. 52 Π. *Somavera*, λ. γεβεντισμένος. *Βεντότη*, Λεξ. τετράγλ., λ. γεβεντίζω ἀπομπεύω τινὰ εἰς τὸ γομάριον. Π.Π. Α' 557. Λιβύσιον (Μουσαίου, σ. 42). Ἀδριανούπολις (Α.Λ.), Συνασὸς (Ἀρχελάου, Συνασὸς 230)· γεβεντισμένη=πομπειμένη (Π.Π. Α' 557. Ἀρχέλαος, αὐτ.).

8. «Δαρμοῦ ἢ κιβεντισμοῦ»· «ἐτύπτεν, ἔδερνεν, ἐκιβέντισεν»· «τύπτει, δέρει, δέρνει, κιβεντίζει»· ἐκ γλωσσαρίων χειρογράφων παρὰ *Ducange*, λ. *κιβεντίζειν*.—Ἀσσίζαι Κύπρου 243 (Σάθα, M.B. Γ' 199) : «ἀνὰ ἐνι γεβεντισμένος δέρνοντά τον κείμενον».

9. Θρήνος Κων/πόλεως, στ. 79. 98 (Byz. Zts. XII, σ. 271). *Γιάνναρη*, Π. τοῦ Ἐρωτοκρίτου, σ. 88.—προσβάλλω, ὑβρίζω. Κρήτη (Φιλίστωρ Δ', σ. 514). Ζάκυνθος (Ζώνη, Λεξ. Ζακ. 168). Νάξος : ἀσμάτιον : «βγήκε μιὰ παλιογριτζόλα καὶ τὰ ἐγεβέντισ' ὅλα» (Πανδώρα. Η', σ. 422), ἦτοι τὰ ἐντρόπιασε, τὰ κατήσχυνε, παρευδοκιμήσασα αὐτὰ ἐν ἀγῶνι κελადήματος.

10. Βλάχου, Θησαυρός, «δυσφημίζω».—Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυνγωγὴ, σ. 408). «ἐκθέτω, θεκτρίζω» Λιβύσιον (Μουσαίου, σ. 42).

ὑβρις, μάλιστα ἐπὶ γυναικός¹.—8. Προξενῶ μέγα τι κακόν· φρ. «αὐτὸς ὁ θάνατος μ' ἐγεβέντισε» (Χίος, Α. Α.), ἥτοι διετάραξε τὰ τοῦ βίου μου, περιέπλεξε τὰς ὑποθέσεις μου.—9. Βιάζω γυναῖκα, προσάπτων οὕτω εἰς αὐτὴν μέγιστον ὄνειδος².—10. Μετ. γεβεντισμένος, μοχθηρός, δύστροπος, κακός³.—11. Ἐπίσης ἡ αὐτὴ μετοχὴ σημαίνει τὸν θηλυδρίαν, τὸν περιττῶς καὶ ἀνοικείως κομψευόμενον (Σύμη Α. Α.).—12. Ἐμπαίζω⁴.

Τὸ δὲ γεβέντισμα σημαίνει: 1. Διαλάλημα, κήρυγμα⁵.—2. Τὴν ποινὴν τῆς πομπεύσεως⁶.—3. Ὑβριν, ἐμπαιγμόν, ἠθικὴν προσβολήν⁷.—4. Δυσφημίαν, ἠθικὴν κατάπτωσιν⁸.—5. Πληθ. τὰ γίβεντα αἱ ἀκαθαρσίαι (Κρήτη, Α. Α.), ἀπὸ τῶν ἐπιρριπτομένων κατὰ τοῦ πομπευομένου ἀκαθαρσιῶν.—6. Ἐν. τὸ γίβεντο, ὁ ἐξώλης, ἄνθρωπος ἄξιος γεβεντίσματος⁹.

Τὴν λέξιν ἐτυμολογεῖ ὁ Ducange ἐκ τοῦ γαλλ. gibet (παλαιογαλλ. τοῦ ΙΔ' αἰῶνος juybet, ἰταλ. giubette καὶ giubetto)=ἀγχόνη. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἐγκρίνουσιν ὁ Gustav Meyer¹⁰ καὶ ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης¹¹. Ἀξία προσοχῆς δ' ὅμως φαίνεται ἡ ἐτυμολογία τοῦ Miklosich¹², ἣν καὶ ὁ Συν. Παπαδημητρίου ἀσπάζεται¹³, ἐκ τοῦ τουρκ. ρήματος kénénmek = βασανίζω, ἂν καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν πρώτην καὶ κυρίαν σημασίαν τοῦ γεβεντίζω ἐν τῇ μέσῃ ἑλληνικῇ. Κατὰ πληροφориαν τοῦ δρος Στίλπωνος Κυριακίδου τὸ τουρκικὸν ρῆμα γειβέντισμα (αὐτὸ σπανιώτερος παρὰ τοῦς λαοὺς μόνον Τούρκους εὐχρηστος τύπος γκιοιγενμέκ) σημαίνει θαρρῶ,

1. Ἐρωτόκρι. Α' 602: «ὅλοι γεβεντισθήκαμε 'ς ταῖς γειτονιαῖς 'ς τὴ χώρα», λέγουν στρατιῶται κατανικηθέντες ὑπὸ ὀλιγωτέρων πολεμιστῶν.—Somavera. Βεντότη, Λεξ. τετράγλ. «πομπεύω, ἀτιμάζω».—Ἡπειρος (Ἀραβαντιν., Ἡπειρωτ. γλωσσ. 31). Κρήτη (Α. Α.). Θήρα (Πεταλᾶ, Ἰδιωτικόν, σ. 47). Ἄνδρος (Α. Α.). Ἐν δημοτικῷ ἄσματι: μωρὴ «γεβεντισμένη» (Passow 469, 16). Παροιμία: «Ἐβγα ἔξω καὶ πομπέψου, ἔλα μέσα καὶ πορέψου», ἥτοι προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃς τὴν εὐημερίαν ἐν τῷ οἴκῳ σου, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν τῆς ἀξιοπρεπείας σου (Π. Π., λ. πορεύομαι).

2. Κρήτη (Φιλίστωρ Δ', σ. 514).

3. Κέρκυρα (Ἐφ. Φιλομ. 1870, ΙΗ' 2246). Ἄνδρος (Α. Α.).

4. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ, σ. 408).

5. Μεσαιωνικὴ παροιμία: «Εἰς τοῦ ἄλλου τὸ γεβέντισμα εὐρέθη τοῦ ἄλλου τὸ ἄλογον» (Π. Π. Α' 555, 148).

6. Π. Π. Α' 557. Somavera.

7. Κρήτη (Φιλίστωρ Δ' 514). Θήρα (Πεταλᾶ, Ἰδιωτικόν, σ. 47). Λιβύσιον (Μουσαῖον, ἐνθ' ἄν.).

8. Βλάχος, Θησαυρός. Θήρα (Πεταλᾶς, αὐτ.).

9. Θήρα (Πεταλᾶς, αὐτ.).

10. Neugriech. Studien IV, σ. 23.

11. Die Lehnwörter, σ. 16. 87. 142. 158.

12. Die türkischen Elemente in den südöst- u. östeurop. Spachen XXV, σ. 110.

13. Ἐκδ. Σαχλίκη, σ. 177.

στηρίζομαι· ἐκ τοῦ ἀορίστου τούτου γκιουβεντίμ ἡδύνατο νὰ σχηματισθῇ τὸ γκιβεντίζω (πρβλ. τὸν παρὰ Ducange τύπον κιβεντίζω καὶ τὸν μακεδονικὸν γκιβεντῶ), ὅπως σχηματίζονται δηλ. τὰ πλεῖστα τῶν ἐκ τῆς τουρκικῆς εἰλημμένων ρημάτων.

4. Σιργοῦνι.

Σιργοῦνι, ρ. σιργουνεύω. Ἐκ τοῦ τουρκ. σιουργκιούν (ἐξόριστος, σιουργκουνλὺκ=ἐξορία). Εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐξορίζω ἀπαντᾷται τὸ ρ. ἐν στιχοπλοκίᾳ τῆς Κῶ: «καὶ μὲ ἐσιργουνέψασι κ' ἤρτα 'ς αὐτὸν τὸν τόπο»¹, ἦτοι μ' ἐξώρισαν μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς, εἰς ἣν εἶχον καταδικασθῇ. Εὐχρηστοτέρα εἶναι ἡ περίφρασις μ' ἔκαμε, τὸν ἔκαμε σιργοῦνι=τὸν διέσυρε, τὸν ἔκαμε καταγέλαστον, τὸν ἐξέθεσεν εἰς τὸν κοινὸν περίγελων.

5. Ἀσβόλη.

Ἀσβόλη, ρ. ἀσβολώνω καὶ κατ' ἐπίτασιν ἐμπροθέτως ἀποσβολώνω, ἀνασβολώνω, κατασβολώνω. Ὁ τύπος ἀσβόλη, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀντικαταστήσας τὸν καλαιότερον τύπον ἄσβολος², φέρεται μὲν μέχρι τῆς σήμερον ἐνναχοῦ ἀμεταλλογίας³, ἐν Πόντῳ δὲ παρεφθαρμένος εἰς χαβσάλ, τὸ⁴. Ἐκ τούτου οὐσ. ἀσβολιά⁵, ἐπίθετον ἄσβολος⁶ καὶ τὸ ρ. ἀσβολώνω (ἀρχ. ἀσβόλω, ἀσβολάω, ἀσβολαίνω), παθ. -ομαι⁷, οὗ ἰδιωματικοὶ τύποι σβολώνω⁸, σβολώνω⁹, σβουλώνω¹⁰. Μετ. παθ. παρακ. ἀσβολωμένος¹¹. Ὁ μετ' αὐξήσεως ἀρχαῖος τύπος τούτου ἡσβολωμένος ἀπαντᾷται ὅχι μόνον εἰς τοὺς γράφοντας τὴν ἀρχαΐζουσαν γλῶσσαν βυζαντι-

1. Ἑβδομάς, Ἀθ. 1889, φ. 24, σ. 8.

2. Φρόνιχος 113 Lobeck: «ἀσβόλη μὴ λέγε ἀλλὰ ἄσβολος». Βλ. καὶ Bekker, An. Gr. 17, 23. Ἡσύχ., λ. ἄσβολος.

3. Μεγαλόπολις (Α.Α.). Λευκάς (ΚΠ. Σύλλογος Η' 456). Μακεδονία (Α.Α.). Ἰκαρία (Σταματιάδου, Ἰκαριακά 126. Νεολόγου ἐπιθεώρησις 497). «ἄς σ' ἀσβολώση» Γρεβενά (Ἀραβαντιν., Συλλογὴ ἄσμ., 294, 487).

4. Κατὰ τὸν Οἰκονομίδην (Lautlehre des Pont. 111) ἐκ τοῦ ἀβσάλιον (ἀσβόλιον).

5. Ἡπειρος (Ἀραβαντιν., Ἡπειρωτ. γλωσσάρ., σ. 26).

6. Κάρπαθος (Α.Α.).

7. Ἡπειρος (Ἀραβαντιν., αὐτ.). Κρήτη (Α.Α.).

8. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΕ', σ. 257). σβολώνομαι Κρήτη (Α.Α.).

9. Ρόδος (Χατζιδάκις, ἐν Byz. Zts. III, σ. 593).

10. Αἶνος (Α.Α.).

11. Κοινόν. Λάμπρου, Romans grecs, σ. 341.—ἀσβολουμένους, Ἰωάννινα (Π.Π., λ. σμίγω 5).

νούς¹, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τὴν δημωδεστέραν², μόνος δ' ὅμως ὁ ἀναύξητος εἶναι εὐχρηστος εἰς τοὺς γράφοντας τὴν δημώδη³. Ἐπίρρημα: ἀσβολωμένα⁴. Παράγωγον: ἀσβόλωμα (Κρήτη Α.Λ.).

Σύνθετα μετὰ προθέσεων: ἀποσβολώνω -ομαι, μετ. παθ. παρακειμένου ἀποσβολωμένος⁵. (Τὸ ἀρχαῖον ἀπασβολόω)⁶. Ἰδιωματικοὶ τύποι: ἀποσβολῶ (;)⁷, ἀποσβουλώνω⁸, ποσβολώνω⁹, ποσβουλώνω¹⁰, ποσβουλώννω¹¹, οὐσ. ἀποσβολιά¹². Μετὰ τῆς ἀνὰ προθέσεως: (ἀνασβολώνω) μετ. παθ. παρακ. ἀνασβολωμένος¹³ ἢ ἀνασβολεμένος¹⁴, οὐσ. ἀνασβολιά¹⁵, ἐπίρρ. ἀνάσβολα¹⁶. Μετὰ τῆς κατὰ: κατασβολώνω¹⁷.

1. Π. χ. Μανασσ., Χρον., στ. 1215, Νικήτ. Εὐγενίαν. Β' 152 Hercher (κατησβολωμένον).

2. Καλλίμαχ. καὶ Χρυσορρ. στ. 2363, σ. 99, στ. 2579, σ. 108 Λάμπρου· ἐνστ. 1504, σ. 64 Α. ὁ κώδ. ἀντὶ ἡσβολωμένης ἔχει ἥς βουλυσμένης.

3. Πρόδρομ. Α' 48. Β' 26 Hesseling (Α' 41, σ. 39. Β' 26, σ. 49 Legrand). Ριμάδα Βελισσαρίου 114, σ. 351 Wagner (ὁ μυρικός ἀσβολωμένος). Ἐρωτόκριτ. Γ', σ. 23. Χορτάτση, Ἐρωφίλῃ Β' 79, σ. 336 Σάθα.—Ὁ ἀναύξητος τύπος ἀσβολωμένος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Κίμ. 1) ὡς αἰολίζων, ἀναφερόμενός ἐστι Θουκιδ.

4. Κρήτη (Jeannarakī, Ἄσμη, 1881, 1882).

5. Κοινωνία τῶν Ἀφροδ. εἰς Πλουτάρχ. 2, Κίμ. 1. Σα. Βυζάντιος. Χατζιδάκι, Μελίτη ἐπὶ τῆς νύκτος Εὐληνικῆς, Ἄθ. 1884, σ. 40. Ἀθήναι (Α.Λ.). Μεσσηνία. Κύθηρα (Πανδώρα. IB' 384). Ζαγορά (Α.Λ.). Κρήτη (Χατζιδάκι, ἐνθ' ἄν. Α.Λ.). Χίος (Α.Λ.). Κῶς (Α.Λ.).

6. "Ὅτι τὸ ἀπασβολώνω τῆς ὁμοειδούς εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον ἀπασβολόω, δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Παραδόξως δ' ὅμως ὁ Διημ. Ν. Βερναρδάκης (Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος, σ. 245-6) διςχυρίσθη ὅτι εἶναι διάφορα καὶ διάφορον σημασίαν ἔχοντα ῥήματα. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνεσκεύασεν ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις (ἐνθ' ἄν., σ. 38. 43) ὅστις, πλὴν ἄλλων παρετήρησεν εὐστόχως, ὅτι ὁ ἐκτεθλιμμένος τύπος τῆς προθέσεως καὶ ἐν τούτῳ, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἀποκατεστάθη εἰς τὸ πλήρες καὶ ἄρτιον, τρόπον τινὰ διὰ παρετυμολογίας.

7. *Somavera*.

8. Κέα. Ὁ Χατζιδάκις (ἐνθ' ἄν., σ. 39) ὑποθέτει ὅτι ὁ κεικὸς οὗτος τύπος ἐσχηματίσθη κατὰ παρετυμολογίαν, σχετισθεὶς πρὸς τὸ βούλλα, διότι συγγενεύουσιν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τὸ θά σοῦ βουλλώσω τὸ στόμα καὶ τὸ θά σ' ἀποσβουλώσω.—Ἀποσβουλώνομαι: Αἴνος (Α.Λ.).

9. Κάλυμνος (Χατζιδάκι, σ. 41. Α.Λ.), ποσβολώνομαι (Κάρπαθος: Ζωγράφ. ἀγών Α' 331. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά 180 Α.Λ.).

10. Ἐποσβούλωσε (Χίος, Α.Λ.). ἐπεσβουλώθη (Νένητα Χίου, Α.Λ.). ἀποσβολώθη (; Χίος, Πασπάτη, Χιακὸν γνωσάριον, σ. 86).

11. Σύμη (Α.Λ.). ἐπεσβούλωσε. (αὐτ.).

12. *Somavera*.

13. Κύθηρα (Πανδώρα. IB', σ. 335. IE', σ. 437).

14. Ζάκυνθος (Ζώη, Λεξικ. Ζακύνθ., σ. 61).

15. Ἡπειρος (Ζωγράφ. ἀγών Α' 33).

16. Ζακύνθου (Ζώης, ἐνθ' ἄν.).

17. «κατασβόλωσέ μας» (Συναξάρ. γαδάρου, στ. 530, σ. 139 Wagner). κατασβουλώνου (Πέτρικ Λέσβου: Kretschmer, Lesb. Dial., σ. 446).

Ἡ λέξις ἀσβόλη διετήρησε τὴν ἀρχαίαν σημασίαν, τῆς αἰθάλης, λιγνύος, σποδοῦ, συνώνυμος οὕσα τοῦ καπνιά καὶ τοῦ στάχτη¹. ἐν Μακεδονίᾳ σημαίνει κυρίως τὰ ἀνημμένα λεπτὰ τρίμματα τῶν ἀνθράκων, καὶ ἐν Πόντῳ τὸ χαβσάλ σημαίνει τεμάχιον ἀνθρακος. Τὸ δὲ ἀσβολιά ἦτοι ἡ ἀσβολοβολία τοῦ πομπευομένου (πρβλ. τὰ μουτζιά, σφακελιά) συνωνυμεῖ πρὸς τὸ συμφορά, δυστυχία, ἐν τῷ ἡπειρωτικῷ σχετλιασμῷ ἀσβολιά του!² Τὸ ἐπίθετον ἄσβολος σημαίνει τὸν ἀπρόσφορον, ἀνεπιτήδειον· («ἄσβολος καιρὸς» = ἀκατάλληλος χρόνος³). Τὸ δὲ ῥῆμα ἀσβολώνω σημαίνει: 1. Καίω, ξηραίνω, ἐν ἄσματι τῶν Γρεβενῶν: «φωτιά ἄς σὲ κάψῃ, κυνηγέ, φωτιά κι ἄς σ' ἀσβολώσῃ» = ἄς σὲ ἀποτεφρώσῃ⁴. — 2. Ρίπτω κόνιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τινος, τὸν ἀποτυφλώνω· φρ. «τὸν ἀσβόλωσε» = τὸν ἐτύφλωσε⁵. Τὴν αὐτὴν σημασίαν εἶχεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἐλληνικῇ τὸ κατασβολῶ⁶. — 3. Σκοτίζω τινὰ δι' αἰφνιδίου πλήγματος⁷· καὶ τοῦτο πιθανῶς ἐκ τῆς ἀσβολοβολίας τῶν πομπευομένων. — 4. Πλήττω τινὰ ἰσχυρῶς, προξενῶ διὰ πλήγματος δεινὸν πόνον⁸. Καὶ ἡ σημασία αὕτη ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν αἰκίων καὶ τῶν μαστιγώσεων τῶν πομπευομένων. — 5. Κεντῶ, ἀγκυλώνω (ἐπὶ ἀκανθῶν). Πλήττω, ἐπὶ δαιμονικῆς ἐπηρείας· μετ. παθ. παρακ. ἀσβολώματος, συνώνυμος τοῦ κοινοτέρου λαβωμένος, ὁ παθὼν ἐκ προσβολῆς ἀερικῶν, δαιμόνων⁹. — 6. Κακοποιῶ, λυπῶ, προξενῶ πόνον εἰς τινά¹⁰. — 7. Φέρω εἰς τινά ἀτυχίαν. Ἀσβολωμένος, ὁ ἀτυχής. Ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος ἔλεγεν εἰρωνικῶς πρὸς τὸν πατριάρχην Εὐφῆμιον, ὅτε συνέλαβε καὶ ἐτιμώρησε τὸν στασιαστὰς, ὦν ὑπελάμβανεν αὐτὸν συνένοχον· «αἰ εὐχαί σου, ὁ μέγας, τοὺς φίλους σου ἡσβόλωσαν»¹²,

1. Μεγαλόπολις. Λευκάς. Μακεδονία. Ἰκχρία.

2. Ἀραβαντιν., Ἡπειρ. γλωσσ. 26. — Ἀντίστοιχον ἐν Συναξαρ. γυν., στ. 848: «ὦ ἡ μουνητὰ καὶ ἀστοχία τους!».

3. Κάρπαθος (Α.Α.).

4. Ἀραβαντιν., Ἡπειρ. γλωσσ. σ. 26. Συλλογὴ δημ. ἄσμ. 294, 487. Πρβλ. Χατζιδάκι, Μεσ. καὶ νέα ἑλλην. Α', σ. 136 καὶ ἐν Παρνασσῷ ΙΓ', σ. 346.

5. Κρήτη (Jeannarakí, Ἄσμ. κρητικά, σ. 327. Α.Α.).

6. Ἀριστοφάν. Βυζαντ. ὑπόθεσις Σοφοκλ. Οἶδ. Τυρ., στ. 22, κατὰ γραφὴν ἐνὸς κώδ. «κόρας κατησβόλωσεν αὐτὸς ὁμμάτων» (Schol. in Soph. tr., ed. G. Dindorf, II, σ. 12). Ἀνν. Κομν. Θ' 11, τ. II, σ. 31,7 «τοῦ ἀνέμου τὰς ὄψεις διὰ τῆς κόνεως τρόπον τινὰ κατασβολοῦντος».

7. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΕ' 257) «ἐσβολώθηκε».

8. Κρήτη· φρ. «νὰ σ' ἀσβολώσῃ θέλει, μόνο φύγε». «ἀσβολώσέν τον» (Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς ν. ἑλλ., σ. 42. ΜΝΕ. Α', σ. 136, ἐν Παρνασσῷ ΙΓ', σ. 345). — Αἶνος (Α.Α.).

9. Κρήτη (Α.Α.). Πρὸς τὴν σημασίαν ταύτην συνάπτεται ἡ τοῦ ποιεῖν τινὰ ἀνάπτηρον (Χατζιδάκι, ἐνθ' ἀν.).

10. Κρήτη. Χατζιδάκι, Μελέτη, σ. 40.

11. Κρήτη (Χατζιδάκις, αὐτ. ΜΝΕ. καὶ Παρνασσ., αὐτ.) καὶ ἀλλαχοῦ (Lambros, Romans Grecs, σ. 31. ΠΠ., λ. σμίγω 5).

12. Θεοφάν., σ. 216 Bonn, σ. 140 De Boor.

ἦτοι τοὺς ἐμουτζούρωσαν, τοὺς κατέστησαν δυστυχεῖς. Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου, σημαίνουσα τὸν κεχρισμένον δι' ἀσβόλης, ὑπεμφαίνει καὶ παρ' ἀρχαίοις ἐνίοτε μεταφορικὴν ἔννοιαν, τὴν τῆς ἠθικῆς ρυπαρότητος¹. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ ἑλληνισμῷ εἶναι συνήθης ἡ μεταφορικὴ χρῆσις : οἷον «ἡσβολωμένοι πρόσωπα»² = τεταπεινωμένοι, οἰκτροί. Ὁμοίως καθὼς τὸ μαῦρος ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ καὶ τὰ συγγενῇ ἐπίθετα σκοτεινός, μουζωμένος (βλ. ἀνωτέρω, σ. 404-5), οὕτω καὶ τὸ ἀσβολωμένος λαμβάνεται τροπικῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτυχοῦς, τοῦ δυσμοίρου, τοῦ κακοῦ, τοῦ καταράτου κττ. Ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ποιήματι Καλλιμάχῳ καὶ Χρυσορρόῃ συχνάκις συνεκφέρονται τὸ κακὸς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπίθετα μετὰ τοῦ ἡσβολωμένος : «μυσσάρά, σκεῦος μελανωμένον, ἡσβολωμένη καὶ κακὴ»³. «Τύχη μου κακομήχανε . . . ἡσβολωμένη καὶ κακὴ, πικρά, φαρμακευμένη»⁴. Παρομοίως ὀνειδίζεται ἡ μοῖρα παρὰ τῷ Χορτάτῃ : «ὦ μοῖρα ἀσβολωμένη!»⁵. Αἱ ἡμέραι, αἱ νύκτες, τὰ ἔτη χαρακτηρίζονται ἀσβολωμένα, ἦτοι δεινὰ καὶ ἀπαίσια, φέροντα συμφορὰς καὶ δυστυχίας, οἷον ἐν σημερινῇ κατάρᾳ, «τὴ μαύρη καὶ τὴν ἀσβολωμένη σου!» (ἐνν. ἡμέραν)⁶, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ (Γ' 23) «μέρες σκοτεινές, νύκτες ἀσβολωμένες» καὶ παλαιότερον ἐν τῷ Πτωχοπροδρόμῳ : «ἔχεις με χρόνους δώδεκα, ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους»⁷. Πρὸς μείζονα δ' ἔμφασιν ἐσχηματίσθη καὶ τὸ σύνθετον ἀποσβολωμένος⁸. Τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ ἐπίρρημα ἀσβολωμένα⁹.

Συνηθεστέρα εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ συνθέτου ἀποσβολώνω, ὅπερ σημαίνει :

1. Ἀρριαν., Ἐπικτ. διατρ. Γ' ις' 3 : «εὐλαβῶς δεῖ τοῖς ιδιώταις συγκαθιέναι εἰς τὰς τοιαύτας συμπεριφορὰς, μεμνημένους ὅτι ἀμήχανον τὸν συνανατριβόμενον τῷ ἡσβολωμένῳ μὴ καὶ αὐτὸν ἀπολαῦσαι τῆς ἀσβόλης». Ὅτι ἡ ἀσβόλη καὶ τὸ ἀσβολάω ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ. εἶχον προσλάβῃ τὴν σημασίαν τοῦ αἰσχύνη καὶ αἰσχύνεσθαι φαίνεται καὶ ἐκ περικοπῆς τινος τοῦ Ὀριγένους (πρβλ. Χατζιδάκι, Μελέτη 39). Ἑρμηνεύων οὗτος τὴν ρῆσιν τοῦ Ἱερειμοῦ (Θρ. δ' 8) «καὶ ἐσκότασεν ὑπὲρ ἀσβόλην τὸ εἶδος αὐτῶν» γράφει : «τῆς πνευματικῆς ἐξέπεσον ἐλλάμψεως—καὶ κατὰ τὸν ρητὸν δὲ ὑπ' αἰσχύνης ἄκρας τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐμελαίνετο, ὅτι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως ἀμαρτάνοντες ἀπήγοντο· ἐπεὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῶν κατατρεχνομένων ἡ συνήθεια τῷ ὀνόματι κέχρηται». (Ὀριγένους, Ἐκλογαὶ εἰς θρήνους, Migne, τ. 13, σ. 654).

2. Κωνστ. Μανασσῇ, Χρον., στ. 1215.

3. Lambros, Romans Grecs, σ. 108, στ. 2578 - 9.

4. Αὐτ., σ. 99, στ. 2362-3. Βλ. καὶ σ. 64, στ. 1504.

5. Ἑρωφίλῃ Β' 79, σ. 336 Σάθx.

6. Lambros, ἐνθ' ἀν., σ. 341.

7. Προδρόμ. Α' 48 Hesseling καὶ Β' 26 «μεδίμνους σίτου δώδεκα, ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους».

8. Ριμάδα Βελισσαρίου, στ. 114, σ. 351 Wagner.

9. Θὰ τὸν κάμω κακὰ καὶ ἀσβολωμένα. Κρητικὴ μαντινάδα (Jeannarakī, Ἄσματα κρητ. 281, 180).

1. Ξηραίνω (πρβλ. τὴν 1 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω)· φρ. «Τὸ κρύον ἐποσβούλωσεν τὰ μμάτια τῶν συκεῶν» «ἐπεσβούλωσεν ἡ πληγή»=ἐξηράνθη (Σύμη, Α. Α.). Παρὰ Διοσκορίδην (Ε' 87, σ. 749 Kühn) ἀπασβολοῦνται=ἀποτεφροῦνται. —2. Χρίω μὲ ἀσβόλην¹. Ἡ ἀσβόλωσις ἐγένετο βεβαίως εἰς τὰς πομπεῦσεις, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη συμβαίνει ἐνίοτε χυδαῖοι ἄνθρωποι νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πρόσωπον ἐκείνου, τὸν ὅποιον θέλουν δεινῶς νὰ ὑβρίσουν, ἀσβόλην, τὸν λεγόμενον ἐν Ἀθήναις φοῦμον², δυσεξίτηλα καταλείποντα ἐπὶ τοῦ δέρματος μελάσματα· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναγράφονται εἰς τὰς ἐφημερίδας τοιαῦται πράξεις. 3. «Τυφλώνω» (Κρήτη, Α. Α.). «κάμνω ν' ἀμαυρωθῇ» (Κῶς, Α. Α.). Ἡ σημασία αὕτη ἀναγράφεται ἐν συλλογῇ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἄνευ διασαφήσεως τινος καὶ ἄνευ παραδειγματικῶν φράσεων, ἐξ ὧν θὰ καθίστατο δυνατόν νὰ κριθῇ, ἂν πρόκειται περὶ κυριολεξίας ἢ μεταφορικῆς ἐκφράσεως. Ἐν τούτοις δύνανται νὰ συσχετισθῶσι πρὸς ταύτην ἡ 2 καὶ ἡ 3 σημασία τοῦ ἀσβολώνω. —4. «Κτυπῶ θανασίμως, ἀλλ' ὄχι διὰ φονικοῦ ὀργάνου» (Α. Α. ἄνευ δηλώσεως τόπου). Πρβλ. τὴν 4 καὶ 5 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω. —5. Καταισχύνω, προσβάλλω τινὰ δι' ἀπειδιστικῶν λόγων ἢ δι' ἀπειλῶν ἢ δι' αἰφνιδίας ἀνακοινώσεως φοβεροῦ ἀγγέλματος, ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν τρόμον, τὸν κάμνω ν' ἀλλάξῃ τὸ χροῖμα τῶν νὰ φοβηθῇ. Τὸ παθ.=συστέλλομαι, κτρεπιάζομαι, κατέχομαι ὑπ' ἀσχημαντίας· φρ. «μ' ἀποσβάλωσε» μὲ κατήσχυσε. «Μὴ προσβάλλωνεσαι», θάρρει, μὴ συστέλλεσαι («ἔμεινε ἀποσβολωμένος»)³. —6. Ἀποστομώνω, ἀναγκάζω τινὰ νὰ σιωπήσῃ (ἐξ αἰσχύνης). Παθ. μένω ἄναυδος, καταλαμβάνομαι ὑπ' ἀφασίας⁴. —7. Παθ. καταλυποῦμαι, εἶμαι ἐπτοημένος, ζαρωμένος⁵. Κατὰ τὴν «ἀποσβολωμένος νὰ 'σαι!» (Μεσσηνία)· φρ. «ἐποσβολώθηκε σὰ τὸν ἀποκερωμένο Χριστό»⁶, ἐνν. τοῦ ἐπιταφίου. —8. Ποιῶ τὸ παλαιστικὸν σχῆμα τῆς τρικλοποδιᾶς⁷, τὸ ὑποσκελίζει ἢ πτερνίζει τῶν ἀρχαίων. Ἡ μετάπτωσις εἰς τὴν σημασίαν ταύτην ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ αἰφνιδίου καὶ ἀπροσδοκῆτου τῆς κινήσεως, ἐπιφερούσης τὴν ταραχὴν καὶ συνήθως τὴν πτώσιν τοῦ ἀντιπάλου.—Καὶ οὐς. ἀποσβολιὰ ἢ τρικλοποδιὰ⁸.

1. Σκ. Βυζάντιος, Λεξ. τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ., ἐν λ.

2. Ἡ λ. εἶναι βεβαίως ἢ ἰταλ. fumo καπνός· ἀλλ' εἰς τὴν ἰταλικήν, καθόσον ἡξεύρω, δὲν ἔχει αὕτη τὴν σημασίαν τῆς ἀσβόλης, δι' ἣν εἶναι ἐν χρήσει ἡ λ. fuliggine.

3. Κοραῆς, εἰς Πλουτάρχ. β. Κίμ. 1. Σκ. Βυζάντιος. Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς ν. ἑλλ. 41. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 384). Χίος (Πασπάτη, Χιακὸν γλωσσ., σ. 86). Ζαγορά (Α. Α.). Χίος (Α. Α.). Νένητα Χίου (Α. Α.). Κάλυμνος (Α. Α.). Κάρπαθος (Α. Α.—Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 331. Μαρωλακάκη, Καρπαθιακά 180). Αἶνος (Α. Α.).

4. Σκ. Βυζάντιος. Χατζιδάκις, ἐνθ' ἄν. Ἀθῆναι (Α. Α.). Κρήτη (Α. Α.). Μεσσηνία.

5. Χατζιδάκις, ἐνθ' ἄν. Κάρπαθος (Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 320). Κάλυμνος (Α. Α.).

6. Κάρπαθος (Α. Α.).

7. Somavera.

8. Αὐτ.

Τὸ δὲ κατασβολώνω εἰς τὴν σημασίαν τοῦ καταισχύνω εὐρίσκεται εἰς τὸ Συναξ. γαδάρου (στ. 530, σ. 139 Wagner): «ἀνόητους μᾶς ἔδειξε καὶ κατασβόλωσέ μας». Ἐν Πέτρῳ Λέσβου σήμερον ὑπὸ τὸν τύπον κατασβουλώνου σημαίνει κτυπῶ τινα σφοδρῶς, πληγώνω¹. (Πρβλ. τὴν 4 σημασίαν τοῦ ἀσβολώνω καὶ τὴν 4 τοῦ ἀποσβολώνω). Παρὰ Νικήτῃ Εὐγενιανῷ (Β' 152 Hercher) τὸ κατησβολωμένον ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ ρυπαροῦ. Περὶ ἄλλης δὲ παλαιοτέρας σημασίας τοῦ ρ. βλ. ἀνωτέρω, σ. 431, σημ. 6.

Τοῦ ἀνασβολώνω εἶναι ἐν χρήσει ἡ μετ. τοῦ παθ. παρακειμένου ἀνασβολεμένος ἐν Ζακύνθῳ, σημαίνουσα τὸν ἀνάπηρον, ἐν Κυθήροις δὲ ὁ τύπος ἀνασβολωμένος ἀπαντᾷ ἐν τῇ κυθηραϊκῇ παροιμίᾳ: «Ἐσμιξε ὁ κακὸς καιρὸς μετὰ τὸν ἀνασβολωμένο», ἤτοι μετὰ τὸν ζοφώδη, τὸν ὀμιχλώδη, τὸν σκοτεινόν. Ἡπειρωτικὴ παραλλαγὴ τῆς παροιμίας ἀντὶ τούτου ἔχει ἀσβουλουμένου². Τὸ οὖσ. ἀνασβολιὰ σημαίνει τὴν ἔνεκα κωλύματος ἀνακοπὴν ἐνεργείας τινός, ἢ τὴν ἄτακτον καὶ παράλογον ἐνέργειαν³, τὸ δ' ἐπίρρημα ἀνάσβολα συνεκφερόμενον συνήθως μετὰ τοῦ ρ. ἔρχομαι (μοῦ ῥχεται ἄ.—μοῦ ῥθε ἄ.) εἶναι συνώνυμον τοῦ ἄβολα (ἀντίθετον τοῦ βολικῶς), σημαῖνον τὸ ἀντίξοον⁴.

6. Στάχτη

Στάχτη, ρ. σταχτώνω. Εἰς τὰς ἀκαθαρσίας, δι' ὧν ἐβαῖλον τὸν προπευόμενον, συγκαταλέγεται καὶ ἡ στάχτη, ὡς δ' εἶδαμεν ἀνωτέρω (σ. 430-4) ἡ ἀσβόλη εἶναι συνώνυμος τοῦ στάχτη. Ταύτου ἔνεκα ἐν κατάραις καὶ ὄνειδισμοῖς ἡ στάχτη συνεκφέρεται μετὰ τὴν μοῦζαν· οἷον: «μοῦζες καὶ στάκτες πάνω σου!» κατάρα Καλῦμνου (Α.Λ.). «μουντζώνω καὶ σταχτώνω σε» ὄνειδισμὸς ἐν Καρπάθῳ (Α.Λ.). καὶ φρ. «μουντζωμὸς καὶ σταχνωμὸς» σημαίνουσα δυστυχίαν, ἀθλιότητά⁵.

7. Γάνα.

Γάνα, ρ. γανιάζω. Γάνα κοινοτάτη λέξις, ἕτεροι τύποι γανάδα⁶ ἢ γαννάδα⁷ καὶ γανίλα⁸, ὧν οὗτος μὲν σημαίνει κυρίως τὴν γεῦσιν ἢ τὴν ὁσμὴν

1. Kretschmer, Lesb. Dialekt, σ. 446.

2. Π.Π., σμίγω 5. Τὸ ἀνασβολεμένος ὑποθέτει τύπον εἰς -εύω.

3. Ἡπειρος (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 33. Ἀραβαρτιν., Ἡπειρωτ. γλωσσ. 20). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 159).

4. Ζάκυνθος (Ζώη, Λεξ. Ζακ., σ. 61). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀν., αὐτ.).

5. Σύμη (ΚΠ. Σύλλογος Η', σ. 474).

6. Σοματέρα. Κοραῖ, Ἄττικα Δ', σ. 76. Κύθηρα (Πανδώρα. ΙΒ', σ. 451, ὅπου ἐπίσης εὐχρηστος καὶ ὁ τύπος γάνα). Συνασός (Ἀρχελάου, Συνασός, σ. 230.).

7. Λιβίσσιον (Μουσαίου, Βακταρισμοί, σ. 39).

8. Πελοπόννησος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ, σ. 407). Περὶ τῆς καταλήξεως -ίλα δηλωτικῆς ὁσμῆς βλ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ., τ. Β', σ. 246 κτ. Περὶ μεταπτώσεως εἰς τὴν σημασίαν τῆς κηλίδος, αὐτ., σ. 252.

τῆς γάνας, ἡ δὲ γανάδα τὴν χροιάν αὐτῆς, ἀλλὰ συνηθέστατα λαμβάνονται καταχρηστικῶς εἰς τὴν σημασίαν τῆς γάνας. Ἐκ τοῦ γάνα ρῆμα ἄμετ. γανιάζω, κοινότατον, οὐ ἰδιωματικοὶ τύποι γανιάζου¹, γκανιάζου², γανίζω³, γαννιάννου⁴· μετοχὴ γανιασμένος, ἐν δὲ Σινασῶ καὶ γανωμένος⁵. Διάφορον τὴν ἔννοιαν τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης ἐνεργ. ρ. γανώνω, παθ.-ομαι, ἐξ οὗ παράγονται τὸ γάνωμα, γανωματᾶς, γανωματάδικο. Τὸ ρ. τοῦτο προδήλως εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον γανόω, διότι τὰς μεταβολὰς τῆς σημασίας δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀπὸ τῆς γανώσεως (διὰ λιπαρῶν οὐσιῶν) τῶν λίθων καὶ τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων⁶ μέχρι τῆς κασσιτερώσεως τῶν χαλκίνων σκευῶν, τῆς σημασίας δηλονότι ἣν ἔχει καὶ σήμερον. Ἡ ἔννοια τοῦ στίλβοντος καὶ λάμποντος (ἐξ ἧς ἡ ἄμεσος μετάβασις εἰς τὴν διὰ κασσιτέρου ἐπίχρισιν) συνάπτεται πρὸς τὴν τοῦ λιπαροῦ καὶ γλοιώδους ἐν τῇ ρίζῃ γαν-, ὡς ἐμφαίνει τὸ ἐπίθετον γανώδης παρὰ Θεοφράστῳ⁷, ἣν ἔννοιαν ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ σημερινὸν γάνα. Τὸ δὲ γανιάζω ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ γάνα διὰ τῆς ρηματικῆς καταλήξεως -ιάζω, δηλωτικῆς παθήσεως ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ (πρβλ. κιτρινοφυλλιάζω, ἀρχαλιάζω, βραχνιάζω, ψωριάζω)⁸. Αἱ σημασίαι τοῦ γάνα: 1. Τὸ ἐκ αὐτοῦ ἡ ἀσθενείας λευκάζον ἐπίχρισμα τῆς γλώσσης, ἡ περὶ τὸ στόμα γλίσχρα⁹· πρ. «ἔβγαλε γάνα ἡ γλῶσσα μου» («ἔχει μιὰ γανίλα τὸ στόμα μου»). 2. Τὸ προκαλοῦν τὴν δίψαν, τὸ ὑπερβολικὰ ἀλμυρὸν φαγητόν· πρ. «τὸ φαγεῖ ἔγινε γάνα»¹⁰. 3. Κολλωδὴς ρύπος¹¹ καὶ μεταφορικῶς ὁ φορτικὸς προσκολλώμενος ἄνθρωπος: «αὐτὸς οὐ ἄθρουπους εἶναι γάνα»=δὲν ξεκολλᾷ, εἶναι φορτικώτατος¹².—4. Ἡ πρα-

1. Βελβεντός (Ἀρχ. νεωτ. ἑλλ. Α' β', σ. 80). Σάμος (N. I. Ζαφειρίου, Περὶ τῆς συγχρόνου Σαμίας διαλέκτου, σ. 73).

2. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).

3. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 407). Σάμος (Σταματιάδου, Σαμιακά Ε', σ. 33).

4. Λιβίσιον (Μουσαίου, ἐνθ' ἄν.).

5. Ἀρχελάου, Σινασός, σ. 230.

6. Βλ. Blümner, Technologie u. Terminologie der Gewerbe u. Künste, τ. III, σ. 200 κτ.

7. Φυτ. ἱστ. Γ' ε' 4 «φύεται δ' (ἡ ὄνωνις) ἐν τῇ γλίσχρᾳ καὶ γανώδει καὶ μάλιστα ἐν τῇ σπορίμῳ καὶ γεωργουμένῃ».

8. Τοιοῦτο εἶναι καὶ τὸ θεσσαλικὸν γανοχειλιάζω (Οἰκονόμου, Δοκίμ. Γ', σ. 423) ἐκ τοῦ γάνα καὶ χεῖλη (=ἔχουν γανίλα τὰ χεῖλη μου).

9. Κοραῖ, Ἀτακτα Δ', σ. 76. Σκ. Βυζάντιος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, ἐνθ' ἄν.). Πελοπόννησος (ἔπου συνηθέστερον τὸ γανίλα). Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Αἶμος (Ἰ.Α.Α.). Λέσβος (Α.Α.). Λιβίσιον (Μουσαῖος, ἐνθ' ἄν.). Σινασός (Ἀρχελάου, ἐνθ' ἄν.).

10. Ψάλλον, Θρακικά, σ. 175. Αἶμος (Ἰ.Α.Α.).

11. Κάρπαθος (Α.Α.).

12. Λέσβος (Α.Α.). Συναφὴς ἴσως εἶναι ἡ κυθηραϊκὴ φράσις «κάνει γανάδες», λεγομένη ὅταν περιστρέφηται τις πλησίον ποθητοῦ ἀντικειμένου (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Ζητεῖ δηλ. νὰ κολλήσῃ.

σίνη σκωρία τῶν χαλκίνων σκευῶν μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ κασσιτερίνου ἐπιχρίσματος¹.—5. Ἡ ἐπιπολάζουσα εἰς τὰ τέλματα πρασινωπὴ ἰλύς².—6. Ἡ ἀσβόλη τοῦ φούρνου καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν, καὶ ἐν γένει πᾶς μέγας ρύπος· φρ. ἡπειρωτική: «ἔκαμα τὰ χέρια μου ὅλο γάνες ἀπὸ...»³.—7. Ἐκ τῆς κατὰ τὴν πόμπευσιν ἀπασβολώσεως, γάνα μετωνυμικῶς λέγεται ὁ ἐξώλης, ὁ ἄξιος πομπεύσεως καὶ ἐν γένει πᾶν βδέλυγμα. Ὅθεν συνεκφέρεται πολλάκις μετὰ τῆς πομπῆς, ὡς συνώνυμον· παρομιώδεις φράσεις: «μπομπὴ καὶ γάνα»⁴. «Τῆς πομπῆς καὶ τῆς γάνας ἄνθρωπος»⁵. «κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κι ἄλλος τῆς γάνας»⁶. «Ἐπαρ' τὴν πομπή, χτύπα τὴ γάνα»⁷. Παροιμία: «Κοντὴ γυναικὶα πέρδικα, ψηλὴ καραμαντάνα, / ψηλὸς ἄντρας σὰν ἄγγελος, κοντὸς μπομπὴ καὶ γάνα»⁸. Ἀρά: «πομπὲς καὶ γάνες νὰ 'χῃς!»⁹. Ἐπιφθεγμα πρὸς δίδωξιν σκύλων καὶ γάτων ἐν Στενιμάχῳ: «Ὁξου γάνα!»¹⁰.—8. Ἀκαθαρσία σωματικὴ καὶ ἠθικὴ. Πᾶσα ἀκαθαρσία ἐν γένει. Πράγματα, κατ' ἐξοχὴν ἐνδύματα, ἅπλυτα καὶ ρυπαρά¹¹. Λοιδορία γυναικῶν ἐν Λευκάδι: «Μωρὴ γάνα, μωρὴ κάσσα»¹². Κατὰ Ζακυνθίαν: «Μαλιὰ καὶ γάνα!» (ἐνν. νὰ σὲ φάῃ)¹³.—9. Προσωποποιή. Οἱ Γάνες, θήλεα δαιμόνια ἐπιφαινόμενα τὴν νύκτα, φόβητρον τῶν παιδῶν ἐν Βιθυνίᾳ (Α.Λ.).—Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Λεξικοῦ ἔχει ἐκ Σηλυβρίας καὶ ἑλλην. σημασίαν «γάνα, σύγχυσις», περὶ ἧς οὕτως ἀσαφῶς παρέχομένης οὐδὲν ἔχομεν νὰ εἰπώμεν. Τὸ ἐκ τοῦ γάνα παράγωγόν ρῆμα γανίζω ἢ γανίζω σημαίνει: 1. Ἐχὼ γλίσχραν τὴν γλῶσσαν, αἰσθάνομαι ἀγῆδῃ γεῦσιν¹⁴, προπάντων ἐκ τῆς βρώσεως πολὺ ἀλμυρῶν φαγητῶν· φρ. «γανίσατε τὸ στόμα μ'»¹⁵.—2. Συνέχομαι

1. Σκ. Βυζάντιος. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἄν. Σισάνιον Μακεδονίας (Α.Λ.). Τσεσμές Ἐρυθραίας (Α.Λ.).

2. Κάρπαθος (Α.Λ.).

3. Ζάκυνθος (Ζώης, Λεξ. Ζακ., σ. 165). Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 185). Λευκάς (ΚΠ. Σύλλογος Η' 370). Ἡπειρος (αὐτ., σ. 585). Θράκη (Α.Λ.).

4. Ζακύνθου (Ζώης, αὐτ.).

5. Ἡπείρου (Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον Ι', σ. 423).

6. Ἡπείρου καὶ ἄλλων τόπων (Π.Π., λ. πομπή 22).

7. Κεφαλληνίας (αὐτ. 6).

8. Μάνη (Α.Λ.).

9. Κάμπος Ἀβίας (Α.Λ.).

10. Ἐφ. Φιλομαθ. 1857, τ. Ε', σ. 289.

11. Μάνη (Α.Λ.). Στενιμάχος (Ἐφ. Φιλομαθ., αὐτ.).

12. Α. Λ. κάσσα=ἀκαθαρσία.

13. Ζώης, Λεξ. Ζακ., σ. 165. 562. Μαλιὰ ἄγνωστος νόσος, ἴσως τὸ ἰταλ. maglia (πάθησις τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ), ἂν δὲν εἶναι ἡ ἑλλ. μάλις.

14. Σκ. Βυζάντιος. Γορτυνία (Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ, σ. 407). Λιβύσιον (Μουσαιίου, Βαπτισμοί, σ. 39).

15. Σαράντα Ἐκκλησίαι (Ψάλτου, Θρακικά, σ. 174).

ἐξ ἀφορήτου δίψης¹, καὶ καταχρηστικῶς «ἐγκάνιαζε τῆς πείνας»=ἀπέθανε τῆς πείνης².—3. Ἡ γλῶσσα μου προσέλαβεν ἐπίχρισμα ἐκ τῆς συνεχοῦς ὁμιλίας, ἐκουράσθην νὰ ἐπαναλαμβάνω ἐπὶ ματαίῳ τοὺς αὐτοὺς λόγους³. φρ. «γάνιασε τὸ στόμα μου (ἡ γλῶσσα μου) νὰ λαλῶ» (Σκ. Βυζάντιος) «ἐγάνιασε ἡ γλῶσσα μου νὰ τὸ λέγω»⁴ «γάνιασε νὰ σὲ φωνάζω»⁵ «ἐγκάνιαζε φωνάζοντας»=ἀπέκαμε φωνάζων⁶. «γάνιασες πιά!»=παραπολὺ ἀνησυχεῖς, δὲν μ' ἀφήνεις ἡσυχον⁷.—4. Βραχνιάζω⁸.—5. Μοχθῶ ὑπερβαλλόντως πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τινός, ἀσθμαίνω, κουράζομαι⁹.—6. Δὲν κατορθώνω νὰ ἀποβάλω ὅλον τὸν ρύπον· «ἐγάνιασαν τὰ ροῦχα»=δὲν ἐπέτυχεν ἡ πλύσις αὐτῶν¹⁰. —«γανιασμένο σκουτὶ» τὸ μὴ ἐντελῶς λευκαθέν¹¹.

8. Στροῦντζα.

Στροῦντζα θηλ. συνώνυμος τοῦ μοῦζα καὶ σφάκελο. Παλαιότερος τύπος τῆς λέξεως φαίνεται ὅτι εἶναι στρόντζα, ἐξ οὗ στροντζιά¹², σπανιώτερον εἰς ἀρσενικὸν στρουγκος, στρουντζας¹³, καὶ εἰς οὐδέτερον στρουγκι, ἐν Κυθήροις, ὅπου ἐν χρήσει καὶ ῥῆμα στρουγκίζω σφακελώνω¹⁴. Οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην ἡ σλαβικῆς προέλευσεως στράντζα (θριζ οὐρᾶς ἵππου)¹⁵. Ἡ λέξις εἶναι εὐχρηστος μόνον εἰς φράσεις, ἐν αἷς συνεκφέρεται μετὰ τοῦ μοῦζα καὶ σφάκελον πρὸς ἐπίτασιν τρόπου τινὸς τῆς ἐννοίας τούτων: «καὶ ἔς τὰ μάτια μοῦντζαις καὶ στροντζαῖς»¹⁶. «μοῦντζες στρουντζες»¹⁷ «μοῦντζες καὶ στρουντζες νὰ ᾿χης»¹⁸. «στρουγκος καὶ μαυροφάσκελα», φρ. λεγο-

1. Πελοπόννησος.—Συνασὸς (Ἀρχελάου, Συνασός, σ. 230)· γανιασμένος «ἀπηυδαγῶς ἐκ δίψης» (Ἀρχέλαος, αὐτ.).

2. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).

3. Ἀθῆναι. Πελοπόννησος. Συνασὸς (Ἀρχέλαος, ἐνθ' ἄν.).

4. Κύθηρα (Πανδῶρ. ΙΒ', σ. 451). Ἐν Θεσσαλίᾳ ἐγάνωσε ἡ γλ. (Οἰκονόμου, Δοκίμιον Γ', σ. 423).

5. Σάμος (Σταματιάδου, Σαμιακά Ε', σ. 33. Ζαφειρίου, ἐνθ' ἄν.).

6. Ἡπειρος (ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ', σ. 213).

7. Σαράντα Ἐκκλησίαι (Ψάλτης, ἐνθ' ἄν.).

8. Βελβεντός (Ἀρχ. νεωτέρας ἑλλ. Α' β', σ. 80).

9. Θεσσαλονίκης (Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 32). Σάμος (Σταματιάδης, ἐνθ' ἄν.).

10. Ἀθῆναι. Πελοπόννησος.

11. Κεφαλληνία (Νεοελλ. ἀνάλ. Β', σ. 185).

12. Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ, ἐν Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire II 43.

13. Νέα Ἐφεσος (Α.Α.).

14. Πανδῶρ. ΙΘ', σ. 355.

15. Βελβεντός (Ἀρχ. νεωτ. ἑλλην. Α' β', σ. 103). Περὶ τῆς λ. βλ. G. Meyer, Neugr. Studien II 60. Μ. Triantafillidis, Die Lehnwörter der mittelgr. Vulgärliteratur, σ. 149 (ταυτίζοντα τὴν στρουνχαν μετὰ τὴν στροντζιάν).

16. Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ, ἐνθ' ἄν.

17. Ἀραβαντ., Ἡπειρωτ. γλωσσ., σ. 87.

18. Μάνη (Α.Α.). Πελοπόννησος.

μένη ἐπὶ μεγάλης συμφορᾶς¹, καὶ εἰς παροιμιώδη φράσιν τῶν ἀλβανοφώνων τῆς Ἀργολίδος: τσ ἰσ'τε μούντζε, ἰσ'τ εδε σ'τρούντζε (αὐτὸς τῆς μούτζας κ' ἐκεῖνος τῆς στρούντζας²) παραλλαγὴν οὖσαν τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφείσης («κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κι ὁ ἄλλος τῆς γάντας»).—Τινὲς τῶν τοῦ λαοῦ ἐν Μάνη νομίζουν ὅτι τὸ στρούγκος σημαίνει ἰσχυρὸν κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς, εἰκάζοντες τοῦτο ἴσως ἐκ τῆς χειρονομίας, δι' ἧς συνοδεύουσι συνήθως τὴν φράσιν στρούγκους καὶ φάσκελα, οἶονεὶ οἰκτίροντες καὶ αἰτιώμενοι ἑαυτοὺς καὶ κρίνοντες ἀξίους τιμωρίας. Ἄλλ' ἡ λέξις στρουντζα σημαίνει ἀκαθαρσίαν ἢ εὐτελέστατόν τι καὶ ἄξιον περιφρονήσεως πρᾶγμα. Ἐλήφθη ἐκ τῆς ἰταλικῆς stronzo (γαλλ. étron, stront), τὴν αὐτὴν περίπου σημασίαν ἐχούσης³.

Ἄλλο ὑβριστικὸν σχῆμα. Ὀνόματα αὐτοῦ.

1. Στρουντζος.

Ταῦτα μὲν περὶ τῶν λέξεων, ὅσαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν πόμπευσιν ἢ ὅπωςδῆποτε πρὸς αὐτὴν συναπτόμεναι προσέλαβον ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ ὑβριστικὴν σημασίαν. Ὁ δὲ ἐν Νέῳ Ἑβραῖῳ ἐπιχωριάζων εἰς ἀρσενικὸν γένος τύπος τῆς λέξεως στρούντζας, ὁ στρουντζος, ἔχει διάφορον σημασίαν, δηλῶν ἕτερον ὑβριστικὸν σχῆμα. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος διὰ τοῦ δείκτου καὶ τοῦ μέσου, συγκεκλεισμένης τῆς χειρὸς εἰς πυγμὴν, τὸ σχῆμα δηλαδή τὸ ὅποιον, ἂν καὶ εἰς μόνος ἀρχαῖος συγγραφεὺς μνημονεύει⁴, ἦτο γνωστόν, ὥς ἐκ πολυπληθῶν μνημείων καταφαίνεται, εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους πρᾶγματι⁵, συνηθιζόμενον καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἰθαγενῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς⁶. Ἐκ τῆς βραχείας τοῦ σχήματος μνείας παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ συνάγεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἐνόμιζον αὐτὸ ἀλεξητήριο τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν εἰκάζεται ὅτι εἶχον καὶ τὰ σωζόμενα μνημεῖα, ὧν τὰ πλεῖστα φαίνονται φυλακτήρια, προπάντων δὲ προβασκάνια. Καὶ σήμερον πολλαχοῦ συνηθίζεται τὸ σχῆμα πρὸς ἀποτροπὴν, καὶ μικρὰ ὁμοιώματα αὐτοῦ εἶναι συνήθη προβασκάνια,

1. Γύθειον.

2. Reinhold, Noctes pelasgicae, Ἀθ. 1855, σ. 39.

3. Littré, Dict., λ. étron. Körting, Lateinisch - romanisches Wörterbuch, λ. strunt.

4. Ὁ Ὀβιδίος (Fast. V, 433 - 4) ὡς ὑπέδειξεν ὁ Echtermeyer, 1833 (O. Jahn, Über den Aberglauben des bösen Blicks, σ. 81): «Signaque dat digitis medio cum pollice iunctis, / occurant tacito ne levis umbra tibi».

5. Liebrecht, εἰς Basile, Pentamerone 1846, τ. II, σ. 271 κέ. καὶ ἐν Germania 1846, VII, σ. 186 κέ. O. Jahn, ἐνθ' ἀν., σ. 80 κέ. Grimm, D. Wörterbuch III, 1844. Siutl, Die Gebärden, σ. 102-3 καὶ σ. 123, σημ. 10 (ὅπου βιβλιογραφία τῶν περὶ τῶν τοιούτων ἀρχαίων μνημείων γραψάντων). Seligmann, Der böse Blick, τ. II, σ. 184 κέ.

6. G. Malleri, ἐν First annual Report of the Bureau of Ethnology, 1879-80, σ. 357.

μάλιστα ἐν Ἰταλίᾳ. Δὲν εἶναι δ' ὁμῶς ὁ ἀλεξιτήριος ὁ μόνος, οὐδ' ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι δηλωτικὸν ἐσχάτης περιφρονήσεως καὶ μεγίστης ὑβρεως¹. Ταύτην δὲ τὴν ἐξυβριστικὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ παρ' ἡμῶν τὸ σχῆμα, ἐπιδεικνυόμενον πρὸς ἀποδοκιμασίαν ἢ χλευασμὸν ἐν ἀποτυχίᾳ ἢ πρὸς ὀνειδισμὸν θρασέος ἀντιπάλου. Ἡ ἀποτρεπτικὴ χρῆσις εἶναι δευτερεύουσα, συμπλήρωμα ἢ παρακολούθημα τῆς ὑβριστικῆς, ὡς εἰς τὸ σφακέλωμα (σ. 385-6)². Ἄν δέ που, ὡς ἐν Κερκύρᾳ, συνηθίζονται καὶ κοράλλινα ὁμοιώματα τοῦ σχήματος ὡς προβασκάνια³, εἶναι ταῦτα ἐπείσασκτα, ἰταλικῆς προελεύσεως, καὶ δὲν δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τῆς παρεισδύσεως τῆς ἁλλοτρίας δεισιδαιμονίας εἰς τὸν ἡμέτερον λαόν.

2. Σφάκελο.

Ἰδιαίτερον ὄνομα, κοινὸν πολλαχοῦ, δὲν ἔχει τὸ σχῆμα τοῦτο παρ' ἡμῶν. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἴσως ἐκαλεῖτο σῦκον, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ γυναικείου αἰδοίου. Τοῦτο συνάγεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἐκ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας παρὰ πολλοῖς λαοῖς (ἰταλ. *fica*, γαλλ. *figue*, γερμ. *die Feige weisen* κλπ.)⁴. Καὶ ἡ πρώτη σημασία τῆς λ. συκασιᾶς ἐκ τούτου δύναται ἴσως νὰ ὀρισθῇ, ὡς σημαίνουσης τὸν ὑβριστὴν, τὸν δεικνύοντα τὸ σῦκον⁵. Παρ' ἡμῶν δηλοῦται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς κοινῆς λέξεως σφάκελο ὃ ῥάσκει⁶, ἥτις, ὡς εἶδομεν, ἐπεξετάθη καὶ εἰς δῆλωσιν τῆς μούρας. Μόνον δὲ δύο ἢ τρία ἄλλα ὀνόματα ἰδιαίτερα φέρονται, ἐπιχρησιμοποιεμένα εἰς ὀλίγους τόπους, τὰ ἐπόμενα.

1. «Ein Ausdruck der tiefsten Verachtung und der grössten Beschimpfung» (Seligmann, τ. II, σ. 184).

2. Ὁ Schmidt (σ. 591) ἀναγράφει ὀρθῶς καὶ τὴν ὑβριστικὴν σημασίαν τοῦ σχήματος. Ὡς βεβαιώνει ὁ Λευκίας (Ἀνατροπὴ 1843, σ. 78), «καὶ νῦν γυναικῆς τινες ἐλληνίδες, ὅταν τις ὁ ἐν ἀγκαλίᾳ ἔχουσι παιδάριον ἀσκαρδαμυκτὶ βλέπῃ, τῷ λιχανῷ καὶ μέσῳ δακτύλῳ τὸν ἀντίχειρα ἐντιθεῖσαι (ὁ σύμβολον τοῦ γυναικείου ἐστὶν αἰδοίου) τὴν χεῖρα αὐτῷ δεικνύουσιν, ἀλεξιτήριον βασκανίας τοῦτο ὑπάρχειν οἰόμεναι». Ὁ ἀρχιδούξ Ludwig Salvator (Zante, Prag 1904, Γενικὸν μέρος, σ. 235) παρατηρεῖ ὅτι ἐν Ζακύνθῳ ὅταν τις ἐπαινῇται, τείνει τὸν γρόνον ἐπιλέγων «φάσκελο 'ς τὰ μάτια σου!». Ὁ δὲ Schmidt (ἐνθ' ἄν.) ἀναγράφει καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ σχήματος κατὰ τῶν ὑλακτούντων κυνῶν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ δυσοιωτισμοῦ (πρβλ. ἄν., σ. 385).

3. Seligmann, ἐν Hess. Blätter f. Volksk. 1914, σ. 126: «Die Griechen machen nicht nur die Gebärde der Feige, sondern sie tragen auch die bekannte kleine aus Italien importirte mano fica aus Koralle. Ich besitze eine solche aus Korfu». Ἄλλ' ἐσφαλμένως ἀποδίδει γενικωτάτην σημασίαν εἰς μεμονωμένον παράδειγμα.

4. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 438, σημ. 6.

5. Εὐστοχος παρατήρησις τοῦ Sittl, σ. 103, 1. Περὶ τῶν νεωτέρων παραπλησίων εἰκασιῶν βλ. Kretschmer, ἐν Glotta I, σ. 386 καὶ B. Schmidt, σ. 591.

6. Ἀθῆναι, Πελοπόννησος, ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων. Ζάκυνθος (L. Salvator, ἐνθ' ἄν., Schmidt 590). Κέρκυρα (Seligmann, ἐνθ' ἄν.).

3. Ποῦλος.

Ποῦλος ἐν Κρήτῃ καὶ Καρπάθῳ¹. Ἡ λέξις, σημαίνουσα νεοσσόν, ἐτέθη εἰς τὸ σχῆμα κατὰ παρομοίωσιν ἴσως τῆς πυγμῆς, ἐξ ἧς προκύπτει ὁ μέγας δάκτυλος πρὸς τὸν ἐκ τῆς φωλεᾶς του ἢ ἐκ τοῦ αὐγοῦ προκύπτοντα νεοσσόν. Μεταφορικῶς ἐν Καρπάθῳ ποῦλλος λέγεται καὶ τὸ μειράκιον· φρ. «ποῦλλος εἶν' καὶ ἐν ἡπηξεν ὁ νοῦς του». Καὶ ρῆμα σύνθετον ἐν Κρήτῃ πουλοκοπῶ².

4. Κούτσουλος.

Κούτσουλος. Τὴν λ. ἀναγράφει ὁ Κ. Οἰκονόμος (Δοκίμ. Γ' 320), ἄνευ δηλώσεως τύπου, συσχετίζει δὲ πρὸς τὸ ρωσ. κύκisch, «αἰσχρὸν ὡσαύτως καὶ πρὸς ὁμοίαν ἀποτυχίας ὕβριν σχῆμα χειρός». Τὸ ἔτυμον τῆς λ. εἶναι δυσδιάγνωστον· ἴσως εἶναι συγγενῆς τοῦ κοτσιλιά ἢ κουτσουλιὰ (τοῦ κοπρίου τῶν πτηνῶν) ἢ, ὅπερ ἀπίθανον φαίνεται, τοῦ κουτσός, οὗ ἔχομεν παράγωγα κούτσουκλος (ὁ χωλὸς καὶ ἀνάπηρος, ὁ μὴν Φεβρουάριος), κούτσανλος (ὁ χωλὸς ἐμπαικτικῶς) κλπ. Ὁ Οἰκονόμος ὑποθέτει τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίας λέξεως κύσθηλος, ἐκ τοῦ κύσθος (ἡ πυγμή ἢ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον), ταύτης δὲ τῆς λέξεως παραφθορὰν τὸν κούτσουλον.

5. Παρμάκι.

Παρμάκι καὶ κόβω μπράτσα φέρονται ἐν κρητικῷ γλωσσάρῳ τοῦ Α.Λ. Τὸ πρῶτον εἶναι λέξις εἰλημμένη ἐκ τῆς τουρκικῆς παρμάκ, σημαίνουσης τὸν μέγαν δάκτυλον· ἐν τῇ κοινῇ δὲ γλώσσῃ παρμάκι, σημαίνει πάσσαλον κιγκλιδώματος, ἣν σημασίαν ἔχει ἐπίσης καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ. Ἡ δὲ φρ. κάνω μπράτσα δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ἂν ἀκριβῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σχῆμα σημαίνῃ. Ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι δηλωτικὴ ἄλλου ἐπίσης αἰσχροῦ καὶ ὑβριστικοῦ σχήματος, συνισταμένου εἰς τὴν σύντονον ἀνάτασιν τοῦ πήχεως τῆς ἀριστερᾶς χειρός μὲ συγκεκλεισμένην εἰς πυγμὴν τὴν χεῖρα, συμβολίζοντος δὲ ὀρθὸν αἰδοῖον³.

6. Γεῖλος.

Γεῖλος καὶ σύνθετον ἐκ τούτου ρ. γειλοκοπῶ καὶ παράγωγον γειλοκόπημα. Αἱ λέξεις αὗται ἀναγράφονται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Σομαβέρα (Παρίσ. 1709), ἀλλὰ σήμερον εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γινώσκομεν, ἄχρηστοι

1. «Ποῦλο φάσκελο» (Χουρμούζη, Κρητικά, Ἀθ. 1843, σ. 114)· «ποῦλος» Κρήτη. Καρπάθος (Α.Λ.)· φρ. καρπαθιακὰ «ἡδωκέν του ἔνεν ποῦλλον κατὰμματα» (Α.Λ.).

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν Α. Thumb πρὸς τὸν B. Schmidt (σ. 590).

3. Τὸ αὐτὸ σχῆμα εἶναι ἐν χρήσει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, Ἰταλοῖς, Ἰσπανοῖς, Βρασιλιανοῖς. (Βλ. O. Stoll, Das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie, Lpz. 1908, σ. 783-4).

καὶ λησμονημένοι. Καὶ ὁ Schmidt (σ. 590) ὡσαύτως, στηριζόμενος καὶ εἰς πληροφορίας τοῦ Χατζιδάκι καὶ τοῦ Thumb, παρατηρεῖ τοῦτο. Χωρὶς νὰ προσάγῃ μαρτυρίαν τινά, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ὁρμώμενος ἐκ τῆς λεξικογραφικῆς σημειώσεως τοῦ Somavera, ἡ ἕως ἄλλου τινὸς τῶν παλαιότερων ἐπιτόμων ἑλληνογερμανικῶν λεξικῶν ὁ F. Liebrecht¹ συνταυτίζει τὸ γειλοκοπῶ πρὸς τὸ ἰταλικὸν far la fica, τὸ σχῆμα ὅπερ διὰ τὴν αἰσχύρην αὐτοῦ θεωρεῖται προσφορώτατον ὡς προβασκάνιον καὶ ἐν γένει ὡς ἀποτρεπτικὸν τῶν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν· ἐπαναλαμβάνουσι δὲ ταῦτα καὶ ὁ Sittl (σ. 102) καὶ Seligmann (II 184)· ὁ Sittl μάλιστα (σ. 125) δὲν διστάζει καὶ αὐτὸ τὸ παλαιότατον ὄνομα τῆς παιδοκτόνου δαίμονος Γελλοῦς (τὸ πολλαχοῦ κατὰ τροπὴν τοῦ ἁτόνου ε εἰς ι προφερόμενον Γιλλοῦ) νὰ ἐτυμολογήσῃ ἐκ τοῦ γείλου ἢ τοῦ γειλοκοπῶ.

Ἔτερον σχῆμα.

Σαμᾶοκο.

Ἔτερον σχῆμα ὑβριστικόν, ἀλλὰ μὴ ἔχον αἰσχρὰν σημασίαν, εἶναι ἡ ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς, τῶν ἄλλων δακτύλων συγκεκλεισμένων, τὸ λεγόμενον σαμᾶοκο² καὶ ἐμπαχοῦ σαμᾶοκα³, καὶ κατὰ μετὰθεσιν τοῦ ρ σαρμᾶκο⁴, εἰς τὰ Τσουμέρκα δὲ καὶ ντζιάπα (δ. τουρκ. — δωρεάν). Τὸ σχῆμα τοῦτο κάμνουν πρὸς τοὺς γίνας ἐπιλέγοντες· κάμε σαμᾶοκο, ὑποβάλλοντες δι' αὐτοῦ, ὅπως χαλαρῶσιν· πρὸς ὕβριν δὲ καὶ εἰς ἀνθρώπους ἀφομοιοῦντες αὐτοὺς τρόπον τινά πρὸς γίνας.

Εἰς τὰ Τσουμέρκα συνοδεύουσι τὴν χειρωναμίαν διὰ τῆς φράσεως «Νά σου!». Ἐν Ἀβίᾳ δὲ «τὰ παιδία παίζοντα προτείνουν τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο νὰ κάμῃ σαρμᾶκο, δηλαδὴ ν' ἀνοίξῃ πλατὺ τὸ στόμα. Ἡ τοιαύτη πρότασις εἶναι πως χλευαστικὴ καὶ ἐξευτελιστικὴ, γίνεται δέ, ὅταν παιδίον προβάλλῃ ἰσχυρισμοὺς ἀπιθάνους καὶ ψευδεῖς ἢ ἀπαιτήσεις ἀνεκπληρώτους. Τότε ὁ ἄλλος τοῦ ἀπαντᾷ: Μωρὲ τί λές; Γιὰ κάμε σαρμᾶκο! ἢ Κάμε πρῶτα σαρμᾶκο.

1. Εἰς *Basile*, Der Pentamerone, Breslau 1846, τ. II, σ. 274 καὶ εἰς *Germania* 1846, τ. VII, σ. 188. Ἐκ τούτου *Nork*, ἐν *Scheible's*, Kloster 1849, τ. XII, σ. 536.— Ὁ Somavera τὸ μὲν γεῖλος ἐρμηνεύει τὸ τῆς γυναικὸς αἰδοῖον (fica), τὸ δὲ γειλοκοπῶ «δείκτω ἢ κάμνω τὸν γεῖλον, far le fichen» καὶ τὸ γειλοκόπημα ὡς τὸ σχῆμα τοῦ πούλου (il far le fichen).

2. Ἡπειρος, Θεσσαλίᾳ, Κάρυστος (Α.Α.). Ἀράχοβα Παρνασσίδος (*Schmidt*, σ. 589). Μεσολόγγιον (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Παλαμᾶ). Τσουμέρκα Ἡπείρου (κατ' ἀνακοίνωσιν Χρ. Ν. Λαμπράκη). Βῶλος Μαγνησίας (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Τοπάλη).

3. Σάμος (*N. I. Ζαφειρίου*, Περὶ τῆς συγχρόνου Σχίης διαλέκτου, Ἀθ. 1914, σ. 89).

4. Κυνourία (κατ' ἀνακοίνωσιν Κ. Ρωμαιοῦ). Ἀβία τῆς Λακωνικῆς (κατ' ἀνακοίνωσιν Σ. Β. Κουγέα). Μεσσηνία.

5. Ἡπειρος. Θεσσαλίᾳ. Τσουμέρκα. Βῶλος. Μεσολόγγιον. Μεσσηνία. Ἀβία. Κυνourία. Σάμος (κάμι σχμᾶκα).

Ἐννοεῖται ὅτι οὐδέποτε ὑπερήφανον παιδίον δέχεται τὴν ταπείνωσιν τοῦ σαρκίου (Σ. Β. Κουγέας).

Ὁ Β. Schmidt εἰκάζει ὅτι τὸ *samarko* εἶναι παραφθορὰ ὑποθετικοῦ οὐδετέρου τύπου (σαμάριχον) τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λέξεως *σαμαρίχη*, σημαίνουσης τὸ τῆς γυναικὸς αἰδοῖον¹. Ἀλλ' οὔτε πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἔχει τι κοινὸν τὸ ὄνομα οὔτε ἐμφαίνει τὸ σχῆμα ἄσεμνον ἔννοιαν, ὡς εἴπομεν. Ἐλήφθη δ' ἡ λέξις ἐκ τοῦ ἰταλ. San Marco, τοῦ κοινοῦ ὀνόματος τοῦ ἐμβλήματος τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἥτοι τοῦ πολλάκις μὲ χαῖνον τὸ στόμα ἀπεικονιζομένου λέοντος τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἦτο δὲ γνωστότατον τὸ ἐμβλημα εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς βενετοκρατίας καὶ ἀπ' αὐτῆς ὕστερον τῆς τουρκοκρατίας, διότι εἰς πολλὰ φρούρια, τὰ ὅποια ἔκτισαν ἡ κατεῖχον ποτὲ Βενετοί, διετηροῦντο ἐντετειχισμέναί πλάκες ἀνάγλυφον ἔχουσαι αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν προξενείων τῆς βενετικῆς πολιτείας εἰς πολλὰς τουρκοκρατούμενας ἐλληνικὰς πόλεις τὸ ἐβλεπον καθημέραν. Ἐπιδεικνύοντες λοιπὸν εἰς τοὺς κύνας τοὺς δύο δακτύλους ἀνατολῆς καὶ ἐπιλέγοντες «κάμε *samarko*» παρακελεύουσιν αὐτοὺς νὰ μιμηθῶσι τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου εἰς τὸ ἀνοιγμα τοῦ στόματος.

Εἶναι δὲ οἰκειοτάτῃ ἀνέκαθεν εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἡ ἐξομοίωσις τοῦ ἀνοιγματος τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου πρὸς τὸ χάσμα τοῦ κυνός. Τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ ἄκρου ἀντίχειρος μέχρι τοῦ ἄκρου δείκτου ἐκτεταμένων λαμβάνεται καὶ ὡς μέτρον, τό δ' ἐκ τούτου κοινότερον μετρητικὸν ὄνομα εἶναι φουρκὶ ἀπὸ τοῦ λατιν. *furca*. Ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας λέγεται καὶ *δίμοιρο* (ἀρχ. *δίμοιρον*, τὸ ἥμισυ τῆς παλάμης), ἀλλ' ἐν τῇ νοτίῳ Μακεδονίᾳ, ἰδίως ἐν Πιερίᾳ καὶ παλαιότερον ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὀνομάζεται *κυνόστομα* ἢ *κυνόστομο*², ἐν Θήρᾳ δ' *ἀγκυνόστομο*³. Ὅτι τὸ *κυνόστομον* εἶναι ἀρχαία ἐλληνικὴ λέξις εἶναι προφανές· παρὰ τῷ Ἡρώνι τῷ Ἀλεξανδρεῖ (ἐν *Anal. Benedict.*, σ. 309) ἔκειτο: «Λιχὰς δὲ λέγεται τὸ τῶν δύο δακτύλων ἀνοιγμα, τοῦ ἀντίχειρος λέγω καὶ τοῦ λιχανοῦ. Τοῦτο καὶ *κοινόστομον* λέγουσί τινες». Ἀλλ' ὁ Κοραῆς εὐστόχως διώρθωσε *κυνόστομον*, παραδεχθέντες δὲ τὴν διόρθωσιν κατεχώρισαν τὴν λέξιν εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου οἱ Παρισίνοι ἐκδύται.

1. Θεογνώστου, Κανόνες 717, ἐν *Cramer, Anecd. gr. Oxon.* II 118.

2. Λαογρ. 1910, Β', σ. 481. Πέτρο. Παπαγεωργίου, ἐν Ἀθηνᾶ 1911, ΚΓ', σ. 92-3.

3. Πεταλᾶ, Ἰδιωτικόν, σ. 4. Ὅτι εἶναι παραφθορὰ τοῦ *κυνόστομον* παρετήρησε καὶ ὁ Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἂν.